

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study and Support Foundation

แนวทางเจริญวิปัสสนา

เล่ม ๑๔๒ ตอนที่ ๑๔๑๑ – ๑๔๒๐

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

แนวทางเจริญวิปัสสนา

๑๔๑๑

ที่ห้องประชุมตึกสภาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๔

มีจดหมายของท่านผู้ฟังท่านหนึ่งเขียนมาถึงคุณดวงเดือน มีข้อความว่า

เลขที่ ๒๙/๑ บางคล้า แปลงยาว

อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

๑ มีนาคม ๒๕๖๔

เรียน คุณดวงเดือน บารมีธรรม

ผมได้ติดตามศึกษาพระพุทธศาสนาจากคำบรรยายของอาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ มานานพอสมควร มีความรู้ความเข้าใจในคำแนะนำการเจริญสติปัฏฐาน และฝึกหัดทำตาม จนบัดนี้เริ่มมีสติเกิดขึ้น สามารถระลึกรู้ลักษณะของรูปของนามที่เกิดอยู่ตามปกติประจำได้บ้างเป็นบางขณะ แต่ยังหลงลืมสติอยู่เกือบเหมือนเดิม แต่อย่างไรก็ตามการมีสติเกิดขึ้นได้บ้างอย่างนี้ก็น้อย ผมก็รู้สึกดีใจมากที่เรียนรู้มาถูกทางแล้ว รู้สึกสำนึกในพระคุณของอาจารย์สุจินต์ที่ท่านมีความรู้แล้วได้ประโยชน์จากความรู้แล้ว ยังมีเมตตากรุณาเผยแพร่ให้ผู้อื่นรู้ทั่วกันด้วย ผมอยากจะเขียนจดหมายคุยกับท่าน แต่นึกเกรงใจว่าจะเป็นการรบกวนท่าน วันนี้จึงเขียนมาคุยให้คุณรับฟังแทนท่าน และพร้อมจดหมายนี้ ผมได้ส่งเงินมาให้คุณทางธนาคารเป็นเงิน ๕๐๐ บาท เพื่อร่วมกุศลในการเผยแพร่พระธรรมทางวิทยุ บริจาคในนามของคุณจุมพล คุณสมหวัง เขียวขจี

ขออำนาจของพระรัตนตรัยได้โปรดคุ้มครองอาจารย์สุจินต์ และคุณดวงเดือน ให้ประสบแต่ความสุขความเจริญทุกประการ มีอายุยืนนาน เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนทั้งหลายไม่มีมีประมาณ

ด้วยความเคารพและนับถืออย่างยิ่ง

ส. ท่านฟังและได้อบรม จนบัดนี้เริ่มมีสติเกิดขึ้น สามารถระลึกรู้ลักษณะของรูปของนามที่เกิดอยู่ตามปกติประจำได้บ้างเป็นบางขณะ

นี่เป็นการถูกต้องจริง ๆ คือ จะให้สติระลึกลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติในขณะนี้ได้อย่างมาก ๆ ติดต่อกันได้ไหม ถ้ายังไม่รู้ลักษณะของนามธรรมทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจจริง ๆ แต่ถ้าเป็นเพียงผู้เริ่ม สติจะระลึกลักษณะของรูปธรรมบ้าง หรือนามธรรมบ้างเพียงบางขณะ นี่เป็นสิ่งที่ถูกต้อง

แต่ยังหลงลืมสติอยู่เกือบเหมือนเดิม

นี่ก็เป็นความจริง เพราะฉะนั้น ต้องเป็นผู้ตรง การอบรมเจริญปัญญาที่จะละอวิชชาต้องเป็นความรู้ และรู้ตามความเป็นจริงว่า เมื่ออวิชชามีมากในสังสารวัฏฏ์ การได้ฟัง ได้เข้าใจหนทางข้อปฏิบัติ ก็เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้สติเกิดระลึกได้บ้าง

เพราะฉะนั้น สำหรับท่านผู้นี้ ท่านรู้ตามความเป็นจริงว่า การที่จะละความไม่รู้ นั้น ไม่ใช่จะได้รวดเร็ว ท่านจึงเขียนมามีข้อความว่า

ผมก็รู้สึกดีใจมากที่เรียนรู้มาถูกทางแล้ว แม้ว่าสติจะเกิดบ้างบางขณะ แต่ยังหลงลืมสติอยู่เกือบเหมือนเดิม

เป็นผู้ที่เห็นความต่างกันของขณะที่หลงลืมสติกับขณะที่สติเกิด เพราะว่าสติเกิดบ้างแล้ว นี่เป็นการเริ่มต้นจริง ๆ ถ้าเข้าใจถูกอย่างนี้จะไม่มีการหลงผิดไปแสวงหาทางอื่นที่คิดว่าเป็นทางลัดหรือเป็นทางที่ง่าย เป็นทางที่จะดับกิเลสได้เร็ว เพราะว่าต้องเป็นปัญญาที่สามารถรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติ ตามความเป็นจริง

เพราะฉะนั้น ถ้าท่านผู้ใดยังคิดว่าจะมีหนทางอื่น ก็เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาจริง ๆ ด้วยเหตุผลว่า ถ้าไม่รู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏว่าเป็นนามธรรมและรูปธรรม ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนแล้ว จะละอวิชชาได้ไหม

การทำกุศลอื่น ๆ ซึ่งในชีวิตประจำวันขณะที่สติปัญญาไม่เกิด บางขณะก็เป็นอกุศล บางขณะก็เป็นกุศล แม้ว่าจะไม่ใช่สติปัญญาก็เป็นกุศลที่เป็นไปในทานบ้าง ในศีลบ้าง หรือเป็นไปในขณะที่ระลึกถึงประโยชน์ของความสงบ แทนที่จะให้เป็นอกุศล

คือ โทสะ ความผูกโกรธหรือความขุ่นเคืองใจ หรือโลภะอย่างแรง ขณะนั้นย่อมเป็นกุศลที่วนเวียนไปในสังสารวัฏฏ์ ตราบใดที่ยังไม่ใช้การอบรมเจริญปัญญาเพื่อละอวิชชา

มนิรทปุรณิ อรรถกถา อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต พรรณนาวรรคที่ ๓
สูตรที่ ๒ มีข้อความว่า

จิตที่เป็นไปในภุมิ ๓ ชื่อว่าวัฏฏะ

ภุมิ ๓ ได้แก่ กามภุมิ ๑ รูปภุมิ ๑ อรูปภุมิ ๑

กามภุมิ คือ ขณะใดที่จิตเป็นไปกับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ทางตาเห็น ทางหูได้ยิน ทางจมูกได้กลิ่น ทางลิ้นลิ้มรส ทางกายกระทบสัมผัส ทางใจคิดนึกในเรื่องของรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะต่าง ๆ นั้นเอง ในขณะนั้นไม่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศลก็เป็นจิตที่เป็นไปในกามภุมิ ซึ่งเป็นชีวิตประจำวันของทุกคน น้อยนักซึ่งจิตจะเป็นไปในรูปภุมิหรืออรูปภุมิ ซึ่งเป็นการอบรมเจริญความสงบ คือ กุศลจิตที่มั่นคงขึ้นจนกระทั่งเป็นฌานจิตที่มีรูปเป็นอารมณ์ เป็นรูปภุมิ และในขณะที่ความสงบนั้นมั่นคงขึ้นจนกระทั่งไม่มีรูปเป็นอารมณ์ จิตในขณะนั้นก็เป็นอรูปภุมิ เพราะฉะนั้น จิตที่เป็นไปในภุมิ ๓ ชื่อว่าวัฏฏะ

กรรมที่เป็นไปเพื่อการได้วัฏฏะ ชื่อว่าวัฏฏปาป โลกุตตรธรรม ๙ ประการ ชื่อว่าวิวัฏฏะ ส่วนกรรมอันเป็นไปเพื่อการได้วัฏฏะนั้น ชื่อว่าวิวัฏฏปาป

เป็นชีวิตตามความเป็นจริงนั่นเอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การกิเลสได้ในวันหนึ่ง ๆ จะต้องอบรมอย่างอดทนจริง ๆ พากเพียรจริง ๆ เพราะสติจะเกิดได้วันหนึ่ง ๆ ก็เป็นเพียงบางขณะ เพราะฉะนั้น ต้องเป็นผู้ที่พิจารณาถึงลักษณะของจิตที่บังเกิดขึ้นที่เป็นไปในวัฏฏะว่า

จิตย่อมเป็นไปเพื่อความพินาศมาก ความว่า จิตใดเมื่อให้สมบัติในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ความเป็นใหญ่ในมารและพรหมก็ดี เมื่อให้ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ความเศร้าโศก การปริเทวนา ความทุกข์ ความโศกเศร้า ความแค้นแค้นใจบ่อย ๆ และขันธ์ ธาตุ อายตนะ และวัฏฏะในปัจจุสมุปปาต ชื่อว่าย่อมให้กองทุกข์ทั้งสิ้น

เห็นโทษของจิตหรือยัง ไม่ว่าจะเป็นจิตในภุมิไหนทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นจิตที่เป็นไปในการเห็นชั่ววินาทีเดียว เปลี่ยนเป็นจิตที่ได้ยินแล้ว เปลี่ยนเป็นจิตที่คิดนึกแล้ว จิตที่เกิดขึ้นดับไปอย่างรวดเร็ว เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าจิตนั้นจะให้สมบัติในเทวดาและมนุษย์ ให้ความเป็นใหญ่ในมารและพรหมก็ดี แต่เมื่อจิตนั้นให้ชาติ ให้ชรา ให้พยาธิ ให้มรณะ ให้ความเศร้าโศก ให้การปริเทวนา ให้ความทุกข์ ความโศกเศร้า ความแค้น ผิดแผกแห่งใจบ่อย ๆ และขันธ ชาติ อายุตนะ และวัฏฏะในปัจจุสมุปบาท ชื่อว่าย่อมให้กองทุกข์ทั้งสิ้น

เพราะเหตุนี้ จิตนั้นชื่อว่าย่อมเป็นไปเพื่อความพินาศ มิใช่ประโยชน์อันใหญ่

เห็นโทษของจิตในวันหนึ่ง ๆ ไหมว่านำมาซึ่งอะไร นอกจากความทุกข์ตั้งแต่ชาติจนกระทั่งถึงความแห่งผากแห่งใจบ่อย ๆ

อรรถสาธิต จิตตูปาทกัณฑ์ กถาขยายความเรื่องวิบากใน **อภยาคตบท**
ข้อ ๕๐๕ มีข้อความว่า

กุศลอันเป็นไปในภุมิ ๓ คือ ในกามภุมิ รูปภุมิ และอรุภุมิ ย่อมก่อวัฏฏะ ทำให้วัฏฏะเจริญด้วยอำนาจจติและปฏิสนธิ ฉะนั้น ในกุศลอันเป็นไปในภุมิ ๓ นั้น จึงตรัสไว้ว่า เพราะได้กระทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้แล้ว ส่วนวิบากฝ่ายโลกุตตระ แม้ถูกกุศลฝ่ายโลกุตตระนั้นสั่งสมไว้แล้ว ก็ย่อมคลายสะสม ทั้งตนเองก็ไม่ก่อด้วยอำนาจจติและปฏิสนธิ ด้วยเหตุนี้ในวิบากฝ่ายโลกุตตระจึงมิได้ตรัสว่า เพราะได้กระทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้แล้ว แต่ตรัสว่า เพราะได้กระทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้ว

นี่คือความต่างกันของขณะจิต คือ จิตที่เป็นเหตุดับไปแล้วเป็นปัจจัยให้วิบากจิตซึ่งเป็นผลเกิด ไม่มีทางที่จะสิ้นสุดเลยในสังสารวัฏฏ์ แล้วแต่ว่าจะเป็นผลของกุศล หรือว่าเป็นผลของอกุศล สังสารวัฏฏ์จะยังมีต่อไปอีกมากถ้ายังไม่รู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏในขณะนี้ตามความเป็นจริง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เหตุในอดีตก็ได้กระทำไว้แล้วมากที่จะทำให้เกิดวิบากจิตแต่ละขณะ ในชาตินี้ และในชาติต่อไป นอกจากนั้น ในปัจจุบันชาตินี้ ยังมีเหตุปัจจุบันทำให้เกิดวิบากคือผลในอนาคตโดยไม่สิ้นสุด เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

กุศลอันเป็นไปในภุมิ ๓ ย่อมก่อวิภวาทะ ทำให้วิภวาทะเจริญด้วยอำนาจจิตและปฏิสนธิ
ฉะนั้น กุศลอันเป็นไปในภุมิ ๓ นั้น จึงตรัสไว้ว่า เพราะได้กระทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้
แล้ว

ทุกท่านที่มีความสุขในปัจจุบันชาตินี้ ระลึกถึงอดีตกรรมที่ได้กระทำไว้แล้วไม่ได้
ก็จริง แต่ขณะใดที่เป็นกุศลวิบาก มีการรู้อารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น
ทางกายที่ดี ขณะนั้นสามารถพิจารณาได้ว่า ต้องเป็นผลของกุศลเหตุที่ได้กระทำไว้
แล้ว ได้สั่งสมไว้แล้ว คือ ไม่สูญหาย เมื่อเหตุได้กระทำไว้แล้ว สะสมไว้แล้ว ก็เป็น
เหตุให้ผลเกิดขึ้น

ส่วนวิบากฝ่ายโลกุตตระ คือ ผลของมรรคจิตซึ่งรู้แจ้งนิพพาน เมื่อดับไปแล้ว
โลกุตตรวิบาก คือ ผลจิต ไม่ทำกิจปฏิสนธิ เพราะฉะนั้น ไม่เป็นเหตุให้เกิดวิภวาทะ
ทั้งตนเองก็ไม่ก่อด้วยอำนาจจิตและปฏิสนธิ ด้วยเหตุนี้ ในวิบากฝ่ายโลกุตตระ
พระผู้มีพระภาคจึงมิได้ตรัสว่า เพราะได้กระทำไว้แล้ว ได้สั่งสมไว้แล้ว แต่ตรัสว่า
เพราะได้กระทำไว้แล้ว ได้เจริญไว้แล้ว

เพราะฉะนั้น เมื่อยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์บุคคล ก็สั่งสมกรรม แต่ในขณะใดที่
สติปัฏฐานเกิด เจริญเหตุที่จะให้พ้นจากการสะสม แล้วแต่ว่าสังสารวัฏฏ์ของใครจะยัง
อยู่อีกมาก หรือยาวสั้นมากกว่ากัน ก็ขึ้นอยู่กับคำสั่งสมที่ได้สะสมไว้ หรือการเจริญ
เหตุที่จะดับละคลายการสะสมนั้น ๆ

ถ. สวดมนต์ตอนเช้า มรณัง ปี ทุกข์ ท่านหมายถึงอะไร

ส. ความตายเป็นทุกข์ เพราะว่าเป็นวัตถุเป็นที่ตั้งของความโศก ไม่มีใคร
ต้องการที่จะตาย

ใน **สัมโมหวิโนทนี** แสดงว่า

ที่ว่า ความตายเป็นทุกข์ เพราะเหตุว่าเป็นวัตถุแห่งทุกข์ เพราะเหตุว่าเป็นที่ตั้ง
ของทุกข์

มีใครที่อยากตาย มีใครชอบความตายบ่อย ๆ

เมื่อเกิดมาแล้วทุกคนไม่อยากตาย และรู้สึกว่าเป็นทุกข์จริง ๆ ที่จะต้องตาย
บางคนถามว่า ทำไมต้องตาย คำถามนี้แสดงว่า ไม่อยากตาย เมื่อไม่อยากตายก็

หมายความว่า ความตายเป็นที่ตั้งของความทุกข์ แม้เพียงคิดถึง เพียงแต่คิดว่าจะตาย เท่านั้นก็เป็นทุกข์เสียแล้ว แม้ว่าความตายเป็นเพียงจิตขณะเดียวซึ่งเกิดขึ้นกระทำ จตุตถิ คือ เคลื่อนจากความเป็นบุคคลนี้ แต่ก่อนที่จะตาย ไม่อยากตาย และเป็นทุกข์จริง ๆ เวลาคิดถึงว่าจะต้องตาย

ถ. จากการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน ขณะที่สติเกิดมักจะมีนิมิต หรือภาพ หรือมีความคิดติดตามมา กระผมสังเกตว่า ขณะที่มีความคิดติดมากับ ขณะที่พิจารณาจริง ๆ นั้น เป็นคนละขณะจิต และเป็นเรื่องของการคิดนึกเป็นส่วนมาก เรียนถามว่า การคิดนึกนั้นเป็นการเพ่งเล็งในนิมิตและอนุพยัญชนะ ใช่ไหม

ส. ถ้าไม่ใช่คำว่า นิมิตและอนุพยัญชนะ หมายความว่าอะไร

ถ. ก็เพราะคำว่า นิมิต ตรงกับประสบการณ์ของผมที่เมื่อสติเกิดพิจารณา ธรรมที่ปรากฏทางกายทวารมักจะเป็นภาพ ทำให้แลเห็นสิ่งที่กระทบกับกายนั้น ก็น่าจะตรงกับคำว่า นิมิต

ส. ทางตาเห็น มีสิ่งที่กำลังปรากฏ ถ้าไม่คิดถึงรูปร่างก็จะมีสัณฐาน ไต ๆ เลย คือ ไม่มีนิมิต ถูกไหม เพราะฉะนั้น ทางตา นิมิตทางตา หมายความว่าถึง รูปร่างสัณฐานของสิ่งที่ปรากฏ ทางหูมีนิมิตไหม

นิมิตอนุพยัญชนะมีทุกทวาร ไม่ใช่แต่เฉพาะทางตาทางเดียว และควรทราบว่า นิมิตและอนุพยัญชนะแต่ละทวารนั้นคืออย่างไร

อย่างทางตาที่เห็น มีสิ่งที่กำลังปรากฏ ไม่เปลี่ยน อย่าไปพยายามเปลี่ยน ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ เพราะว่าความจริงเป็นอย่างไรก็ต้องเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อมีสิ่งที่ปรากฏ มีลักษณะที่สามารถแสดงสัณฐานโดยสีสัณฐานที่ต่างกัน จึงทำให้ปรากฏเป็นการตรึงถึงนิมิตรูปร่างทางตา ส่วนอนุพยัญชนะ คือ ส่วนละเอียดยิ่งกว่าลักษณะของรูปร่าง

สำหรับทางหู เสียงปรากฏ เสียงไม่ได้มีเสียงเดียว ทางตามีสีสันที่ปรากฏ ต่างกันฉันใด ทางหูก็มีเสียงหลาย ๆ เสียง ไม่ใช่เสียงเดียว ทำให้เกิดนิมิต คือ ความหมาย รู้ในลักษณะของเสียงนั้น และถ้าเป็นผู้ที่ชำนาญจริง ๆ จะสามารถรู้ถึง อนุพยัญชนะของเสียงนั้นด้วย เพราะว่าบางคนเสียงคล้ายกัน เวลาที่ได้ยินอาจจะคิด

ว่าเป็นคนนั้นพูด แต่ความจริงไม่ใช่ เพราะฉะนั้น ต้องอาศัยความละเอียดที่จดจำใน อนุพยัญชนะของเสียง จึงสามารถรู้ในความละเอียดของเสียงที่ปรากฏได้

ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย โดยนัยเดียวกัน เพราะฉะนั้น ทางใจ นิमितและ อนุพยัญชนะเป็นอย่างไร ที่เล่ามาเมื่อก็หมายความว่า เวลาที่กระทบสิ่งหนึ่งสิ่งใด หลับตาอยู่ ใช่ไหม

ถ. ลืมตาด้วย กระทบกับสิ่งหนึ่งสิ่งใดทั้งที่ลืมตา อาจจะเป็นภาพที่ ปรากฏเกิดขึ้น

ส. ลืมตาก็ต้องเห็น

ถ. ขณะนั้นอาจจะเป็นมโนทวารวิถีกี่ได้

ส. ลืมตาและเห็น

ถ. ลืมตาก็นึกภาพออกว่า เวลาที่เท้าเหยียบ

ส. โดยไม่เห็น หรือเห็น

ถ. ไม่เห็น แต่เป็นภาพที่คิดว่าเป็นอย่างนั้น ๆ

ส. หมายความว่า ในขณะที่ทางตาเห็น ไม่ได้ใส่ใจในสิ่งที่กำลังปรากฏ ทางตา แต่ใส่ใจในสิ่งที่กำลังกระทบทางกาย และนึกถึงลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ ทางกาย โดยที่ไม่ได้ดูทางตาเลย คำถามว่าอย่างไร

ถ. คำถาม คือ สภาพการคิดนึกนั้นอาจารย์ได้กล่าวว่า ขณะใดที่ความคิด ติดตามมา ขณะนั้นเราไม่ได้พิจารณาทวารนั้น เช่น ผมพิจารณาทางกายทวาร แทนที่ จะพิจารณาความแข็งหรือความอ่อน ความร้อนหรือความเย็น แต่กลับคิดว่านั้นอะไร ความคิดนั้นเป็นนิमितและอนุพยัญชนะ ใช่ไหม

ส. ต้องแยกออกเป็นทวาร ๆ ถ้าทางกาย กระทบสัมผัส และคิดถึงนิमित และอนุพยัญชนะ ไม่จำเป็นต้องเป็นรูปร่าง แต่เป็นลักษณะอ่อนหรือแข็งที่เป็นลักษณะ ของอารมณ์ที่กำลังปรากฏนั่นเองได้ ใช่ไหม

ลองหลับตา และสัมผัสกระทบสิ่งหนึ่งสิ่งใด ยังไม่ได้นึกถึงรูปร่างฐานที่เป็น สีสันฉณณะเลย แต่กำลังระลึกถึงความอ่อนหรือความแข็ง ขณะนั้นคือมีนิमितของ ความอ่อนหรือความแข็งเป็นอารมณ์ เพราะว่าในขณะที่ไม่ได้พิจารณาลักษณะที่เป็น

เพียงสภาพธรรมอย่างหนึ่ง แต่กำลังใส่ใจในความอ่อนหรือความแข็งที่กระทบ ถ้าลองกระทบหลาย ๆ สิ่งซึ่งอ่อนและแข็งต่าง ๆ กัน จะสังเกตได้ว่า ในขณะที่กำลังกระทบสิ่งต่าง ๆ ซึ่งอ่อนแข็งต่างกัน จะใส่ใจในนิमित คือ ในลักษณะที่อ่อนหรือแข็งต่าง ๆ กันนั่นเอง แต่ไม่ได้คิดว่าคิดถึงรูปร่างสัณฐาน นั่นคือนิमितและอนุพยัญชนะทางกาย ฉะนั้น จะต้องแยกนิमितและอนุพยัญชนะออกแต่ละทวาร

ถ. แต่เราไม่สนใจนิमितและอนุพยัญชนะ ใช่ไหม

ส. ไม่อยากให้ใช่เพียงคำ แต่อยากให้เข้าใจถึงขณะที่กำลังเกิดอย่างนั้นว่า กำลังพิจารณาทางทวารไหน เพราะต้องเข้าใจถึงนิमितอนุพยัญชนะทางกายว่า คือขณะไหน

ถ้าท่านเป็นผู้ที่มีความชำนาญในการทำอาหาร เวลาที่กระทบสัมผัสสิ่งที่ปรุงแล้ว อย่างเช่น แป้งที่นวดแล้ว จะรู้ว่าสมควรแก่การที่จะทำอาหารชนิดนั้นแล้ว หรือยัง หรือต้องนวดต่อไปอีก นั่นคือการรู้ในนิमितของสิ่งที่ปรากฏทางกาย ถ้าเป็นความละเอียดยิ่งกว่านั้น ก็รู้ส่วนที่ละเอียดไปอีก ซึ่งนั่นคืออนุพยัญชนะของสิ่งที่ปรากฏทางกาย

เพราะฉะนั้น นิमितและอนุพยัญชนะแต่ละทาง ต้องรู้ด้วยว่า ในขณะที่นั้นเป็นนิमितอนุพยัญชนะทางไหน ไม่ใช่ว่าทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และนิमितอนุพยัญชนะเฉพาะทางใจ แต่ทางตาก็มีนิमितอนุพยัญชนะ ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย แม้ทางใจก็มีนิमितอนุพยัญชนะด้วย

เพราะฉะนั้น นิमितอนุพยัญชนะ ไม่ใช่หมายถึงเฉพาะทางใจทางเดียว ต้องแต่ละทวาร ซึ่งโดยมากจะคิดถึงเฉพาะทางใจ เป็นรูปร่างสัณฐานต่าง ๆ ใช่ไหม

ถ. ใช่

ส. นั่นคือคิดถึงเฉพาะนิमितอนุพยัญชนะทางตา

๑๔๑๒

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๒๘

ถ. เมื่อมีกรุณาเจตสิกเกิดขึ้นกับจิตใดนั้น ต้องมีเมตตาก่อนทุกครั้ง หรือว่าเมตตาและกรุณาต้องเกิดร่วมกัน

ส. เหตุใกล้ให้เกิดต่างกัน เหตุใกล้ให้เกิดกรุณา ได้แก่ บุคคลที่กำลังประสบทุกข์ ถ้าคนนั้นกำลังสนุกสนานรื่นเริง ก็ไม่เป็นเหตุใกล้ให้เกิดกรุณา แต่เป็นเหตุใกล้ให้เกิดเมตตาได้

ถ. เมื่อเจอบุคคลที่กำลังประสบความทุกข์ เมื่อเกิดกรุณา ต้องมีเมตตาแน่นนอน ไซ้ไหม

ส. กรุณาเป็นโสภณเจตสิกหนึ่งดวง และเมตตา ได้แก่ อโทสเจตสิกก็เป็นโสภณเจตสิกอีกหนึ่งดวง ไม่ใช่ดวงเดียวกัน แต่กุศลและกุศลยังเกิดสลับกันได้ฉันใด กุศลจิตแต่ละประเภทก็ย่อมเกิดสลับกันได้ ไม่ควรจะมีกฎเกณฑ์ เพียงแต่เป็นผู้สังเกตลักษณะของสภาพธรรมที่มีเหตุปัจจัยเกิดขึ้นแต่ละขณะก็จะรู้ว่า ขณะใดเป็นกรุณา และขณะใดเป็นเมตตา

ถ. ต่างกัน สังเกตเห็นได้ชัด แต่ผมเปรียบเทียบว่า หิริกับโอตตปปะต้องเกิดร่วมกัน ฉะนั้น เมตตากับกรุณาก็น่าจะเกิดร่วมกัน

ส. โดยการเกิดต้องเกิดพร้อมกัน เพราะว่าอโทสเจตสิกต้องเกิดกับโสภณเจตสิกทุกดวง แต่กรุณาเจตสิกไม่จำเป็นต้องเกิด แล้วแต่ว่าขณะนั้นมีบุคคลซึ่งกำลังได้รับความทุกข์หรือเปล่า ถ้าขณะนั้นไม่มีใครที่ได้รับความทุกข์ กุศลจิตเกิดโดยมือโทสเจตสิกเกิดได้ แต่ไม่จำเป็นต้องมีกรุณาเจตสิกเกิดร่วมด้วย แต่เวลาที่กรุณาเจตสิกเกิด ขณะนั้นต้องมีมือโทสเจตสิกเกิด เพราะว่าอโทสเจตสิก อโลภเจตสิก ต้องเกิดกับโสภณเจตสิกทุกดวง เป็นโสภณสาธารณเจตสิก

ขอล่าวถึงข้อความในพระไตรปิฎก ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงเตือนให้เห็นภัยของ
อวิชชา เพื่อจะให้ละอวิชชา

สังยุตตนิกาย นิทานวรรค มหาวรรคที่ ๗ อุปยสูตร ข้อ ๒๗๖ มีข้อความ
ว่า

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่าน
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ฯ

ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย ... แล้วได้ตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมหาสมุทรน้ำขึ้น ย่อมทำให้แม่น้ำใหญ่ น้ำขึ้น
เมื่อแม่น้ำใหญ่ น้ำขึ้น ย่อมทำให้แม่น้ำน้อย น้ำขึ้น เมื่อแม่น้ำน้อย น้ำขึ้น ย่อมทำให้
บึงใหญ่ น้ำขึ้น เมื่อบึงใหญ่ น้ำขึ้น ย่อมทำให้บึงน้อย น้ำขึ้น ฉนใด

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออวิชชาเกิด ย่อมทำให้สังขารเกิด เมื่อสังขารเกิด
ย่อมทำให้วิญญาณเกิด เมื่อวิญญาณเกิด ย่อมทำให้นามรูปเกิด เมื่อนามรูปเกิด
ย่อมทำให้สฬายตนะเกิด เมื่อสฬายตนะเกิด ย่อมทำให้ผัสสะเกิด เมื่อผัสสะเกิด
ย่อมทำให้เวทนาเกิด เมื่อเวทนาเกิด ย่อมทำให้ตัณหาเกิด เมื่อตัณหาเกิด ย่อมทำ
ให้อุปาทานเกิด เมื่ออุปาทานเกิด ย่อมทำให้ภพเกิด เมื่อภพเกิด ย่อมทำให้ชาติเกิด
เมื่อชาติเกิด ย่อมทำให้ชราและมรณะเกิด ฉนนั่นเหมือนกัน ฯ

นี่เป็นพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง จะผ่านไปก็ง่าย แต่ถ้าพิจารณา
จะเห็นเหตุปัจจัยของสภาพธรรมซึ่งเป็นปัจจัยโดยไม่สิ้นสุดตราบใดที่ยังมีอวิชชาอยู่
เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงชี้โทษของอวิชชา เพื่อให้ทุกท่านเห็นโทษของ
อวิชชา ความไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏจริง ๆ และอบรมเจริญความรู้
เพื่อละอวิชชา แทนที่จะไม่ต้องการจะรู้สิ่งที่กำลังปรากฏ แต่ต้องการอย่างอื่น นี่เป็น
สิ่งที่เตือนผู้ที่ไม่รู้เพื่อให้เห็นว่า กุศลใด ๆ ก็ไม่สามารถดับภพชาติได้ นอกจากการ
อบรมเจริญปัญญา

ข้อความต่อไป

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมหาสมุทรน้ำลง ย่อมทำให้แม่น้ำใหญ่ลดลง เมื่อแม่น้ำใหญ่ลดลง ย่อมทำให้แม่น้ำน้อยลดลง เมื่อแม่น้ำน้อยลดลง ย่อมทำให้บึงใหญ่ลดลง เมื่อบึงใหญ่ลดลง ย่อมทำให้บึงน้อยลดลง ฉนฺใด เมื่ออวิชชาไม่เกิด ย่อมทำให้สังขารไม่เกิด เมื่อสังขารไม่เกิด ย่อมทำให้วิญญูญาณไม่เกิด เมื่อวิญญูญาณไม่เกิด ย่อมทำให้นามรูปไม่เกิด เมื่อนามรูปไม่เกิด ย่อมทำให้สฬายตนะไม่เกิด เมื่อสฬายตนะไม่เกิด ย่อมทำให้ผัสสะไม่เกิด เมื่อผัสสะไม่เกิด ย่อมทำให้เวทนาไม่เกิด เมื่อเวทนาไม่เกิด ย่อมทำให้ตัณหาไม่เกิด เมื่อตัณหาไม่เกิด ย่อมทำให้อุปาทานไม่เกิด เมื่ออุปาทานไม่เกิด ย่อมทำให้ภพไม่เกิด เมื่อภพไม่เกิด ย่อมทำให้ชาติไม่เกิด เมื่อชาติไม่เกิด ย่อมทำให้ชราและมรณะไม่เกิด ฉนฺนํนํเหมือนกันแล ฯ

จบ สูตรที่ ๙

เพราะฉะนั้น ต้องเป็นผู้ตรงที่จะพิจารณาเสมอว่า จะรู้หรือจะไม่รู้สิ่งที่กำลังปรากฏ หรืออยากจะสงบ อยากจะอยู่เฉย ๆ อยากจะสบาย ๆ เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาจริง ๆ มิฉะนั้นแล้วไม่มีทางที่จะดับสังสารวัฏฏ์เลย

การเป็นผู้รอบคอบ การเป็นผู้ละเอียด การเป็นผู้ตรงต่อลักษณะของสภาพธรรม จะทำให้สามารถรู้สภาพธรรมตามความเป็นจริงได้ แต่ถ้ายังมีความไม่ตรงอยู่แม้เพียงเล็กน้อย ไม่สามารถเจริญหนทางข้อปฏิบัติที่จะดับกิเลสได้

เพราะฉะนั้น เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาจริง ๆ ว่า แต่ละท่านยังเป็นผู้มีความไม่ตรงอยู่ในเรื่องอะไรบ้างหรือเปล่า เช่น ในเรื่องของเจ้ากรรมนายเวร ขอกล่าวอีกครั้งหนึ่ง เพื่อที่ท่านผู้ฟังจะได้เป็นผู้ที่ตรงต่อธรรม

ทุกคนทราบจากพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง และทุกคนเป็นทายาทของกรรม คือ เป็นผู้ได้รับผลของกรรม ซึ่งถ้าพิจารณาจริง ๆ จะเข้าใจได้ถูกต้องว่า เจ้ากรรมนายเวรไม่มี

หรือท่านผู้ใดเมื่อได้ฟังพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง เป็นทายาทของกรรม คือ เป็นผู้ได้รับผลของกรรม แต่ยังคิดว่า มีเจ้ากรรมนายเวรอยู่

ต้องเป็นผู้ตรง ถ้ายังไม่สามารถตรงแม้ในสิ่งที่เป็นชีวิตประจำวัน จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏได้อย่างไร ทั้ง ๆ ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้อย่างนี้ และเมื่อเข้าใจว่าไม่มีเจ้ากรรมนายเวร แต่ยังอุทิศกุศลให้เจ้ากรรมนายเวร เป็นผู้ตรงหรือเปล่า

ความเป็นผู้ตรง ต้องตรงจริง ๆ และตรงโดยตลอด ถ้ารู้ว่าไม่มีเจ้ากรรมนายเวร แต่อุทิศให้ ต้องไม่ตรงกับเหตุผล เพราะฉะนั้น ควรอุทิศให้ใคร อุทิศให้ทุกคนที่สามารถรู้ในกุศลที่ท่านทำจะสบายใจกว่าไหม จะตรงกับเหตุผลไหม จะต้องเป็นผู้ตรงต่อเหตุผลยิ่งขึ้น

ทุกเรื่องในชีวิตประจำวัน การเข้าใจสภาพธรรมได้ต้องเป็นผู้ตรง ถ้าท่านอุทิศส่วนกุศลให้เจ้ากรรมนายเวร แสดงว่าท่านต้องโกรธใครไม่ได้เลย ใช้ไหม หรืออุทิศส่วนกุศลให้ก็ยังโกรธอยู่ ในเมื่อในแต่ละภพแต่ละชาติเท่าที่ได้ฟังประวัติของท่านพระมหากัสสปะ หรือพระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านก็มีสังสารวัฏฏ์ที่ยาวนานมาก และต่างคนต่างก็กระทำความซึ่งดีบ้างไม่ดีบ้างต่อกันมามากมายจนจำไม่ได้ ในขณะนี้ไม่มีใครจำชาติก่อน ๆ ได้ว่า เคยทำกรรมดี กรรมไม่ดีกับใครมาบ้าง แต่ถ้าอุทิศส่วนกุศลให้ แสดงว่าท่านต้องโกรธใครไม่ได้ เพราะว่าเมื่อท่านอุทิศส่วนกุศลให้แล้ว จะยังโกรธคนอื่นได้อย่างไร ในเมื่อทุกคนต้องเคยทำความทั้งดีบ้างและไม่ดีบ้างต่อกันมาแล้วทั้งนั้น

ข้อสำคัญ คือ ในพระไตรปิฎกไม่มีข้อความที่ให้อุทิศส่วนกุศลแก่เจ้ากรรมนายเวรเลย ไม่ทราบมีท่านผู้ใดที่เคยผ่านข้อความในพระไตรปิฎกว่า มีการอุทิศส่วนกุศลให้เจ้ากรรมนายเวรบ้าง มีไหม

นี่คือความเป็นผู้ตรง เรื่องของอริยชาเป็นเรื่องใหญ่ สามารถปิดบังความจริงสามารถปิดบังเหตุและผลของสภาพธรรมได้ เพราะฉะนั้น ในชีวิตประจำวันต้องเป็นผู้ละเอียด ต้องเป็นผู้พิจารณา และต้องเป็นผู้ที่ตรงต่อสภาพธรรม

สำหรับโมหมูลจิต มี ๒ ดวง คือ อุปกขาสดคตัง วิจิกิจฉาสัมปยุตตัง ๑ ดวง และอุปกขาสดคตัง อุททิจฉาสัมปยุตตัง ๑ ดวง

ถ้าจะกล่าวถึงเจตสิกที่เกิดกับโมหมูลจิต ๒ ดวงว่า โมหมูลจิตดวงที่ ๑ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยกี่ดวง อะไรบ้าง โมหมูลจิตดวงที่ ๒ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยกี่ดวง มีอะไรบ้าง แต่ไม่เห็นโทษของอวิชชา จะมีประโยชน์ไหม

การศึกษาพระธรรมต้องรู้ว่า เพื่อประโยชน์อะไร ถ้าศึกษาเรื่องของอวิชชา เพื่อเห็นโทษ และเมื่อเห็นโทษของอวิชชาแล้ว จะได้หาทางอบรมเจริญปัญญา ความรู้ เพื่อละความไม่รู้ และการรู้สภาพธรรมที่ละเอียดขึ้นควรรู้ประโยชน์ว่า เพื่อละคลายการยึดถือสภาพธรรมนั้นว่า เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล

แม้แต่การรู้ว่า โมหมูลจิต วิจิกิจฉาสัมปยุตต์ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๕ ดวง คือ มีอัญญาสมานาเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๐ ดวง อัญญาสมานาเจตสิกทั้งหมดมี ๑๓ ดวง แต่เกิดกับโมหมูลจิตได้เพียง ๑๐ ดวง คือ เว้นฉันทเจตสิก ปิติเจตสิก อธิโมกขเจตสิก และมีอกุศลสาธารณณเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๕ ดวง คือ โมหเจตสิก อหิริกเจตสิก อโนตตปเจตสิก อุทัจจเจตสิก และมีวิจิกิจฉาเจตสิกเกิดร่วมด้วยอีก ๑ ดวง จึงรวมเป็นอกุศลเจตสิก ๑๕ ดวง ที่เกิดกับโมหมูลจิต ที่เป็นอุปекขาสหคตัง วิจิกิจฉาสัมปยุตต์

สำหรับอัญญาสมานาเจตสิก ถ้าเกิดกับกุศลก็เป็นกุศลด้วย ถ้าเกิดกับอกุศลก็เป็นอกุศลด้วย

สำหรับลักษณะของวิจิกิจฉา ใน **ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส โธตกมาณวกปัญหานิตเทส ข้อ ๒๑๗** มีข้อความว่า

วิจิกิจฉา คือ ความสงสัยในทุกข์ ความสงสัยในทุกขสมุทัย ความสงสัยในทุกขนิโรธ ความสงสัยในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ความสงสัยในอริยสัจ ๔)

ความสงสัยในเงื่อนไขเบื้องต้น (อดีต) ความสงสัยในเงื่อนไขเบื้องปลาย (อนาคต) ความสงสัยทั้งในเงื่อนไขเบื้องต้นและเงื่อนไขเบื้องปลาย (ทั้งอดีตและอนาคต) ความสงสัยในธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น คือ ความที่สังขาราทิธรรมนี้เป็นปัจจัยแห่งกันและกัน ความสงสัย กิริยาที่สงสัย ความเป็นผู้สงสัย ความเคลือบแคลง ความไม่ตกลง ความเป็นสองแง่ ความเป็นสองทาง ความลังเล ความไม่ถือเอาโดยส่วนเดียว

ความระแวง ความระแวงโดยรอบ ความตัดสินใจไม่ลง ความที่จิตครั่นคร้าม ใจสั่นเท่ห์ เรียกว่า กังขกตา

ขณะนี้มือหรือเปล่า นี่เป็นสิ่งที่ต้องรู้ ขณะนี้ถ้าไม่มี ก็ยังไม่ได้ดับหมดสิ้นไป เพราะว่ายังไม่ใช้พระอริยบุคคลที่รู้แจ้งอริยสัจธรรม

เพราะฉะนั้น ที่ว่าความสงสัยในทุกข์ ทุกข์ในที่นี้ คือ ความสงสัยในลักษณะของธรรมที่กำลังเกิดดับในขณะนี้ว่า ไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัยและดับไปอย่างไร เช่น ทางตาในขณะนี้ ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

ผู้ที่ไม่รู้แจ้งในอริยสัจธรรม ย่อมมีความสงสัยในอริยสัจ ๔ ทุกคน ไม่ว่าในครั้งอดีต หรือในครั้งปัจจุบัน หรือในอนาคต คงไม่มีใครหลอกตัวเองว่า หมดความสงสัยในลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังเกิดดับในขณะนี้ ถ้าผู้นั้นไม่ใช่พระโสดาบัน ก็ยังต้องมีความสงสัยอยู่

ข้อความต่อไป

ในครั้งนั้นโธตกพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

ข้าแต่พระสັกกะ ขอพระองค์จงปลดเปลื้องข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลาย ความว่า ขอพระองค์จงปลดเปลื้อง จงปล่อย จงถอนขึ้น จงอุดซักร จงให้ข้าพระองค์ ออกจากลูกศร คือ ความสงสัย

ความสงสัยก็เป็นลูกศรอันหนึ่ง ซึ่งทำให้กระสับกระส่าย ไม่รู้จะตัดสินใจอย่างไร ข้อไหนเป็นข้อที่ถูก ข้อไหนเป็นข้อที่ผิด

ข้าพระองค์ย่อมเห็นพระองค์ผู้เป็นเทพ ผู้ไม่มีเครื่องกังวล เป็นพราหมณ์ เทียบอยู่ในมนุษยโลก ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสมันตจักขุ ข้าพระองค์ขอนมัสการพระองค์นั้น ข้าแต่พระสັกกะ ขอพระองค์จงปลดเปลื้องข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลาย

ไม่มีใครจะปลดเปลื้องความสงสัยได้ นอกจากผู้ที่ได้ตรัสรู้แล้ว

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร โธตกะ เราไม่อาจปลดปล่อยใคร ๆ ที่มีความสงสัยในโลกได้ ก็แต่ท่าน เมื่อมารู้ธรรมอันประเสริฐ พึงข้ามโสมะนี้ได้ด้วยความมารู้อย่างนี้

ต้องเป็นความรู้ของตัวเอง ไม่ใช่ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้มาปลดปล่อย ให้ตัวท่านหมดความสงสัยในความเกิดดับของนามธรรมและรูปธรรม ซึ่งกำลังเกิดดับ อยู่ในขณะนี้ แต่ต้องเป็นปัญญาของผู้ที่รู้อย่างนั้นจริง ๆ จึงสามารถดับความสงสัยของตนเองได้

ข้อ ๒๑๙ มีข้อความอธิบายว่า

คำว่า เราไม่อาจปลดปล่อย ความว่า เราไม่อาจปลด ปล่อย แก่ ปล่อย ถอนขึ้น จุดชักท่านให้ออกจากลูกศร คือ ความสงสัยได้ แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่าเราไม่อาจปลดปล่อย

อีกอย่างหนึ่ง เราไม่อาจ ไม่สามารถ ไม่อุตสาหะ ไม่พยายาม ไม่กระทำความหมั่น ไม่กระทำความเป็นผู้มีความหมั่น ไม่กระทำให้เรียวแรง ไม่ทำความทรงจำ ไม่ทำความเพียร ไม่ยั้งฉันทะให้เกิด ให้เกิดพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิดเฉพาะ เพื่อจะแสดงธรรมกับบุคคลผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีฉันทะ ผู้เกียจคร้าน มีความเพียรแล้ว ไม่ปฏิบัติตาม แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่าเราไม่อาจปลดปล่อย

นี่เป็นความจริงซึ่งทุกท่านจะพิจารณาได้ว่า ถ้าแสดงธรรมกับผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีฉันทะ จะไม่มีประโยชน์อะไรเลย เพราะว่าผู้นั้นจะไม่มี ความเพียร ความพยายาม ที่จะเข้าใจสิ่งที่ได้ยินได้ฟัง แม้ว่าพระธรรมวินัยจะเป็นสัจธรรม เป็นความจริง ทุกประการ แต่ถ้าผู้ฟังไม่มีศรัทธา ไม่มีความสนใจที่จะฟัง ก็ไม่มีใครสามารถที่จะดับ ความสงสัยของผู้ไม่ฟังหรือผู้ที่ไม่สนใจได้

ข้อความต่อไป

อีกอย่างหนึ่ง ถ้าบุคคลเหล่านั้นพึงปลดปล่อยได้ ก็ไม่ต้องมีใคร ๆ อื่น ช่วยปลดปล่อย บุคคลทั้งหลายเป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติทาอันชอบ ปฏิบัติสมควร ปฏิบัติตามเป็นไปตามประโยชน์ ปฏิบัติธรรมอันสมควรแก่ธรรม ด้วยเรียวแรง กำลัง ความ

เพียร ความบากบั่นของตน ด้วยเรี่ยวแรงของบารุข ด้วยกำลังของบารุข ด้วยความเพียรของบารุข ด้วยความบากบั่นของบารุข อันเป็นส่วนของตนเอง พึงปลดเปลื้องได้ แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่าเราไม่อาจปลดเปลื้อง

ได้ฟังอย่างนี้แล้วจะเพียรไหวไหม ต้องทำเอง ต้องอบรมเจริญปัญญาเอง เพราะว่าแม้พระผู้มีพระภาคก็ไม่อาจปลดเปลื้องผู้ที่ไม่อบรมเจริญปัญญาได้

ความเพียรที่จะรู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ ต้องเป็นความเพียรอย่างยิ่ง จากความไม่รู้ ไม่เคยรู้เลยเรื่องของสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จากการไม่เคยได้ยินได้ฟัง ไม่เข้าใจ จนกระทั่งเมื่อได้ยินได้ฟัง และเพิ่มความสนใจขึ้น เพิ่มความเพียรที่จะฟังให้เข้าใจเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นปัจจัยให้สติ ระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ และแม้สติจะระลึกแล้ว ก็ยังต้องเพียร อย่างยิ่งต่อไป เพื่อประจักษ์การเกิดขึ้นและดับไปของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ที่กำลังเกิดดับจริง ๆ

เพราะฉะนั้น ไม่มีความเพียรอื่นที่จะยิ่งใหญ่กว่าความเพียรอย่างนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเพียร เพราะว่าสภาพธรรมเป็นสัจธรรม ทางตาต้องดับ ทางหูจึงเกิดขึ้นได้ยินเสียง ทางหูต้องดับ ทางใจจึงคิดนึกสิ่งที่กำลังเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ในขณะนี้ได้ เป็นสิ่งที่มีจริง ๆ และสามารถอบรมเจริญปัญญาได้

๑๔๑๓

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๒๘

ข้อความต่อไปมีว่า

สมจริงตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ดูกร จุนทะ บุคคลนั้นหนอเป็นผู้ติดหล่มอยู่ด้วยตน จักถอนขึ้นซึ่งบุคคลอื่น
ผู้ติดหล่มได้ ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้

ดูกร จุนทะ บุคคลนั้นหนอไม่ได้ฝึก ไม่ได้ถูกแนะนำ ไม่ได้บรอบแล้วด้วย
ตนเอง จักฝึก จักแนะนำให้บุคคลอื่นให้ดื่บรอบได้ ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ แม้ด้วย
เหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่าเราไม่อาจปลดเปลื้องได้

การฟังพระธรรมต้องละเอียดที่จะรู้ว่า ข้อปฏิบัติใดเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้
สามารถรู้แจ้งสภาพธรรมที่กำลังปรากฏได้จริง ๆ เพราะว่าผู้ที่สามารถรู้ได้ย่อมแสดง
ข้อปฏิบัติที่ถูกที่ทำให้รู้ได้ แต่ผู้ที่ไม่รู้ก็กล่าวว่ ไม่มีทางที่จะรู้สิ่งที่กำลังปรากฏใน
ขณะนี้ได้ เพราะฉะนั้น ก็ไม่เป็นหนทางที่จะทำให้ผู้อื่นเกิดปัญญาสามารถประจักษ์
การเกิดดับของนามธรรมและรูปธรรมในขณะนี้

ข้อความต่อไป

สมจริงตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

กรรมชั่วอันบุคคลทำด้วยตนเองแล้ว จักเศร้าหมองด้วยตนเอง กรรมชั่วอัน
บุคคลไม่ทำด้วยตนเองแล้ว ย่อมบริสุทธิ์ด้วยตนเอง ความบริสุทธิ์ ความไม่บริสุทธิ์
เฉพาะตน ผู้อื่นจะช่วยชำระผู้อื่นให้บริสุทธิ์หาได้ไม่ แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ จึงชื่อว่า
เราไม่อาจปลดเปลื้อง

สมจริงตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ดูกร พราหมณ์ นิพพานก็ตั้งอยู่อย่างนั้นแหละ หนทางนิพพานก็ตั้งอยู่ เราผู้
แนะนำก็ตั้งอยู่ ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ สาวกทั้งหลายของเรา เราก็ตักเตือนอย่างนี้
พร่ำสอนอย่างนี้ บางพวกบรรลุนิพพานอันมีความสำเร็จส่วนเดียว บางพวกก็ไม่บรรลุ

ดูกร พราหมณ์ ในเรื่องนี้เราจะทำอย่างไรได้ ดูกร พราหมณ์ ตถาคตเป็นแต่
ผู้บอกทาง ใครถามทางแล้วก็บอกให้ บุคคลทั้งหลายปฏิบัติอยู่ด้วยตน พึ่งพ้นได้เอง
แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ จึงชื่อว่าเราไม่อาจปลดเปลื้อง

ข้อ ๒๒๓

โศกพราหมณ์กราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดทรงพระกรุณาตรัสสอนธรรมอันสงัด
ที่ข้าพระองค์พึงรู้ได้ ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ เป็นผู้สงบอยู่ในที่นี้แหละ
ไม่อาศัยแล้วพึงเที่ยวไป

คือ ใครจะได้พึงสังขารที่ทำให้ท่านเป็นผู้ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ และเป็น
ผู้สงบอยู่ในที่นี้แหละ คือ ไม่จำเป็นต้องไปที่ไหน สามารถที่จะประจักษ์แจ้งลักษณะ
ของสภาพธรรมแม้ในขณะที่กำลังฟังอยู่นั่นเอง

คำอธิบายใน ข้อ ๒๒๖ มีว่า

คำว่า ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ

นั่นคือลักษณะของผู้รู้ คือ ผู้มีปัญญาประจักษ์แจ้งลักษณะของสังขาร

ความว่า ข้าพระองค์ไม่ขัดข้อง คือ ไม่ติด ไม่พัวพัน เหมือนอากาศอันไม่
ขัดข้อง คือ ไม่ติด ไม่พัวพัน ไม่รัก ไม่ชัง ไม่หลง ไม่มัวหมอง เหมือนอากาศที่
ใคร ๆ ย้อมด้วยน้ำครั่ง น้ำขมิ้น น้ำสีเขียว น้ำสีฟาดไม่ได้ ฉะนั้น แม้ด้วยเหตุนี้
ไม่โกรธ ไม่ขัดเคือง ไม่หุดหู่ ไม่กระทบกระทั่ง เหมือนอากาศ

แสดงให้เห็นว่า ต้องเป็นความปรารถนาของผู้ที่มีปัญญาที่มีโยนิโสมนสิการ คือ
การพิจารณาอย่างแยบคาย เห็นโทษของกิเลสทั้งปวงก่อน และจึงจะปรารถนาอย่างนี้
จริง ๆ เพราะถ้าเพียงแต่คิดว่า เป็นการดีที่จะไม่ติด ไม่พัวพัน ไม่รัก ไม่ชัง ไม่หลง
ไม่มัวหมอง ให้เหมือนกับอากาศที่ใคร ๆ ย้อมด้วยน้ำครั่ง น้ำขมิ้น น้ำสีเขียว น้ำสีฟาด

ไม่ได้ ก็ดูเป็นการง่ายที่จะคิดปรารภอย่างนี้ เพราะรู้สึกว่าเป็นการดี แต่พิจารณาจิตใจจริง ๆ ของตัวเองว่า มีความปรารภจริง ๆ อย่างนี้หรือเปล่า ที่จะไม่ติด ไม่พัวพัน ไม่รัก ไม่ชัง ไม่หลง เพราะว่าธรรมดาทุกคนมีความรัก มีความติด มีความพัวพัน มีความชอบ มีความพอใจในทุกสิ่งที่ปรากฏ ทั้งสิ่งที่ยึดถือว่าเป็นตัวเอง และเป็นวัตถุอื่น สัตว์อื่น บุคคลอื่น

นี่คือความจริงของทุกคนในชีวิตประจำวัน คือ มีที่รัก นอกจากจะเป็นผู้มีที่รัก แล้ว ยังปรารภนาให้ตนเองเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ หรือเป็นที่นับถือยกย่องของคนอื่นด้วย และถ้ายังเป็นอย่างนี้ จะเหมือนกับที่โศกมาณพกราบพูลพระผู้มีพระภาคใหม่ของท่านปรารภนาจะเป็นผู้ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ คือ ไม่ติด ไม่พัวพัน ไม่รัก ไม่ชัง ไม่หลง

เพราะฉะนั้น ก่อนที่จะคิดว่าท่านปรารภนาอย่างนี้ ควรพิจารณาชีวิตประจำวันของท่านว่า ท่านพร้อมที่จะปรารภนาอย่างนี้ หรือยังไม่พร้อม ยังต้องการสิ่งซึ่งเป็นที่รัก และยังต้องการให้ตัวท่านเป็นที่รักของคนอื่นด้วย ฉะนั้น ยังอีกไกลมากกว่าจะเป็นผู้ที่ปรารภนาอย่างนั้นจริง ๆ เพราะว่าการเป็นผู้ที่ปรารภนาอย่างนั้นได้จริง ๆ ต้องเป็นผู้ที่รังเกียจอกุศล ไม่ใช่ไม่ชอบอกุศล

ลักษณะของการไม่ชอบอกุศล กับลักษณะของการรังเกียจอกุศลนี้ผิดกัน เวลาที่ท่านไม่ชอบสิ่งหนึ่งสิ่งใด ไม่อยากจะเป็นอย่างนั้น ไม่อยากจะเป็นอย่างนี้ ก็เพราะรู้สึกวาลำบาก เดือดร้อน แต่ในขณะนั้น ไม่ใช่ว่าท่านรังเกียจในอกุศล

ถ้ามีใครรักใคร่พอใจท่าน ท่านรังเกียจในความรักใคร่ ในความพอใจของคนนั้น หรือเปล่า หรือดีใจที่เขารัก

ยากแสนยากที่จะมองเห็นอกุศล หรือแม้แต่ท่านรักใคร่พอใจใครก็ตาม มีความรังเกียจในความรู้สึกอันนั้นใหม่ ว่า นี่เป็นอกุศล เปล่าเลย ใช่ไหม พอใจที่จะรักคนนั้นต่อไป

เพราะฉะนั้น คนที่มีโยนิโสมนสิการ คือ คนที่พิจารณาเห็นอกุศลเป็นอกุศล และรู้สึกรังเกียจ

ถ้ามีใครที่รังเกียจอกุศล คนอื่นจะชอบไหม หรือไม่ชอบ เพราะว่าคนนี้รังเกียจอกุศล แต่ถ้าเป็นคนที่มีโยนิโสมนสิการ และเห็นใครรังเกียจอกุศล คนนั้นจะชื่นชมในความรังเกียจอกุศล เพราะว่าใครก็ตามที่สามารถรังเกียจอกุศลได้ แสดงว่าเริ่มคลายความติด ความพอใจในอกุศลทั้งหลายที่ละเล็กทีละน้อย แม้ว่าไม่สามารถจะดับอกุศลได้ทันทีทันใด เพียงแต่เห็นโทษเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือเริ่มมีความรังเกียจบ้าง ก็จะเป็นการสะสมธรรมที่เป็นฝ่ายกุศลที่ทำให้สามารถดับอกุศลได้ในวันหนึ่ง แต่ต้องเริ่มจากการรู้สึกรังเกียจในอกุศล ไม่ใช่ว่าเพียงไม่ชอบ แต่ต้องรังเกียจจริง ๆ

และสำหรับวันหนึ่ง ๆ หลายท่านก็มุ่งที่จะเจริญสติปัฏฐาน ลืมพิจารณาชีวิตประจำวันจริง ๆ ว่า ในขณะที่สติปัฏฐานไม่เกิด มีการสะสมอดีตสติปัฏฐานพอที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดโยนิโสมนสิการ การพิจารณาโดยแยกกายในชีวิตตามความเป็นจริงของท่านเรื่อย ๆ หรือเปล่า เพราะว่าทุกคนไม่ได้คิดเรื่องธรรมตลอดเวลา ไม่ได้คิดเรื่องสติปัฏฐานตลอดเวลา แต่ชีวิตจริง ๆ มีเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ท่านประสบพบเห็น และจำเป็นต้องดำริหรือตรึกหรือพิจารณาในเรื่องนั้น ๆ ก็ควรจะพิจารณาว่า การคิดนึกของท่านนั้น เป็นโยนิโสมนสิการหรือว่าเป็นอโยนิโสมนสิการในชีวิตประจำวัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการสะสมสติปัฏฐานในอดีตได้ ถ้าเป็นผู้ที่สะสมสติปัฏฐานในอดีต สติจะเป็นสังขารขั้นต้นปรุงแต่งที่จะให้เกิดโยนิโสมนสิการ ไม่ว่าในเหตุการณ์ใด ๆ ทั้งสิ้น

เพราะฉะนั้น ชีวิตประจำวันควรที่จะได้พิจารณาจริง ๆ เพื่อจะได้เจริญกุศลเพิ่มขึ้น ไม่ได้คิดแต่เพียงว่า จะเจริญสติปัฏฐาน แต่ความคิดนึกในวันหนึ่ง ๆ จะถูกจะผิดอย่างไรไม่สนใจเลย ซึ่งผู้ที่พิจารณาโดยรอบคอบทุกอย่าง ย่อมเกื้อกูลให้สติระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏได้ถูกต้องด้วย

โลภะเป็นสิ่งที่ละยาก เพราะฉะนั้น คงจะยังไม่ปรารถนาเป็นผู้ที่ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ คือ ไม่ติด ไม่พัวพัน ไม่รัก ไม่ชัง ไม่หลงได้

ขอกล่าวถึงข้อความในชาดกบางชาดก เพื่อแสดงถึงโยนิโสมนสิการและอโยนิโสมนสิการของผู้ที่สะสมอบรมปัญญาสามารถรู้แจ้งอริยสัจธรรมได้ในภายหลังว่า ควรพิจารณาเรื่องของโยนิโสมนสิการและอโยนิโสมนสิการในชีวิตประจำวันจริง ๆ

มีฉะนั้นจะไม่เข้าใจความมุ่งหมายที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงชาดก เพราะว่า
ในพระไตรปิฎก มีไหมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแต่เฉพาะเรื่องของสติปัฏฐานเท่านั้น
เมื่อเป็นผู้ที่ทรงรู้แจ้งการสะสมของจิตตามความเป็นจริง ก็รู้ว่าชีวิตจริง ๆ ของ
แต่ละคน ไม่ใช่มีแต่การเจริญสติปัฏฐาน แต่มีทุกเรื่องที่จะได้สะสมกุศลโดยการ
พิจารณาอย่างแยบคาย

อรรถกถาชาดก เอกนิบาต อรรถกถา มุทูลักขณชาดกที่ ๖
พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าถึงเมื่อครั้งพระองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ข้อความมีว่า

ในอดีตกาล ครั้นพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี
พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพรหมมณีสถิตมากตระกูลหนึ่งในแคว้นกาสิ เมื่อท่าน
เรียนจบศิลปทุกประเภทแล้วได้ออกบวชเป็นฤๅษี อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ เป็นผู้
ได้อภิญญาสมบัติ

กาลครั้งหนึ่ง ท่านออกจากป่าหิมพานต์ เพื่อบริโภคโภชนาที่มีรสเปรี้ยวบ้าง
เค็มบ้าง และได้ท่องเที่ยวภิกษาจารอยู่ในกรุงพาราณสีถึงประตูพระราชวัง พระราชา
ทรงเลื่อมใสในอิริยาบถของท่าน กรັบสั่งให้นิมนต์มา ได้อาราธนาให้พักอยู่ที่
พระราชอุทยาน และให้ฉันในพระราชวัง ซึ่งท่านก็ได้ถวายโอวาทพวกราชสกุล และ
ได้อยู่ในพระราชอุทยานนั้น ๑๖ ปี

อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาเสด็จออกไปปราบปรามกบฏชายแดนซึ่งกำเริบ และ
ได้ตรัสให้พระมหาลีพระนามว่า มุทูลักขณา ปรณนิบัติฤๅษีโพธิสัตว์ ซึ่งพระนางก็ทรง
เตรียมอาหารถวายพระโพธิสัตว์ตามที่พระราชาทรงสั่งไว้

อยู่มาวันหนึ่ง พระนางมุทูลักขณาทรงเตรียมอาหารสำหรับพระโพธิสัตว์เสร็จ
แล้ว ทรงดำริว่า วันนี้พระคุณเจ้าคงข้า จึงได้ทรงสงวนด้วยเครื่องหอม และทรง
ตกแต่งพระองค์ด้วยเครื่องประดับทั้งปวง ให้ลาดพระยี่ภู่หน่อย ณ พื้นท้องพระโรง
ประทับเอนพระวรกายรอพระโพธิสัตว์จะมา ซึ่งเมื่อพระโพธิสัตว์กำหนดเวลาของตน
แล้ว ก็ได้ออกจากฌานเหาะไปสู่พระราชวังทันที พระนางมุทูลักขณาทรงสับสน
ผัวเปลือกไม้ก็รับสั่งว่า พระผู้เป็นเจ้ามาแล้ว และรีบเสด็จลุกขึ้น ผ้าที่ทรงเป็นผ้าเนื้อ
เกลี้ยงก็หลุดลง พอดีพระโพธิสัตว์เข้าทางช่องพระแกล เมื่อพระโพธิสัตว์เห็น ก็ตะลึง

ดูความงามของพระวรกายของพระนาง กิเลสที่อยู่ภายในของท่านก็กำเริบเป็นเหมือน
ต้นไม้มียางที่ถูกมดกัดกรัด

ทุกคนที่กำลังมีโลภะเกิดขึ้น ขอให้ระลึกว่า แต่ละขณะที่โลภะเกิดขึ้น โลภะ
สะสมอยู่ในจิตจนชุ่มเหมือนกับต้นไม้มียางที่ถูกมดกัดกรัดทุกขณะ แต่ไม่เคยมีใครรู้สึก
อย่างนี้ใช่ไหม ถ้าไม่ได้ฟังคำอุปมาที่เปรียบเทียบให้เห็นจริง ๆ ว่า ลักษณะของโลภะ
นั้นชุ่มอย่างนั้นจริง ๆ

ทันใดนั้นเองฉมานของท่านก็เสื่อม เป็นเหมือนกาปีกหักเสียแล้ว ท่านยืนตะลึง
รับอาหารแล้วก็ไม่ได้บริโภค ลงจากปราสาทเดินไปพระราชอุทยาน เข้าไปใน
บรรณศาลา วางอาหารไว้ไม่บริโภค นอนชมบนกระดานที่นอนถึง ๗ วัน

นี่คือพระโพธิสัตว์ เพราะฉะนั้น ก็เป็นอุทาหรณ์ที่เตือนทุกคนในเรื่องความไม่
ประมาท แม้เป็นผู้ที่อบรมเจริญปัญญาถึงความเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะได้ตรัสรู้ แต่เมื่อ
ยังไม่ได้ตรัสรู้ กิเลสที่สะสมมาก็จะเกิดขึ้นตามเหตุตามปัจจัยได้ทุกอย่าง

ในวันที่ ๗ พระราชาทรงปราบปรามปัจฉันทชนบทราบคาบแล้ว เสด็จกลับมา
ยังไม่ได้เสด็จไปพระราชนิเวศน์ ด้วยทรงพระดำริว่า จะพบพระฤๅษีก่อน พระราชาจึง
เสด็จเลยไปพระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นฤๅษีนอนอยู่ก็ทรงดำริว่า ฤๅษีคงจะไม่
สบาย พระราชาจึงรับสั่งให้ทำความสะอาดบรรณศาลา พลองทรงนวดเท้าทั้งสองของ
ฤๅษีแล้วตรัสถามว่า พระผู้เป็นเจ้าไม่สบายไปหรือ ซึ่งพระฤๅษีก็ทูลว่า ท่านต้องการ
พระนางมุกุฏกษณา พระราชาก็รับสั่งว่า พระองค์ทรงยินดีถวายพระนางมุกุฏกษณา
แก่พระฤๅษี และทรงพาพระฤๅษีเข้าไปในพระราชวัง ให้พระนางมุกุฏกษณาประทับ
พระองค์งามพร้อมแล้วพระราชทานแก่ฤๅษี แต่เมื่อจะพระราชทานนั้น พระองค์ได้ทรง
ให้สัญญาลับแก่พระนางมุกุฏกษณาว่า ให้พระนางพยายามรักษาพระองค์ให้พ้นจาก
ฤๅษี ซึ่งพระนางก็ทรงรับสัญญานั้น

เมื่อฤๅษีพาพระนางลงจากพระราชวัง กำลังจะออกประตูใหญ่ พระนางก็ตรัส
กับพระฤๅษีว่า ท่านเจ้าคะ เราควรจะได้เรือน แล้วก็ให้ฤๅษีไปกราบทูลขอ
พระราชทานเรือนสักหลังหนึ่ง พระราชาก็ได้พระราชทานเรือนร้างให้หลังหนึ่ง

ซึ่งเรือนร่างนั้นมนุษย์ใช้เป็นที่ย่อยทุกข์ ฤๅษีพาพระนางไปที่เรือนนั้น แต่พระนางไม่ทรงประสงค์จะเข้าไป พระฤๅษีก็ทูลถามว่า เหตุไรจึงไม่เสด็จเข้าไป พระนางก็รับสั่งว่า เพราะเรือนสกปรก ฤๅษีก็ทูลถามว่า บัดนี้เราควรจะทำอย่างไร พระนางก็รับสั่งว่า ต้องทำความสะอาดเรือนนั้น แล้วก็ให้ฤๅษีไปสุ่ราชสำนัก เอาจอบและตะกร้ามาให้โยยสิ่งสกปรกและขยะไปทิ้ง ให้ชนเอาโคลมัยสดมาฉาบไว้ ให้ชนเตียงตั้งมาที่ละอย่าง แกล้งใช้ให้ตักน้ำจนเต็มตุ่ม เตรียมน้ำอาบ ปูที่นอน และทรงจับฤๅษีผู้กำลังนั่งร่วมกันบนที่นอนอุดให้ก้มลงมาตรงหน้าพลางตรัสว่า ท่านไม่รู้ตัวว่าเป็นสมณะหรือเป็นพราหมณ์เลยหรือเจ้าคะ ฤๅษีก็กลับได้สติในเวลานั้นเอง แต่ว่าตลอดเวลาที่ผ่านมาท่านไม่รู้ตัวเอาเสียเลย

นี่คือผู้ที่ได้สะสมปัญญา มา เมื่อมีเหตุปัจจัยที่จะให้ระลึกได้ ก็ระลึกได้ และให้เห็นกำลังของกิเลสว่า

ขึ้นชื่อว่ากิเลสทั้งหลาย กระทำความไม่รู้ตัวได้ถึงอย่างนี้

นี่คือลักษณะของโมหเจตสิก ซึ่งเกิดกับอกุศลธรรมทุกประเภท ไม่ว่าในขณะนั้นจะเป็นโลภะ หรือโทสะ อิศสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ ย่อมทำให้ไม่รู้ตัว ทำให้มืด

เมื่อฤๅษีกลับได้สติก็คิดว่า ตณหานี้เมื่อเจริญขึ้น จักไม่ให้เรายกศีรษะขึ้นได้จากอบายทั้ง ๔ เราควรถวายคืนพระเทวีนี้แด่พระราชา แล้วท่านก็กลับเข้าสู่ป่าหิมวันต์ในวันนั้นทีเดียว

เมื่อท่านถวายคืนพระเทวีแด่พระราชานั้น ท่านกล่าวคาถาว่า ความว่า

ครั้งเรายังไม่ได้พระนางมุกุฏลักษณาเทวี เกิดความปรารถนาเพียงอย่างเดียว แต่เมื่อได้พระนางมุกุฏลักษณาผู้มีดวงตางามแล้ว ได้เกิดความปรารถนาสิ่งต่าง ๆ ขึ้นอีก

ตอนแรกที่ไม่ได้พระนางมุกุฏลักษณา ก็มีแต่ความอยากได้เพียงอย่างเดียว แต่เมื่อได้แล้ว โดยที่พระราชาพระราชทานให้ ท่านก็ต้องปรารถนาเพิ่มขึ้นอีกหลายอย่าง เช่น ปรารถนาเรือน ปรารถนาเครื่องอุปกรณ์ ปรารถนาเครื่องอุปโภค และต่อ ๆ ไป ไม่มีวันจบสิ้น ซึ่งทุกคนที่มีความปรารถนาอย่างนี้ก็รู้ว่า เป็นเหตุให้เกิดความปรารถนาอื่นต่อ ๆ ไปอีก

และทันใดนั้นเอง ฤๅษีก็ทำฌานที่เสื่อมให้บังเกิดขึ้น นั่งในอากาศ แสดงธรรม ถวายโอรสแด่พระราชชา แล้วไปสู่ป่าหิมพานต์ทางอากาศทันที ไม่มาสู่ประเทศที่ ชื่อว่าเป็นถิ่นของมนุษย์อีกเลย แต่เจริญพรหมวิหาร ไม่เสื่อมจากฌาน บังเกิดใน พรหมโลกแล้ว

พระผู้มีพระภาคครั้งทรงนำพระธรรมเทศนาขึ้นมาแล้ว ทรงประกาศสังขธรรม เมื่อจบสัจจะ ภิกษุผู้เป็นเหตุให้ตรัสชาดกนี้บรรลुพระอรหันต์ พระผู้มีพระภาคทรง ประชุมชาดกว่า พระราชาในครั้งนั้นได้มาเป็นพระอนนทในครั้งนี้ มุทุลักษณะได้มา เป็นอุบลวรรณนา ส่วนฤๅษีได้มาเป็นเวตถาคต ฉะนี้แล

จบ อรรถกถามุทุลักษณะชาดกที่ ๖

๑๔๑๔

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๒๔

เวลาที่ฟังสังขารแล้ว รู้แจ้งอริยสังขารได้ไหม หรือฟังแล้วมีบัญญัติเป็นอารมณ์ สติปัญญาไม่สามารถเกิดได้ ถ้าคิดอย่างนี้ จะไม่ตรงกับความจริงและไม่ตรงกับข้อความในพระไตรปิฎก ซึ่งเมื่อพระผู้มีพระภาคทรงประกาศสังขารจบ ภิกษุผู้เป็นเหตุให้ตรัสชาดกนี้บรรลुพระอรหันต์ และคนอื่น ๆ ที่ฟัง สติก็สามารถที่จะเกิดระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้นได้

เพราะฉะนั้น จากเรื่องนี้ เป็นคติเตือนใจให้ทุกคนได้พิจารณาชีวิตของแต่ละท่านในวันหนึ่ง ๆ ในแต่ละเหตุการณ์ว่า เป็นโยนิโสมนสิการ หรือเป็นอโยนิโสมนสิการ นี่เป็นสิ่งที่สำคัญมาก อย่าละเลย และคิดว่า จะเพียงแต่เจริญสติปัฏฐานเท่านั้น

การพูด การทำ ทุกอย่างแม้การคิด ถ้าเป็นผู้ที่สะสมเหตุปัจจัยมา ย่อมจะพิจารณาได้ว่า ขณะนี้ถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร ถ้าพิจารณาอย่างนี้บ่อย ๆ ก็หมายความว่า สะสมเหตุปัจจัยที่จะเกิดกุศล ขณะใดที่กุศลจิตเกิด ไม่ใช่เรา แต่เป็นโยนิโสมนสิการ การพิจารณาโดยแยบคาย

ขณะใดที่อกุศลเกิด ไม่ว่าจะเป็นอกุศลประเภทใดทั้งสิ้น จะเป็นทางกาย หรือทางวาจา หรือแม้แต่การคิดในใจ ขณะนั้นคืออโยนิโสมนสิการ ซึ่งจะสะสมสืบต่อไปในสังสารวัฏฏ์ทำให้มีการคิด การพูด การกระทำต่าง ๆ ต่อไปอีกในอนาคตข้างหน้า

ขอกล่าวถึงโทษของอกุศลกรรมของพระอรหันต์เถระท่านหนึ่ง คือ ท่านพระโสภคตีสเถระ เพื่อให้ท่านผู้ฟังรังเกียจในอกุศลที่อาจจะเกิดมีขึ้นกับท่าน ในลักษณะอาการต่าง ๆ กัน ซึ่งควรจะให้เห็นว่า อกุศลทั้งหลายเมื่อเกิดขึ้นแล้ว สามารถทำให้ผู้ที่อบรมเจริญปัญญาแต่ยังไม่รู้แจ้งอริยสังขาร เกิดอโยนิโสมนสิการ ในลักษณะอาการต่าง ๆ กันได้

เอกนิบาตชาดก อรรถกถาอัตถกามวรรคที่ ๕ อรรถกถาโลสกชาดกที่ ๑
มีข้อความว่า

ในครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภ
พระโลสกตีสสเถระ และได้ตรัสประวัติของท่าน

ซึ่งประวัติโดยย่อของท่านมีว่า

ท่านพระโลสกตีสสเถระเป็นบุตรของชาวประมงคนหนึ่งในแคว้นโกศล เป็นผู้
ทำลายวงศ์ตระกูลของตน เพราะว่าตั้งแต่ท่านเกิดมาในครรภ์มารดานั้น ครอบครั
วของท่านก็ประสบภัยพิบัติเรื่อยมา บ้านเรือนถูกไฟไหม้ถึง ๗ ครั้ง

คนสมัยนี้มีไหม อาจจะมีก็ได้ เป็นชีวิตธรรมดา แล้วแต่ว่ากรรมของใครจะ
ให้ผลอย่างไร เมื่อไร

ถูกพระราชาประณามใหม่ ๗ ครั้ง ครั้นนั้นมารดาบิดาของท่านเลี้ยงชีพมาโดย
แร้นแค้น พอกท้องแก่ก็คลอด ณ ที่แห่งหนึ่ง แต่ธรรมดาท่านผู้เป็นสัตว์เกิดมาในภ
พสุดท้าย คือ ผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์นั้น ใครไม่อาจทำลายได้เพราะมีอุปนิสัยแห่ง
อรหัตตผล คือ การสะสมกุศลธรรมทั้งหลายที่จะเป็นพระอรหันต์ รุ่งเรืองอยู่ในใจ
เหมือนดวงประทีปภายในหม้อ ฉะนั้น

มารดาได้เลี้ยงท่านมาจนถึงในเวลาที่ท่านวิ่งเที่ยวไปได้ ก็ได้เอากะโหล่ดินเผา
ใบหนึ่งใส่มือให้ และเสือกไล่ด้วยคำว่า ลูกเอ๋ย เจ้าจงไปสู่เรือนหลังนั้นเถิด แล้วก็
หลบหนีไป

ตั้งแต่นั้นมา ท่านก็อยู่อย่างเดี๋ยวเดียว เทียวหากินไปตามประสา หลับนอน ณ
ที่แห่งหนึ่ง ไม่ได้อาบน้ำ ไม่ได้ปรนนิบัติร่างกาย ดูเหมือนปีศาจคลุกฝุ่น เลี้ยงชีวิตมา
ได้โดยลำบาก ท่านเจริญเติบโตจนอายุครบ ๗ ขวบโดยลำดับ เลือกเม็ดข้าวกิน
ที่ละเม็ดเหมือนกา ในที่สำหรับเทน้ำล้างหม้อใกล้ประตูเรือนแห่งหนึ่ง

ความทุกข์ยากเป็นผลของอกุศลกรรม ไม่ว่าในอดีต หรือในอนาคต หรือแม้
ในสมัยนี้ ก็มีผู้ที่มีความยากลำบาก ถ้าเทียบกับท่านพระโลสกตีสสเถระจะเห็นได้ว่า

ตอนเป็นเด็กอายุ ๗ ขวบ ท่านถึงกับเลือกเม็ดข้าวกินทีละเม็ดเหมือนกา ในทีสำหรับ
เทน้ำล้างหม้อใกล้ประตูเรือนแห่งหนึ่ง

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรเที่ยวบิณฑบาตอยู่ในเมืองสาวัตถี เห็นท่านแล้วรำพึง
ว่า เด็กคนนี้น่าสงสารนัก เป็นชาวบ้านไหนหนอ ท่านพระสารีบุตรแผ่เมตตาจิตไปใน
ท่านเพิ่มยิ่งขึ้น และเรียกให้มาหา ถามถึงพ่อแม่ เมื่อได้ทราบว่าคุณแม่ทิ้งไป ก็ถามว่า
ท่านจักบวชไหม ท่านก็ตอบว่า อยากบวช ซึ่งท่านพระสารีบุตรก็ได้ให้ของเคี้ยวของ
บริโภคแก่ท่าน แล้วพาไปวิหาร อาบน้ำให้เอง ให้บรรพชา จนอายุครบจึงให้
อุปสมบท ในตอนแรกท่านมีชื่อว่าโลสกตีสสเถระ เป็นพระไม่มีบุญ มีลาภน้อย

เล่ากันว่า แม้ในคราวอสทิสทาน ท่านก็ไม่เคยได้ฉันเต็มท้อง ได้ขบฉันเพียงพอ
จะสืบทอดชีวิตไปได้เท่านั้น เพราะเมื่อใครใส่บาตรท่านเพียงข้าวต้มกระบายเดียว
บาตรก็ปรากฏเหมือนเต็มเสมอชอบแล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้นคนทั้งหลายก็สำคัญว่า
บาตรของภิกษุรูปนี้เต็มแล้ว เลยถวายองค์หลัง ๆ

อสทิสทาน คือ ทานที่ไม่มีใครเหมือน เป็นทานที่มโหฬารยิ่ง

ในสมัยต่อมา ท่านเจริญวิปัสสนา แม้จะดำรงอยู่ในพระอรหันต์อันเป็นผลชั้น
เลิศ ก็ยังคงมีลาภน้อย ครั้นเมื่ออายุสังขารของท่านร่วงโรยทรุดโทรมลงโดยลำดับ
ก็ถึงวันเป็นที่ปรินิพพาน

ท่านพระสารีบุตรคำนึงอยู่ ก็รู้ถึงการปรินิพพานของท่าน จึงดำริว่า วันนี้
พระโลสกตีสสเถระนี้จักปรินิพพาน ในวันนี้เราควรให้อาหารแก่เธอจนพอ เมื่อท่านคิด
อย่างนี้แล้ว ก็พาท่านพระโลสกตีสสเถระเข้าไปสู่เมืองสาวัตถีเพื่อบิณฑบาต เพราะ
เหตุที่ท่านพระสารีบุตรพาท่านพระโลสกตีสสเถระไปด้วย ท่านพระสารีบุตรเลยไม่ได้
แม้เพียงการยกมือไหว้ในเมืองสาวัตถีอันมีผู้คนมากมาย

พระเถระจึงกล่าวว่า อาวุโส เธอจงไปนั่งคอยอยู่ที่โรงฉันเถิด ดังนี้ แล้วส่ง
ท่านกลับ พอพระเถระมาจากที่นั้นเท่านั้น พวกภิกษุทั้งหลายก็พูดกันว่า พระผู้เป็นเจ้า
มาแล้ว และนิมนต์พระสารีบุตรให้นั่งเหนืออาสนะ ให้ฉันภัตตาหาร พระเถระก็ส่ง

อาหารที่ได้แล้วนั้นให้คนเหล่านั้นไป โดยกล่าวกับคนเหล่านั้นว่า พวกเธอจงให้ภักดีนี้แก่พระโลกกตีสสเถระ แต่คนที่รับภักดีนั้นไปก็ลืมพระโลกกตีสสเถระ พวกนั้นกินเสียหมด

เมื่อท่านพระสารีบุตรเดินไปถึงวิหาร ท่านพระโลกกตีสสเถระได้ไปนมัสการท่านพระสารีบุตร ท่านพระสารีบุตรถามว่า อาวุโส คุณได้อาหารแล้วหรือ ท่านตอบว่า ไม่ได้ดอกครับ พระเถระถึงความสลดใจ เมื่อท่านดูเวลาก็เห็นว่า ยังไม่ล่วงเลยกาลที่จะบริโภค ท่านก็ให้พระโลกกตีสสเถระนั่งรอในโรงฉัน แล้วได้ไปสู่พระราชวังของพระเจ้าโกศล พระราชารับสั่งให้รับบาตรของพระเถระ ทรงพิจารณาว่า ขณะมิใช่กาลแห่งภักดี แต่ได้รับสั่งให้ถวายของหวาน ๔ อย่าง จนเต็มบาตร

ท่านพระสารีบุตรรับบาตรและกลับไปวิหาร เรียกท่านพระโลกกตีสสเถระมา และให้ฉันของหวาน ๔ อย่างนี้ โดยที่ท่านถือบาตรยืนอยู่ ให้ท่านพระโลกกตีสสเถระนั่งฉัน

ท่านพระโลกกตีสสเถระมีความยำเกรงในท่านพระสารีบุตร เห็นว่าท่านคงจะลำบากในการที่จะยืนถือบาตรและให้ท่านนั่งฉัน เพราะฉะนั้น ท่านก็ไม่ฉัน แต่ท่านพระสารีบุตรกล่าวกับท่านว่า

ท่านผู้มีอายุตีสสเถระ ผมจะยืนถือบาตรไว้ คุณจงนั่งฉัน ถ้าผมปล่อยบาตรจากมือ บาตรต้องไม่มีอะไร

ลำดับนั้น ท่านพระโลกกตีสสเถระ เมื่อท่านพระสารีบุตรผู้เป็นอัครสาวกยืนถือบาตรไว้ให้ จึงนั่งฉันของหวาน ๔ อย่าง ของหวาน ๔ อย่างนั้นไม่ถึงความหมดสิ้น ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ของท่านพระสารีบุตร ท่านพระโลกกตีสสเถระฉันจนเต็มความต้องการในเวลานั้น

ในวันนั้นเอง ท่านก็ปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ พระผู้มีพระภาคประทับในสำนักของท่าน ทรงรับสั่งให้กระทำการปลงสรีระ เก็บเอาธาตุทั้งหลาย ก่อพระเจดีย์บรรจุไว้

ในเวลานั้น ภิกษุทั้งหลายก็ประชุมกันในธรรมสภา นั่งสนทนากันว่า น่าอัศจรรย์จริง ท่านพระโลกกตีสสเถระมีบุญน้อย มีลาภน้อย อันผู้มีบุญน้อย มีลาภน้อยเห็นปานดังนี้ บรรลุอุริยธรรมได้อย่างไร

พระบรมศาสดาเสด็จไปธรรมสภา มีพระดำรัสถามว่า
ภิกษุทั้งหลาย เมื่อที่พวกเธอประชุมกันด้วยเรื่องอะไรเล่า
เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
ภิกษุทั้งหลาย โลกกตีสละผู้นี้ได้ประกอบกรรม คือ ความเป็นผู้มีลาภน้อย
และความเป็นผู้ได้อริยธรรมของตนด้วยตนเอง เนื่องด้วยครั้งก่อน เธอกระทำอันตราย
ลาภของผู้อื่นจึงเป็นผู้มีลาภน้อย แต่เป็นผู้บรรลุอริยธรรมได้ด้วยผลที่บำเพ็ญวิปัสสนา
คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

แล้วพระผู้มีพระภาคได้ตรัสเล่าอดีตชาติของท่านพระโลกกตีสละเถระ

ข้อความบางตอนมีว่า

ในอดีตกาล ครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ มีภิกษุรูปหนึ่ง
อาศัยกุฎุมพิน္หาหนึ่งอยู่ในอาวาสประจำหมู่บ้าน เป็นผู้เรียบร้อย มีศีล หมั่นบำเพ็ญ
วิปัสสนา

คือ ยามปกติเป็นผู้เรียบร้อย มีศีล หมั่นบำเพ็ญวิปัสสนา

ครั้งนั้น มีพระชีนาสพองค์หนึ่งอยู่ในป่าหิมพานต์ ได้มาถึงบ้านที่อยู่ของกุฎุมพิน္หา
ผู้ปฏิบัติจากภิกษุนั้น กุฎุมพิน္หาเลื่อมใสในอิริยาบถของพระอรหันต์ จึงรับบาตร นิมนต์เข้า
สู่เรือน ให้ฉันภัตตาหารโดยเคารพ สดับพระธรรมกถาเล็กน้อย ให้อาหารแล้ว
นิมนต์พระคุณเจ้าให้ไปสู่วิหารใกล้บ้านของตน พระเถระจึงไปสู่วิหาร นมัสการ
พระเถระเจ้าอาวาส

พระอรหันต์ยังให้อาหารเจ้าอาวาสซึ่งยังมีกิเลส ตามพระวินัย

ทักถามกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ภิกษุเจ้าอาวาสก็ทำปฏิสันถารกับท่าน
แล้วถามว่า

ผู้มีอายุ คุณได้รับภัตตาหารแล้วหรือ

พระอรหันต์ท่านตอบว่า ได้แล้วครับ

เจ้าอาวาสถามว่า คุณได้ที่ไหนแล้ว

พระอรหันต์ท่านก็ตอบว่า ได้ที่เรือนกุฎุมพิน္หา ใกล้ ๆ วิหารนี้แหละ

ครั้นบอกอย่างนี้แล้ว ก็ถามถึงเสนาสนะ คือ ที่อยู่ของท่าน แล้วจัดแจงปิดกวาด เก็บบาตรจีวรไว้เรียบร้อย แล้วพักอยู่ด้วยความสุขในพลสมาบัติ เวลาเย็น ฎมพื้ให้คนถือเอาพวงดอกไม้และน้ำมันเติมประทีปไปวิหาร นมัสการพระเถระเจ้าอาวาส แล้วถามว่า

พระคุณเจ้าผู้เจริญ มีพระเถระอาคันตุกะมาพักรูปหนึ่งมิใช่หรือ

เจ้าอาวาสตอบว่า จะ มีมาพัก

คฤหบดีถามว่า เดียวนี้ท่านพักอยู่ที่ไหนขอรับ

เจ้าอาวาสตอบว่า ที่เสนาสนะโน้น

ฎมพื้ไปสู่สำนักของพระอรหันต์อาคันตุกะ นั่ง ณ ที่สมควร พังธรรมกถาจนถึงคำ จิงฐาพระเจดีย์และต้นโพธิ์ จุดประทีปสว่างไสว แล้วนิมนต์ภิกษุทั้งสองให้รับบาตรในวันรุ่งขึ้น แล้วกลับไป

ฎมพื้ถูกหรือผิดในการที่เลื่อมใสผู้ที่ควรเลื่อมใส

แต่ ฝ่ายพระเถระผู้เป็นเจ้าอาวาสคิดว่า ฎมพื้ถูกพระอาคันตุกะอยู่ให้แตกกับเราเสียแล้ว ถ้าพระอรหันต์รูปนั้น (ซึ่งท่านยังไม่รู้ว่าเป็นพระอรหันต์) จักอยู่ในวิหารนี้ไซ้ร้ ที่ไหนฎมพื้ จะนับถือเรา

นี่คืออโยนิโสมนสิการของผู้ที่เจริญสติปัฏฐาน ที่ยังไม่สามารถดับกิเลสได้ ยังมีความติดข้องพัวพันอยู่ในลาภ ยศ สักการะ ทำให้พระเถระผู้เป็นเจ้าอาวาสคิดอย่างนั้น ซึ่งไม่มีเหตุอะไรที่จะต้องคิดอย่างนั้นเลย แต่คนที่จะคิด ก็คิดได้ตามอโยนิโสมนสิการที่เกิดขึ้นในขณะนั้น

เมื่อเกิดความไม่พอใจในพระเถระผู้เป็นพระอรหันต์ คิดว่า เราควรแสดงอาการไม่ให้เธออยู่ในวิหารนี้ ดังนี้แล้ว ในเวลาที่พระอรหันต์อาคันตุกะมาปรนนิบัติท่าน ท่านก็ไม่พูดด้วย

นี่คืออาการที่เกิดจากอโยนิโสมนสิการ

พระอรหันต์ทราบอภัยภัยของภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาสแล้ว คำนึงว่า พระเถระนี้ไม่ได้ทราบถึงการที่เราไม่มีความห่วงใยในตระกูล ในลาภ หรือในหมู่ แล้วกลับไปที่อยู่ของท่าน พักอยู่ด้วยความสุขในพลสมานัตติ

ถึงวันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นวันที่ภิกษุมณีนิมิตทั้งพระอรหันต์และภิกษุเจ้าอาวาสให้ไปรับบาตร ท่านพระภิกษุเจ้าอาวาสก็ตีระฆังด้วยหลังเล็บ เคาะประตูด้วยเล็บ

นี่คือการกระทำที่สามารถจะกระทำได้ ใครจะคิดว่า ใครจะทำได้ แต่การกระทำอย่างนี้ก็เกิดขึ้นแล้วด้วยอโยนิโสมนสิการ

แล้วก็ไปสู่เรือนของภิกษุ มณีนิมิตแต่เพียงรูปเดียว เมื่อภิกษุ มณีนิมิตรับบาตรนิมิตให้หนึ่งเห็นอาสนะที่ปูลาดไว้ ถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระอาคันตุกะเถระไปไหนเสียแล้ว

ท่านเจ้าอาวาสตอบว่า ข้าพเจ้าไม่ทราบความประพฤติของพระผู้ใกล้ชิดสนิทสนมของคุณ ฉันทิระฆัง เคาะประตู ก็ไม่อาจปลุกให้ตื่นได้ เมื่อวานฉันโภชนะอันประณีตในเรือนของคุณแล้วคงอิมอยู่จนวันนี้ บัดนี้ก็ยังนอนหลับอยู่นั่นเอง

และท่านก็กล่าวเพื่อให้ภิกษุ มณีนิมิตไม่ควรที่จะนับถือ หรือเคารพสักการะในพระอรหันต์ โดยกล่าวให้เห็นถึงความไม่ควรของภิกษุมณีนิมิตว่า

เมื่อท่านจะเลื่อมใส ก็เลื่อมใสในภิกษุผู้มีสภาพเห็นปานนี้ทีเดียว

นี่คือการตำหนิกลาย ๆ ของผู้เป็นบรรพชิต

สำหรับพระอรหันต์นั้น

เมื่อท่านกำหนดเวลาภิกษาจารของท่านแล้ว ก็ชำระสรีระของตน แล้วทรงบาตรจีวร เหาะไปในอากาศ (แต่) ได้ไปเสียในที่อื่น

คือ ไม่อยู่ที่นั่นอีกต่อไป เพราะรู้ว่าเจ้าอาวาสเป็นผู้ตระหนี่ หวงแหน และมีอโยนิโสมนสิการ

ภิกษุ มณีนิมิตได้นิมนต์พระเถระเจ้าอาวาสฉันข้าวปายาสที่ปรุงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง น้ำตาลกรวด แล้วรุมบาตรด้วยของหอม ใส่ข้าวปายาสจนเต็ม แล้วกล่าวว่า ข้าแต่

ท่านผู้เจริญ พระเถระนั้นเห็นจะเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า พระคุณเจ้าจงนำข้าวปายาสนี้
ไปให้ท่านด้วยเถิด แล้วถวายบาตรไป

อโยนิโสมนสิการก็ยังไม่หมด

พระเถระเจ้าอาวาสไม่ห้ามเสียทันที คงรับบาตรมา เดินไปแล้วคิดว่า ถ้าภิกษุ
นั้นได้ข้าวปายาสนี้ไซ้ร้ ถึงเราจะจับคอดูให้ไป ก็จักไม่ไป

นี่คือความคิดหวงแหนในตระกูลอุปัฏฐาก และท่านก็คิดต่อไปว่า

ก็ถ้าเราจักให้ข้าวปายาสนี้กับมนุษย์ กรรมของเราก็จักปรากฏ

คือ ใคร ๆ ก็จักรู้ว่า ท่านไม่ได้เอาไปให้พระเถระอาคันตุกะ

หากทิ้งลงในน้ำแล้ว เนยใสก็จักปรากฏเหนือน้ำได้

อโยนิโสมนสิการก็มีวิธีการที่แบบยล ที่จะกระทำตามแบบของอโยนิโสมนสิการ
เพราะฉะนั้น ท่านก็คิดว่าทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะถ้าทิ้งลงในน้ำ เนยใสก็จะปรากฏ
เหนือน้ำ

ถ้าทิ้งลงบนแผ่นดิน ผุ่งกาจกรุมกันกิน กรรมของเราก็จักปรากฏ ควรทิ้งข้าว
ปายาสนี้ที่ไหนดีหนอ ขณะนั้นเห็นนกกำลังโหม่อยู่แห่งหนึ่ง ก็คู้ถ่านขึ้น เทข้าว
ปายาสลงไป กลบด้วยก้อนถ่าน แล้วจึงไปวิหาร

ครั้นไม่เห็นภิกษุรูปนั้น จึงคิดได้ว่า ชะรอยภิกษุนั้นจักเป็นพระชีณาสพ รู้
อริยาศัยของเราแล้ว จักไปเสียที่อื่นเป็นแน่ โอ เพราะต้องเป็นเหตุ เราทำกรรม
ไม่สมควรเลย ทนได้นั้นเองความเสียใจอย่างใหญ่หลวงก็เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น จำเดิม
แต่วันนั้นไปทีเดียว ท่านก็กลายเป็นมนุษย์เปรต อยู่มาไม่นานก็ตาย ไปเกิดในนรก

ไม่สามารถที่จะกินอยู่ ไม่สามารถรักษาสุขภาพร่างกายไว้ได้ ทำให้ผอม
กลายเป็นมนุษย์เปรต อยู่มาไม่นานก็ตาย ไปเกิดในนรก

ภิกษุนั้นหมกโหม่อยู่ในนรกหลายแสนปี เศษของผลกรรมยังทำให้เกิดเป็นยักษ์
ถึง ๕๐๐ ชาติ เกิดเป็นสุนัข ๕๐๐ ชาติ และภายหลังต่อมาในภพสุดท้าย ได้เกิด
เป็นท่านพระโลศกติสสเถระ

๑๔๑๕

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๒๔

ผู้ที่เจริญสติปัฏฐาน ประมาทไม่ได้ เพราะว่ายังกุศล ไม่รู้ว่าจะมีเหตุปัจจัย
ที่ทำให้เกิดกาย วาจา หรือใจที่คิด ซึ่งไม่สมควรในขณะไหน วันไหน

เพราะฉะนั้น กว่าจะถึงความ เป็นพระอรหันต์ ถ้าไม่พิจารณาด้วย
โยนิโสมนสิการในเหตุการณ์แต่ละวันจริง ๆ ยากที่จะบรรลุอริยสัจธรรมได้ เพราะแม้แต่
เหตุการณ์ธรรมดา ๆ ในชีวิตประจำวัน ยังไม่สามารถเป็นผู้ตรงที่จะพิจารณาด้วย
โยนิโสมนสิการได้ จะสามารถพิจารณาสภาพธรรมตรงตามความเป็นจริงได้อย่างไร

ขอล่าวถึงข้อความในชาดกต่อไป ซึ่งแต่ละท่านอาจจะไม่ได้สังเกตเลย ถ้า
ไม่ได้ฟังพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าถึงอดีตชาติของพระองค์ เช่น
ใน **ขุททกนิกาย ทุกนิบาตชาดก อรรถกถา กฬายมมฺภูริชาดก**

ข้อความมีว่า

ในพระราชอุทยานใกล้ที่ประทับของพระราชา มีลิงตัวหนึ่งลงจากต้นไม้
ฉวยเอาถั่วที่ทหารม้าเอามาใส่ไว้ในราง ใส่ปากจนเต็ม แล้วยังคว้าติดมือไปอีก
กระโดดขึ้นไปนั่งบนต้นไม้ เริ่มจะกิน เมื่อมันจะกิน ถั่วเม็ดหนึ่งหลุดจากมือตกลงไป
บนดิน มันจึงทิ้งถั่วทั้งหมดทั้งที่อยู่ในปากและที่มือ ลงจากต้นไม้ มองหาถั่วที่ตกนั้น
ครั้งไม่เห็น จึงกลับขึ้นต้นไม้ นั่งเศร้าโศกเสียใจ หน้าซีมอยู่บนกิ่งไม้ เหมือนแพ็คดีไป
สัก ๑,๐๐๐ คดี

จบแค่นี้หรือเปล่า

ถ้าคนที่ไม่คิด ไม่พิจารณา จะไม่มีโยนิโสมนสิการอะไรเลย แต่ผู้ที่เป็น
พระโพธิสัตว์ จะพิจารณาทุกอย่างที่เห็นด้วยโยนิโสมนสิการ ซึ่งคนธรรมดาก็เห็น
แต่ผ่านไป เพียงลิงตัวหนึ่งลงจากต้นไม้ ฉวยเอาถั่วกำหนึ่งใส่ปากจนเต็ม และคว้า

ติดมือ กระโดดขึ้นไป เมื่อเริ่มจะกิน ถั่วตกไปเม็ดเดียว ก็ทิ้งหมดทั้งที่มือและที่ปาก
ลงจากต้นไม้มองหาถั่วที่ตกนั้น ครั้นไม่เห็นก็กลับขึ้นต้นไม้ไปนั่งเศร้าโศกเสียใจ
หน้าซีมอยู่บนกิ่งไม้ ถ้าใครจะมองดู ก็คงเห็นเพียงเท่านั้น แต่พระโพธิสัตว์ซึ่งในครั้งนั้น
เป็นอำมาตย์ผู้สอนธรรมของพระราชา คือ เป็นธรรมานุสาสก์ ได้กราบทูลพระราชาว่า

ผู้โง่เขลา ไร้ปัญญา ไม่มองถึงของมาก มองแต่ของน้อย ถึงผู้เที่ยวหาอาหาร
ตามกิ่งไม้นี้โง่เขลายิ่งนัก ปัญญาของมันก็ไม่มี มันขาดถั่วทั้งกำเสียหมดสิ้น แล้ว
เที่ยวค้นหาถั่วเม็ดเดียวที่ตกลงยังพื้นดิน

ข้าแต่พระราชา พวกเราก็คือ ชนเหล่าอื่นที่โลกจัดก็ดี จะต้องละทิ้งของมาก
เพราะของน้อย เปรียบเหมือนวานรเสื่อมจากถั่วทั้งหมดเพราะถั่วเม็ดเดียว ฉะนั้น

กำลังเป็นอย่างนี้หรือเปล่า นี่คือโยนิโสมนสิการที่ได้จากการพิจารณา
เริ่มพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างด้วยโยนิโสมนสิการอย่างพระโพธิสัตว์หรือเปล่า
ทุกคนที่ประโยชน์ใหญ่ คือ กุศลทุกชั้นจนถึงมรรคผลนิพพาน เพราะของน้อย คือ
ความพอใจในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโณภูมิจึงเพียงชั่วขณะหนึ่ง ๆ ที่กำลัง
ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

เปรียบกับลิงได้ไหม ทั้งของมาก ทั้งประโยชน์ใหญ่ เพราะต้องการเพียงถั่ว
เม็ดเดียว ถั่วเม็ดเดียว คือ ความเล็กน้อยของรูปที่กำลังปรากฏทางตา เสียงที่กำลัง
ปรากฏทางหู กลิ่นที่กำลังปรากฏทางจมูก รสที่กำลังปรากฏทางลิ้น โณภูมิจึงที่
ปรากฏทางกาย ชั่วขณะเดียวที่สั้นมากที่เกิดขึ้นและดับไป ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด
กุศลไม่เกิด นั่นคือผู้ที่โลกจัด และหลงไป ติดไป ด้วยกำลังของอกุศลในสิ่งที่ปรากฏ
ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

ถ้าเปรียบกับลิง รู้สึกอย่างไร เหมือนกัน หรืออยากจะพ้นจากสภาพซึ่ง
เป็นเพียงลิง นี่คือโยนิโสมนสิการของพระโพธิสัตว์

อรรถกถา พันธนาครชาดกที่ ๖ มีข้อความสั้น ๆ ว่า

กิเลสเกิดขึ้นแม้คราวเดียวด้วยอำนาจตัณหาและโลภะ ย่อมแก้หลุดได้ยาก

สั้น ๆ เพียงเท่านั้น แต่ก็เตือนทุกครั้งทีโลภะเกิดว่า โลภะมีอันตรายแค่ไหน

ยังจะให้แก้ยาก ๆ ต่อไป หลุดยาก ๆ ต่อไปอีก หรือจะเริ่มระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏทันที เพราะเป็นหนทางเดียวจริง ๆ ที่จะละโลภะได้นอกจากนั้นไม่มีทางอื่นเลยที่จะละอกุศลธรรมทั้งหลายได้

อรรถกถา อุปาหนชาดกที่ ๑ มีข้อความว่า

พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเมื่อจะบอกคิดปะ ย่อมไม่ปิดบังวิชา ให้ศึกษาวิชาตามที่ตนรู้มาโดยไม่มีเหลือ

ทุกคนเป็นอย่างนี้หรือเปล่า ไม่ตระหนี่ ไม่หวงแหน ถ้าเปรียบเทียบกับถั่วเม็ดเดียว ถ้ายังมีโลภะอยู่จะเสียประโยชน์ใหญ่ แทนที่จะทิ้ง ๆ ไป อกุศลทั้งหลายเพื่อจะได้ประโยชน์ใหญ่ คือ กุศล แม้แต่การที่จะบอกคิดปะ ย่อมไม่ปิดบังวิชา ให้ศึกษาวิชาตามที่ตนรู้มาโดยไม่มีเหลือ

เมื่อท่านพระวังคิสะยังไม่ได้ฟังพระธรรม ท่านก็มี ความภูมิใจในความรู้ของท่านว่า ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้มาก สามารถเคาะกะโหลกศีรษะก็รู้ว่าผู้นั้นไปปฏิสนธิที่ไหน เมื่อท่านพบพระผู้มีพระภาค ท่านก็หวังที่จะแลกวิชา คือ วิชาทำนายกะโหลกศีรษะกับพระผู้มีพระภาค แต่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ความรู้ไม่ใช่สิ่งซึ่งจะแลก แต่ว่าเป็นสิ่งซึ่งจะให้

นี่ก็เป็นโยนิโสมนสิการ เพราะฉะนั้น แต่ละวัน ๆ ลองพิจารณาดูชีวิตจริง ๆ ของท่านว่า เจริญกุศลมากทุกประการทั้งกาย วาจา และใจที่คิด แม้แต่ในเรื่องของวิชาความรู้หรือเปล่า

อรรถกถา ราชชาดกที่ ๘ มีข้อความสั้น ๆ ว่า

ธรรมดา บัณฑิตไม่พูดวาจาที่ประกอบด้วยความจริง แต่ไม่ดี

วันหนึ่ง ๆ พูดมาก จะได้ระลึกถึงข้อความใน **อรรถกถา ราชชาดก** ที่ว่า ธรรมดา บัณฑิตไม่พูดวาจาที่ประกอบด้วยความจริง แต่ไม่ดี

ถ้าไม่เป็นประโยชน์ แม้ว่าเป็นความจริงก็ไม่ได้ให้ประโยชน์อะไร

เป็นการสะสมกุศล จนกว่าจะบรรลุอริยสัจธรรม

อรรถกถา สารัตถสัจจกถาที่ ๑๐ มีข้อความสั้น ๆ ว่า

คนมีศีลวิบัติแล้ว แม้เมื่อมีรูปสมบัติก็น่าตำหนิ เพราะฉะนั้น รูปสมบัติหาเป็น
ประมาณไม่ เราชอบความเป็นผู้มีศีล

แสดงให้เห็นว่า รูปไม่สำคัญ แต่คุณธรรม คือ กุศลทั้งหลาย สำคัญกว่า

กิเลสเป็นสิ่งที่ละเอียด ยิงได้ฟังชาดกต่าง ๆ ในแสนชาติ ในแสนกัปมาแล้ว
ของพระสาวกรูปนั้น ของพระอรหันต์ท่านนี้ จะเห็นได้ว่า การรู้แจ้งอริยสัจธรรม
ต้องสะสมอบรมบารมีทุกประการ

แม้การดับกิเลสเป็นเรื่องยาก แต่มีหนทางที่จะอบรมเจริญปัญญาดับกิเลสได้
มีทางที่ปัญญาจะเจริญขึ้นจนกระทั่งสามารถหมดความสงสัยในสภาพธรรมที่กำลัง
ปรากฏ ไม่ใช่ว่าเป็นเรื่องยากและไม่มีหนทาง เป็นเรื่องยากแต่มีหนทาง ซึ่งหนทางนั้น
ก็ยากด้วย แต่ไม่พ้นวิสัยที่จะค่อย ๆ อบรมเจริญไป

ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส โธตกมาณวกปัญหานิทเทส ข้อ ๒๑๔
พระผู้มีพระภาคตรัสกับโธตกมาณพว่า

ดูกร โธตกะ เราไม่อาจปลดเปลื้องใคร ๆ ที่มีความสงสัยในโลกได้ ก็แต่ท่าน
เมื่อมารู้ธรรมอันประเสริฐ ฟังข้ามโสมะนี้ได้ด้วยความมารู้อย่างนี้

แสดงว่าต้องเป็นการอบรมเจริญความรู้ของตนเอง แม้พระผู้มีพระภาคผู้ทรง
ตรัสรู้แล้ว ก็ไม่สามารถปลดเปลื้องความสงสัยในธรรมของใคร ๆ ได้ นอกจากผู้นั้นจะ
อบรมเจริญปัญญาของตนเอง ซึ่งเมื่อโธตกมาณพได้กราบทูลถามถึงข้อปฏิบัติที่เป็น
การอบรมเจริญปัญญา พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

ดูกร โธตกะ เราจักบอกความสงบในธรรมที่เราเห็นแล้วอันประจักษ์แก่ตน
แก่ท่าน ที่บุคคลได้ทราบแล้วเป็นผู้มีสติเที่ยวไป ฟังข้ามต้นหาอันชานไปในอารมณ์
ต่าง ๆ ในโลกได้

แสดงให้เห็นว่า ถ้าฟังพระธรรมด้วยความเข้าใจจริง ๆ จะมีปัจจัยให้สติเกิด
เที่ยวไปในอารมณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

ในขณะนี้ อย่าลืม ต้องในขณะนี้ จึงจะข้ามต้นหาอันชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ ในโลกได้

คำอธิบายใน ข้อ ๒๓๐ มีว่า

คำว่า ทิฏฐุ ธัมเม ในอุทเทสว่า ทิฏฐุ ธัมเม อนิตีหัง ดังนี้ ความว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว คือ ในธรรมที่เราารู้แล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ปรากฏแล้ว แจ่มแจ้งแล้วว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่าในธรรมที่เราเห็นแล้ว

ไม่ใช่ผิดไปจากปกติธรรมดา แต่ก่อนที่ธรรมจะปรากฏ ธรรมที่เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ปรากฏแล้ว แจ่มแจ้งแล้ว สิ่งที่กำลังปรากฏในขณะนี้ คือ สังขารทั้งปวงมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาหรือเปล่า หรือผิดธรรมดา

เห็นในขณะนี้ เป็นธรรมดาไหม

เป็นของธรรมดา ซึ่งบังคับไม่ได้ เป็นธรรมดา คือ เป็นสภาพธรรมแต่ละอย่าง ซึ่งเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา

เห็น บังคับไม่ให้เห็นไม่ได้ แสงที่กำลังปรากฏ บังคับไม่ให้เกิดขึ้นแข็งไม่ได้ ได้ยิน บังคับไม่ให้ได้ยินไม่ได้ นี่คือสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยตามธรรมดา

สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา

คือ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นเรื่องธรรมดา ๆ จริง ๆ ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสเตือนให้สติเกิดระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้

ข้อความต่อไป

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

อีกอย่างหนึ่ง เราจักบอกทุกขในทุกขที่เราเห็นแล้ว จักบอกสมุทัยในสมุทัยที่เราเห็นแล้ว จักบอกมรรคในมรรคที่เราเห็นแล้ว จักบอกนิโรธในนิโรธที่เราเห็นแล้ว แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่าในธรรมที่เราเห็นแล้ว

ธรรมที่ทุกคนจะต้องเห็นตาม คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

อีกอย่างหนึ่ง เราจับบอกธรรมอันบุคคลผู้บรรลุพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ในธรรมที่เรา เห็นแล้ว แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่าในธรรมที่เราเห็นแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าในธรรมที่เราเห็นแล้ว

คำว่า ประจักษ์แก่ตน ความว่า เราจับบอกซึ่งธรรมอันประจักษ์แก่ตนที่เรา รู้เฉพาะด้วยตนเอง โดยไม่บอกว่าการกล่าวกันมาดังนี้ ไม่บอกตามที่ได้ยินกันมา ไม่บอกตามลำดับสืบ ๆ กันมา ไม่บอกโดยอ้างตำรา ไม่บอกตามที่นึกเดาเอาเอง ไม่บอกตามที่คาดคะเนเอาเอง ไม่บอกด้วยความตรึกตามอาการ ไม่บอกด้วยความชอบใจว่า ต้องกับลัทธิของตน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้วอันประจักษ์แก่ตน

ใครก็ตามที่จะเห็นธรรมและประจักษ์ธรรม จะไม่บอกว่า กล่าวกันมาดังนี้ หรือ ตามที่ได้ยินกันมา หรือตามลำดับสืบ ๆ กันมา หรือตามตำรา หรือตามที่นึกเดาเอาเอง แต่เป็นการประจักษ์ลักษณะของสภาพธรรมด้วยตนเอง

ข้อ ๒๓๑

คำว่า เป็นผู้ที่มีสติ ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญสติปัฏฐานเครื่องพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม บุคคลนั้นตรัสว่า เป็นผู้ที่มีสติ

คำว่า เทียบไป ความว่า เทียบไป เทียบไปทั่ว ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ ประพฤติ รักษา บำรุง เยียวยา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าที่รู้แจ้งแล้วเป็นผู้ที่มีสติเทียบไป

ข้อ ๒๓๒

คำว่า ตัณหา ราคะ สาราณะ ฯลฯ อภิขเฌา โลภะ อกุศลมูล ตรัสว่า ตัณหาอันซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ ในอุทเทสว่า ตเร โลเก วิสัตติกัง

คำว่า วิสัตติกา ความว่า ตัณหาชื่อว่าวิสัตติกา เพราะอรรถว่ากระไร ฯลฯ เพราะอรรถว่า ซ่านไปกว้างขวาง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าวิสัตติกา

ซ่านไปกว้างขวางนี้ ตลอดหมดทุกโลก ซึ่งคำอธิบายมีว่า

คำว่า โลก คือ ในอบายโลก ฯลฯ (เทวโลก พรหมโลก มนุษย์โลก)
ในอายตนโลก (คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)

คำว่า พึงข้ามค้นหาอันชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ ในโลก ความว่า พึงเป็นผู้มี
สติข้าม

ไม่ใช่ว่านึกจะชอบใจข้าม ก็ข้าม แต่ต้องมีสติข้าม

คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วง ซึ่งค้นหาอันชานไปในอารมณ์
ต่าง ๆ ในโลกนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าพึงข้ามค้นหาอันชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ
ในโลก เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราจักบอกความสงบในธรรมที่เราเห็นแล้วอันประจักษ์แก่ตนแก่ท่าน ที่บุคคล
ได้ทราบแล้วเป็นผู้มีสติเที่ยวไป พึงข้ามค้นหาอันชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ ในโลกได้

ผล คือ ข้อ ๒๓๖ เมื่อโศตกมาณพได้ฟังพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว
ได้กราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระองค์ชอบใจพระดำรัสของ
พระองค์นั้น และสันติอันสูงสุดที่บุคคลทราบแล้วเป็นผู้มีสติเที่ยวไป พึงข้ามค้นหา
อันชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ ในโลกได้

นี่คือผู้ได้ฟังและพิจารณา และเห็นว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมที่พิสูจน์
ได้ สามารถประจักษ์ความจริงได้ เพราะฉะนั้น โศตกมาณพจึงได้กราบทูลว่า
ข้าพระองค์ชอบใจพระดำรัสของพระองค์นั้น

ข้อ ๒๓๗

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

ดูกร โศตกะ ท่านย่อมรู้ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ และ
ชั้นกลางส่วนกว้าง ท่านรู้ธรรมนี้ว่า เป็นเครื่องข้องอยู่ในโลกแล้ว อย่าได้ทำค้นหา
เพื่อภพน้อยและภพใหญ่

ท่านผู้ฟังพิจารณาได้ใหม่ว่า ธรรมไหนเป็นธรรมชั้นสูง ธรรมไหนเป็นธรรมชั้นต่ำ และธรรมไหนเป็นธรรมชั้นกลางส่วนกว้าง ซึ่งจะต้องรู้โดยประจักษ์แจ้ง ไม่ใช่โดยเพียงการฟัง

ข้อ ๒๓๙ มีคำอธิบายว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสสอนาคว่าชั้นสูง ในอุทเทสว่า อุทัง อโห ติริยัญจาปี มัชฌเม ดังนี้ ตรัสอดีตว่าชั้นต่ำ ตรัสปัจจุบันว่าชั้นกลางส่วนกว้าง

นี่คือพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงได้โดยหลายนัยจริง ๆ ไม่ว่าจะโดยพระอภิธรรม หรือโดยพระสูตรก็ตาม พระผู้มีพระภาคยังทรงจำแนกธรรมต่าง ๆ ออกได้โดยเป็นธรรมชั้นสูง ธรรมชั้นต่ำ และธรรมชั้นกลางส่วนกว้าง

ที่พระผู้มีพระภาคตรัสสอนาคว่าชั้นสูง เพราะว่ายังไม่เกิด ยังไม่มีเดิยวนี่ จึงเหมือนสิ่งที่อยู่สูงซึ่งยังไม่ถึง ยังไม่มาถึง เพราะว่ายังไม่เกิด ตรัสอดีตว่าชั้นต่ำ เพราะว่าเกิดแล้ว เป็นไปแล้ว และหมดไปแล้วด้วย มีใครไม่รู้ธรรมชั้นต่ำซึ่งเกิดแล้ว เมื่อเกิดแล้วก็รู้แล้ว ก็เป็นธรรมชั้นต่ำ ซึ่งพบแล้ว เห็นแล้ว รู้แล้ว ไม่เหมือนกับธรรมชั้นสูงซึ่งยังไม่มาถึง

ตรัสปัจจุบันว่าชั้นกลางส่วนกว้าง เพราะว่าในขณะที่เป็นปัจจุบัน ความวิจิตรต่างกันของธรรมแต่ละขณะ ๆ นั้นมีมากจริง ๆ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ถ้าสติปัฏฐานเกิด เสียงนิดเดียว ได้ยินใหม่ วิจิตรใหม่ เสียงแค่นี้ ได้ยินแล้ว ไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องที่ติดการจะฟัง แต่ทั้ง ๆ ที่กำลังฟังอยู่ เสียงอื่นเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ปรากฏได้ นี่คือการวิจิตรของธรรมปัจจุบันส่วนกว้าง ซึ่งมีมากแต่ละขณะ และผู้ที่รู้จะเข้าใจในธรรมปัจจุบันส่วนกว้าง คือ ผู้ที่สติกำลังระลึกลักษณะของสภาพธรรม และสภาพธรรมปรากฏโดยสภาพที่ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล

เพียงปกติธรรมดา ยังไม่มีอะไรปรากฏ แต่เสียงก็มีแล้ว นิดเดียวและหมดไป นี่คือการวิจิตรของสภาพธรรมที่เป็นปัจจุบันส่วนกว้าง

๑๔๑๖

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๒๔

อีกอย่างหนึ่ง ตรัสสุขเวทนาว่าชั้นสูง ตรัสทุกข์เวทนาว่าชั้นต่ำ ตรัส
อทุกขมสุขเวทนาว่าชั้นกลางส่วนกว้าง

สุขเวทนา ใครไม่ชอบบ้าง เมื่อชอบ เมื่อพอใจ เมื่อปรารถนา ก็เป็นชั้นสูง คือ
เป็นสิ่งที่ปรารถนาต้องการ ส่วนทุกข์เวทนานั้นใคร ๆ ก็ไม่ชอบ ไม่ปรารถนา ก็เป็น
ชั้นต่ำ แต่อทุกขมสุขเวทนานั้น คือ ชั้นกลางส่วนกว้าง เพราะว่าตามปกติมีมากกว่า
สุขเวทนาและทุกข์เวทนา

ทางตาที่กำลังเห็น อุเบกขาเวทนาเกิดกับจักขุวิญญาณ เกิดกับสัมผัสจิตนั้นจะ
เกิดกับปัญจทวาราวชชนะ เกิดกับโงฐฐัพพะ และอกุศลประเภทที่ประกอบด้วย
อุเบกขาเวทนามี แสดงให้เห็นว่า อุเบกขาเวทนาเป็นธรรมที่มีเป็นปกติ และมี
มากกว่าเวทนาอื่น ๆ เพราะฉะนั้น จึงเป็นชั้นกลางส่วนกว้าง

ตรัสกุศลธรรมว่าชั้นสูง ตรัสอกุศลธรรมว่าชั้นต่ำ ตรัสอัพยากตธรรมว่า
ชั้นกลางส่วนกว้าง

เพราะว่ากุศลธรรมย่อมนำสุขมาให้ จึงเป็นธรรมชั้นสูง อกุศลธรรมย่อมนำทุกข์
มาให้ จึงเป็นธรรมชั้นต่ำ อัพยากตธรรม คือ วิบากจิตและกิริยาจิต ซึ่งเป็นไปตาม
กรรม เกิดขึ้นเป็นผลของกรรม มีกรรมเป็นปัจจัยชั่วขณะหนึ่ง ๆ อย่างมาก
อย่างในวันนี้ ตลอดเวลา ทางตาเห็น ทางหูได้ยิน ทางจมูกได้กลิ่น ทางลิ้นลิ้มรส
ทางกายกระทบสัมผัส ล้วนแล้วแต่เป็นวิบากจิตและกิริยาจิตซึ่งเป็นอัพยากตธรรม
เป็นธรรมชั้นกลางส่วนกว้าง

นี่เป็นสิ่งที่สติจะต้องระลึก ไม่ใช่เพียงแต่รู้ ทุกขณะซึ่งเป็นของจริง เป็นปรมาตมธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ผู้ที่รู้ธรรมอย่างนี้ได้จึงจะเป็นผู้ที่ข้ามค้นหา อันชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ ในโลกได้

พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า

ตรัสเทวโลกว่าชั้นสูง ตรัสอบายโลกว่าชั้นต่ำ ตรัสมนุษย์โลกว่าชั้นกลาง ส่วนกว้าง ตรัสรูปธาตุว่าชั้นสูง ตรัสกามธาตุว่าชั้นต่ำ ตรัสรูปธาตุว่าชั้นกลาง ส่วนกว้าง ตรัสส่วนเบื้องบนตลอดถึงพื้นเท้าว่าชั้นสูง ตรัสส่วนเบื้องต่ำตลอดถึงปลาย ฝ่าเท้าชั้นต่ำ ตรัสส่วนกลางว่าชั้นกลางส่วนกว้าง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลางส่วนกว้าง

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา โธตกมาณพณังประณมอัญชลีนมัสการ พระผู้มีพระภาค ประกาศว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์ เป็นสาวก ฉะนั้นแล

จบ โธตกมาณวกปัญหานิทเทศที่ ๕

ดูเป็นธรรมดา ๆ ทุกอย่างที่ทรงแสดง ไม่ผิด จริง ประกอบด้วยเหตุผล แต่เป็น สิ่งที่ต้องประจักษ์แจ้ง

สำหรับข้อความตอนต้น ข้อ ๒๑๓ ซึ่งโธตกมาณพกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

ข้าพระองค์ย่อมเห็นพระองค์ผู้เป็นเทพ ผู้ไม่มีเครื่องกังวล เป็นพราหมณ์ เทียบอยู่ในมนุษยโลก ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสมันตจักขุ ข้าพระองค์ขอนมัสการ พระองค์นั้น ข้าแต่พระสักระ ขอพระองค์จงปลดเปลื้องข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลาย

โธตกมาณพรู้ว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์เดียวจะเป็นผู้ที่ทำให้ความสงสัยของท่านหมดลงได้ จึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคตามความศรัทธาของท่านว่า ท่านเห็น

พระผู้มีพระภาคผู้เป็นเทพ ไม่มีเครื่องกังวล เป็นพราหมณ์ เป็นผู้มีพระสมันต์จักขุ และเรียกพระองค์ว่า พระสักกะ นี่ก็เป็นคุณนามต่าง ๆ ของพระผู้มีพระภาค

ข้อ ๒๑๔

เทพ ในอุทเทศว่า ปัสสามหัง เทวมนุสสโลเก ดังนี้ มี ๓ คือ สมมติเทพ ๑ อุปบัติเทพ ๑ วิสุทธิเทพ ๑

สมมติเทพเป็นไฉน พระราชา พระราชกุมาร และพระเทวี เรียกว่า สมมติเทพ

อุปบัติเทพเป็นไฉน เทวดาชาวจาตุมหาราชิกา เทวดาชาวดาวดึงส์ เทวดาชาวยามา เทวดาชาวดุสิตา เทวดาชาวนิमानรดี เทวดาชาวปรนิมมิตวสวัตดี เทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหม และเทวดาในชั้นที่สูงกว่า เรียกว่า อุปบัติเทพ

วิสุทธิเทพเป็นไฉน พระอรหันตชีณาสพสวากของพระตถาคต และพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า เรียกว่า วิสุทธิเทพ

พระผู้มีพระภาคเป็นเทพ ยิ่งกว่าสมมติเทพ ยิ่งกว่าอุปบัติเทพ และยิ่งกว่าวิสุทธิเทพทั้งหลาย คือ เป็นอติเทพ เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ เป็นสียะยิ่งกว่าสียะ เป็นนาคยิ่งกว่านาค เป็นเจ้าคณะยิ่งกว่าเจ้าคณะ เป็นมุณียิ่งกว่ามุณี เป็นพระราชายิ่งกว่าพระราชา

ข้อ ๒๑๕

คำว่า อภิภูจนัง ในอุทเทศว่า อภิภูจนัง พราหมณัง อริยมานัง ดังนี้ ความว่า รากะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส ทุจจริต เป็นเครื่องกังวล เครื่องกังวลเหล่านั้นอันพระผู้มีพระภาคผู้ทรงตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้ไม่มีที่ตั้งตั้งตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่าไม่มีเครื่องกังวล

คำว่า พราหมณัง ความว่า พระผู้มีพระภาคชื่อว่าเป็นพราหมณ์ เพราะทรงลอยธรรม ๗ ประการแล้ว คือ ทรงลอยสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิลัพพตปราคาส รากะ โทสะ โมหะ มานะ และทรงลอยธรรมทั้งหลายที่เป็นอกุศลอันลามก อันทำให้

เศร้าหมอง ให้เกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชราและมรณะต่อไป

ข้อ ๒๑๖ อธิบายความหมายของสมันตจักขุ มีข้อความว่า

พระสัพพัญญุตญาณ เรียกว่า สมันตจักขุ ในบทว่า สมันตจักขุ พระผู้มีพระภาคทรงเข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบด้วยพระสัพพัญญุตญาณนั้น

พระตถาคตพระองค์นั้น ไม่ทรงเห็นอะไร ๆ น้อยหนึ่งในโลกนี้ อன்ற ไม่ทรงรู้ อะไร ๆ ที่ไม่ทรงรู้แล้ว ไม่มีเลย

ต้องฟังจนถึงประโยคสุดท้ายที่ว่า ไม่มีเลย

พระตถาคตทรงรู้อย่างซึ่งธรรมทั้งปวง ธรรมชาติใดที่ควรแนะนำมีอยู่ พระตถาคตทรงรู้อย่างซึ่งธรรมชาตินั้นแล้ว เพราะฉะนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่ามีพระสมันตจักขุ

ข้อ ๒๑๗ มีคำอธิบายว่า

คำว่า สักกะ ในอุทเทศว่า ปมฺญจ มัง สักก กถังกถาหิ ดังนี้ ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงผนวชจากศากยสกุล แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสักกะ

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก นับว่ามีทรัพย์ แม้เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงชื่อว่าสักกะ

พระองค์มีทรัพย์เหล่านี้ คือ ทรัพย์คือศรัทธา ทรัพย์คือศีล ทรัพย์คือhiri ทรัพย์คือโอตตปปะ ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา ทรัพย์คือสติปัฏฐาน ทรัพย์คือสัมมปปธาน ทรัพย์คืออิทธิบาท ทรัพย์คืออินทรีย์ ทรัพย์คือพละ ทรัพย์คือโพชฌงค์ ทรัพย์คือมรรค ทรัพย์คือผล ทรัพย์คือนิพพาน

พระผู้มีพระภาคทรงมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก นับว่ามีทรัพย์ ด้วยรัตนทรัพย์หลายอย่างนี้ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงชื่อว่าสักกะ อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเป็นผู้อาจ ผู้อ่องอาจ อาจหาญ มีความสามารถ ผู้กล้า ผู้แก่งกล้า ผู้ก้าวหน้า ผู้ไม่ขลาด ผู้ไม่หวาดเสียว ผู้ไม่สะดุ้ง ผู้ไม่หนี ละความกลัวความขลาดเสียแล้ว ปราศจากความเป็นผู้มีชนลูกขนพอง แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสักกะ

ถ. ที่อาจารย์บรรยายถึงพระคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้าเราระลึกถึงพระพุทธรูป ที่เราเรียนมาก็ยังน้อยไป ไซ้ไหม

ส. มีมากกว่านั้น ไซ้ไหม

ถ. ไซ้

ส. เป็นไปตามความเข้าใจของแต่ละคน ถ้าไม่ใช่ผู้ที่เจริญสติปัฏฐาน ไม่สามารถเข้าใจว่าพระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้อะไร แต่เมื่อเจริญสติปัฏฐานก็รู้ว่าพระผู้มีพระภาคตรัสรู้ความเกิดขึ้นและดับไปของสังขารธรรมที่กำลังปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ถ. เพราะฉะนั้น การระลึกถึงพระพุทธรูปของแต่ละคนก็ไม่เท่ากัน

ส. ไม่เท่ากัน ปัจจุบันเป็นชั้นกลางส่วนกว้าง อย่าลืม ความคิดนึกของแต่ละคน

มีจดหมายของท่านผู้ฟังท่านหนึ่งเขียนมาว่า

๑๗ มีนาคม ๒๕๖๔

กราบเรียน ท่านอาจารย์สุจินต์ บริหารวนเขตต์ ที่เคารพ

กระผมเป็นอีกบุคคลที่เลื่อมใสในแนวทางเจริญวิปัสสนาที่ท่านอาจารย์บรรยายเป็นอย่างยิ่ง ได้ติดตามฟังตั้งแต่สมัยที่ท่านอาจารย์บรรยายที่ตำนานสมเด็จวัดมหาธาตุ จนถึงปัจจุบันที่ติ๊กสภาการศึกษาวัดบวร จดหมายฉบับนี้เขียนขึ้นด้วยจุดประสงค์ คือ

๑. ปราารถนาให้ความปีติโสมนัสบังเกิดแก่ท่านอาจารย์ ด้วยบัดนี้มีผู้เห็นทางถูกตามที่ท่านพยายามชี้แนะเพิ่มขึ้นอีกคนหนึ่งแล้ว

๒. เพื่อประโยชน์แก่ผู้ฟังใหม่ หรือผู้ที่ยังไม่เข้าใจในการเจริญสติปัฏฐาน

๓. เพื่อแก้ข้อสงสัยบางประการที่เคยได้ยินเสมอ คือ นามรูปเกิดดับรวดเร็วมากจะรู้ได้อย่างไร ผู้ที่รู้ว่าไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน ต้องเป็นพระโสดาบันแล้วเท่านั้น ไซ้หรือไม่

จากความรู้สึกรู้สึกว่าเป็นผู้มีปกติเจริญสติปัฏฐาน กระผมได้ประสบการณ์
ดังนี้

ขั้นแรกจากความคิดนี้กว่า เห็นเป็นนามธรรม สี่เป็นรูปธรรม ได้ยินเป็น
นามธรรม เสียงเป็นรูป และอื่น ๆ (จำคำบรรยายโดยไม่มี ความเข้าใจ) ว่าเป็นสติ

ขั้นต่อมา ฟังมากขึ้น ความเข้าใจเกิดขึ้นบ้าง เริ่มใส่ใจในสิ่งที่ปรากฏ คือ
การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การสัมผัสทางกาย และการคิดนึกทางใจ
ได้ความเข้าใจดังนี้ คือ การเห็นเป็นเพียงสภาพรู้สิ่งที่ปรากฏทางตาเท่านั้นจริง ๆ
(มองเพลิน หลับตาการเห็นไม่ปรากฏ) การได้ยินเป็นสภาพธรรมอีกอย่างหนึ่ง
(ฟังเสียงเพลินอย่างตั้งใจจดจ่อ) และทางทวารอื่น ๆ ก็เช่นกัน

ขั้นต่อมาอีก ฟังท่านอาจารย์บรรยายมากขึ้นอีก ความเข้าใจเพิ่มมากขึ้น
การสังเกต สำเนียง ศึกษา พิจารณาในลักษณะของธรรมชาติที่ปรากฏไว้นั้น
ละเอียดขึ้น ชัดเจนขึ้นโดยอัตโนมัติ ได้พบความต่างกันของสีและการเห็น เสียงและ
การได้ยิน รู้ถึงความตั้งใจ จงใจ ปรารภนา คือ ความมีตัวตนเกิดสลับกับสติที่ระลึก
ในลักษณะของธรรมแต่ละอย่าง ได้ความรู้ คือ สัตว์ บุคคล ตัวตน แท้ที่จริงเป็น
สภาพธรรมแต่ละลักษณะ เกิดขึ้นแล้วหมดไปอย่างรวดเร็ว แต่สามารถรู้ได้เพราะ
พิจารณาบ่อย ๆ เนื่อง ๆ ในลักษณะของธรรมชาติที่มีจริง ปรากฏทางทวารทั้ง ๖
ล่วงพ้นบัญญัติ เวลาใดมีตัวตน สติไม่เกิด เวลานั้นคือความเห็นผิด

๑. นามรูปเกิดดับรวดเร็วมากจะรู้ได้อย่างไร

นามธรรม คือ จิตและเจตสิกเกิดดับพร้อมกัน สติและปัญญาเป็นเจตสิก จึงรู้
ลักษณะของจิตได้ อุปมาเช่น ยานอวกาศที่พุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้าแล้วหายลับไปจากสายตา
ของผู้คนที่เฝ้ามองอยู่เบื้องล่างอย่างรวดเร็ว แต่ไม่ว่าจะรวดเร็วสักปานใดก็ไม่อาจพ้น
ไปจากมนุษย์อวกาศที่อยู่ในยานอวกาศได้ ยานอวกาศถึงไหน เร็วปานใด มนุษย์
อวกาศก็ถึงนั้นเหมือนกัน รูปธรรมก็เช่นกัน เช่น สี (ไม่ใช่สีแดง สีเขียว หรือสีอะไร
ทั้งนั้น) ที่ปรากฏทางตา สี่เป็นรูปธรรม ไม่ใช่ธาตุรู้ แต่สีจะปรากฏได้ต้องมีจิตเกิดขึ้น
รู้สี เพราะฉะนั้น ไม่ว่ารูปจะเกิดดับเร็วอย่างไร จะต้องมีการเกิดดับรู้ด้วย รู้รูปได้

๒. ต้องเป็นพระโสดาบันแล้วเท่านั้นหรือจึงจะรู้ว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

ที่รู้ว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เพราะมีลักษณะของธรรมชาติแต่ละชนิดปรากฏ ผู้อบรมเจริญสติปัฏฐานยังไม่บรรลุถึงความเป็นพระโสดาบัน ก็รู้ได้เมื่อสติเกิด สติเกิดระลึกในลักษณะของนามหรือรูปที่ปรากฏจนเคยชิน ปัญญาจึงได้พิจารณาศึกษาอบรมให้คมกล้ายิ่งขึ้น จนกว่าจะรู้ชัด

สุดท้ายนี้กระผมขอกราบไหว้บูชาทุกท่านที่กล่าวข้อความต่อไปนี้ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต คำกล่าว คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้นไม่ใช่ของเรา เราไม่ได้เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา ความเลื่อมใสศรัทธาของกระผมที่มีต่อท่านอาจารย์นั้น ลึกซึ้งเกินกว่าที่จะหาคำเปรียบเทียบกับได้ นอกจากขอเรียนว่ากระผมจะติดตามฟังท่านอาจารย์ไปตลอดชีวิต

ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาจากหัวใจ

ผู้ตั้งใจฟังธรรม

ส. จดหมายฉบับนี้ยาว และข้อที่ควรจะต้องจำข้อหนึ่ง คือ ท่านบอกว่านามรูปเกิดดับรวดเร็วมากจะรู้ได้อย่างไร นามธรรม คือ จิตและเจตสิกเกิดดับพร้อมกัน สติและปัญญาเป็นเจตสิก จึงรู้ลักษณะของจิตได้

ถ้าโดยคร่าว ๆ ก็กล่าวว่า จิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์ จิตจะรู้รูปใดก็ได้ นามใดก็ได้ทั้งสิ้น จิตจะรู้ลักษณะของความพอใจ ความตั้งใจก็ได้ จิตจะรู้ลักษณะของความเพียรก็ได้ จิตจะรู้ลักษณะของสมาธิที่ตั้งมั่นก็ได้

แต่ในตอนต้น ๆ ที่กล่าวถึงการเจริญสติปัฏฐาน ไม่ได้แยกโดยละเอียดชี้ชัดลงไปว่า ต้องไม่ใช่จิตดวงเดียวกัน ต้องเป็นจิตคนละขณะ นิ้วชี้ไม่สามารถแตะปลายนิ้วชี้ได้ แต่สามารถจะแตะปลายนิ้วอื่นได้ ฉะนั้น จิตและเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกันก็ไม่สามารถรู้ลักษณะของจิตหรือเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกันได้ แต่จะรู้ลักษณะของจิตและเจตสิกซึ่งเกิดคนละดวง ต่างขณะกัน

จิตมีจิตเป็นอารมณ์ ไม่ได้หมายความว่าจิตที่เกิดในขณะนั้นมีจิตนั้นเป็นอารมณ์ หรือจิตมีเจตสิกเป็นอารมณ์ ไม่ได้หมายความว่าจิตในขณะนั้นมีเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกันในขณะนั้นเป็นอารมณ์ แต่ความเกิดดับของจิตรวดเร็วมาก เพราะฉะนั้นที่กล่าวว่า จิตรู้จิต หรือจิตรู้เจตสิก เช่น ความรู้สึก และเจตสิกอื่น ๆ ซึ่งเกิดกับจิต ต้องไม่ใช่จิตดวงเดียวกัน ซึ่งในตอนต้น ๆ ของจดหมายไม่ได้กล่าวโดยละเอียดว่า ต้องไม่ใช่จิตดวงเดียวกัน จึงอาจจะทำให้บางท่านเข้าใจว่า รู้ในขณะเดียวกันได้

ไม่ทราบท่านว่าผู้ฟังคิดอย่างนี้หรือเปล่า จากจดหมายฉบับนี้ แต่ถ้าไม่ได้คิดอย่างนี้ คือ คิดถูกต้องแล้ว ก็ไม่เป็นไร แต่ต้องเข้าใจว่า การที่จิตรู้จิต หรือการที่จิตรู้เจตสิก ต้องไม่ใช่จิตดวงเดียวกันที่เกิดพร้อมกับจิตดวงนั้นในขณะนั้น ต้องเป็นเจตสิกซึ่งเกิดกับจิตขณะอื่น และการที่จิตจะรู้จิตได้ จิตต้องรู้จิตขณะอื่น เพราะว่าจิตเกิดขึ้นทีละขณะเท่านั้น

ยังไม่หมดความสงสัยในนามธรรมและรูปธรรม ไซ้ไหม เพราะฉะนั้น ยังมีวิจิกิจฉา ซึ่งเป็นโมหมูลจิตดวงหนึ่งในโมหมูลจิต ๒ ดวง

๑๔๑๗

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๖๘

พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง เป็นแสงสว่างที่ทำให้ทุกท่านรู้จักตนเองดีขึ้น ซึ่งต้องเป็นผู้ที่พิจารณาโดยละเอียด จึงจะได้รับประโยชน์จากพระธรรมทั้งหมดที่ทรงแสดง แม้แต่การรู้เรื่องของโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ คือ อกุศลจิตซึ่งไม่ได้เกิดร่วมกับโลภเจตสิก โทสเจตสิก แต่แม้กระนั้นก็ยังเป็นอกุศลจิต

อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต มหาวรรค ข้อ ๑๙๖ ข้อความตอนท้ายมีว่า

ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามรวณ ใกล้พระนครเวสาลี พระผู้มีพระภาคตรัสกับเจ้าลิจฉวีพระนามว่า สาฬหะและอภัย ผู้เสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับว่า

...

... อริยสาวกผู้มีสัมมาทิฐิย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย นี่ทุกขนิโรธ นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ดูกร สาฬหะ นักรบผู้ทำลายข้าศึกหมู่ใหญ่ได้ ฉันทใด อริยสาวกผู้มีสัมมาวิมุตติ ก็ฉันทนั้น อริยสาวกผู้มีสัมมาวิมุตติ ย่อมทำลายกองอวิชชาอันใหญ่เสียได้ ฯ

ถ้าไม่เจริญสติปัฏฐาน หรือไม่ได้ฟังธรรมโดยละเอียด จะไม่ทราบเลยว่ากองอวิชชาอันใหญ่ ใหญ่มากมายแค่ไหน ทั้งทางตาที่เห็น ทางหูที่ได้ยิน ทางจมูกที่ได้กลิ่น ทางลิ้นที่ลิ้มรส ทางกายที่กระทบสัมผัส ทางใจที่คิดนึก

ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส โธตกมาณวกปัญหานิทเทส ข้อ ๒๒๓
เมื่อโธตกมาณพกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดทรงพระกรุณาตรัสสอนธรรมอันสงัดที่ข้าพระองค์พึงรู้ได้ ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ เป็นผู้สงบอยู่ในที่นี้แหละ ไม่อาศัยแล้วพึงเที่ยวไป

ข้อความที่น่าพิจารณาและต้องพิจารณาโดยละเอียด คือ ขอพระองค์โปรดทรงพระกรุณาตรัสสอนธรรมอันสงัดที่ข้าพระองค์พึงรู้ได้

บางคนคิดว่า ต้องเป็นเรื่องของความสงบ เรื่องของสมาธิ เพราะว่าโศกมาณพกราบพูลถามอย่างนั้น แต่โศกมาณพก็กราบพูลต่อไปว่า ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ เป็นผู้สงบอยู่ในที่นี้แหละ ไม่อาศัยแล้วพึงเที่ยวไป

ไม่อาศัย คือ ไม่ต้องอาศัยคำบอกเล่าของคนอื่นอีกต่อไป เพราะว่าเป็นผู้ที่ปัญญาเกิด สามารถประจักษ์แจ้งลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนี้ได้ด้วยตนเอง

ข้อ ๒๒๘ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

ดูกร โศทกะ เราจักบอกความสงบในธรรมที่เราเห็นแล้วอันประจักษ์แก่ตน แก่ท่าน ที่บุคคลได้ทราบแล้วเป็นผู้มีสติเที่ยวไป พึงข้ามต้นหาอันชานไปในอารมณ์ต่าง ๆ ในโลกได้

ถ้าเป็นความสงบในพระพุทธศาสนา ต้องเป็นความสงบจากอกุศลธรรมทั้งนั้น ไม่ใช่ว่าไม่มีปัญญา ไม่รู้เรื่องของอวิชชา ยังมีความสงสัยอยู่และจะสงบ ฉะนั้น ถ้าเป็นความสงบในคำสอนของพระผู้มีพระภาค ต้องเป็นความสงบในธรรม

ข้อ ๒๒๙ อธิบายความหมายของคำว่า ความสงบ

คำว่า เราจักบอกความสงบ ... แก่ท่าน ความว่า เราจักบอก คือ จักเล่า ... จักประกาศซึ่งความสงบราคะ ความสงบโทสะ ความสงบโมหะ ความสงบเข้าไปสงบ ความเข้าไปสงบวิเศษ ความดับ ความระงับซึ่งความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความดีเสมอ ความริษยา ความตระหนี่ ความหลง ความโอ้อวด ความหวัชใจ ความแข็งดี ความถือตัว ความดูหมิ่นท่าน ความเมา ความประมาท กิเลสทั้งปวง ทุจริตทั้งปวง ความกระวนกระวายทั้งปวง ความเร่าร้อนทั้งปวง

ความเดือดร้อนทั้งปวง อกุศลาสังขารทั้งปวง (คือ อกุศลเจตนาทั้งปวง) เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเรารู้จักบอกความสงบ ... แก่ท่าน

ธรรมสำหรับพิจารณาตนเอง ถ้าใครต้องการความสงบขณะไหน พิจารณาได้เลยว่า อยากสงบจากอะไร

อยากสงบจากโลภะไหม อยากสงบจากโทสะ อยากสงบจากความโกรธ อยากสงบจากความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความดีเสมอ ความริษยา ความตระหนี่ ความหลง ความโอ้อวด ความหวัชใจ ความแข่งดี ความถือตัว ความดูหมิ่นท่าน ความเมา ความประมาทหรือเปล่า นี่คือธรรมสำหรับแต่ละท่านจริง ๆ ที่จะพิจารณา

สำหรับผู้ที่จะเจริญกุศลเพื่อสงบจากอกุศลทั้งหลาย เช่น เมื่อเป็นผู้ที่สงบจากราคะ คือ ไม่ได้มีความติดอย่างมากมายในสิ่งต่าง ๆ ย่อมจะเป็นผู้ที่สงบจากโทสะ โดยเป็นผู้ที่เห็นประโยชน์ของเมตตา และเป็นผู้ที่เจริญเมตตา ซึ่งสติจะต้องระลึกได้ในขณะที่กำลังโกรธ และจะรู้ว่า ขณะนั้นเป็นผู้ที่ต้องการความสงบใหม่

ถ้าสติไม่เกิด ระลึกไม่ได้ ก็ไม่ต้องการที่จะสงบจากความโกรธในขณะนั้น ความโกรธก็ยังคงมีฉันทะ คือ พอใจ ที่จะโกรธต่อไปอีก จนกว่าจะระลึกได้ว่า ความโกรธไม่มีประโยชน์เลย แต่วก่อนที่จะรู้เช่นนั้น ฉันทะ ความพอใจที่จะโกรธ ยังไม่ต้องการสงบจากความโกรธ จะทำให้ความโกรธนั้นมีกำลังต่อไป

แต่ถ้าผู้ใดสงบจากราคะ จะทำให้มีกุศลสืบเนื่องต่อไปถึงสงบจากโทสะ เป็นผู้ที่เจริญเมตตา ไม่ผูกโกรธ ไม่ลบหลู่ ไม่ดีเสมอ ริษยา ตระหนี่ โอ้อวด หวัชใจ แข่งดี ถือตัว หรือดูหมิ่นท่านด้วย

เพื่อที่จะให้ท่านผู้ฟังได้รู้ว่า ความสงบในสภาพธรรมที่เป็นอริยสัจธรรมของแต่ละท่านเองนั้น ยังมีอยู่มากน้อยต่างกันเพียงใด ขอกล่าวถึงข้อความใน **มโนรทปฐกนิ อรรถกถา อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เขตต์คควรรคที่ ๔ วรรคที่ ๑ อรรถกถาสูตที่ ๑** ซึ่งมีข้อความโดยย่อว่า

ครั้งเมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบพวกเดียรฉาย ณ โคนต้นคันถามพฤกษ์ คือ ไม้มะม่วงหอม ทรงพระดำริว่า พระพุทธเจ้าในอดีต

ทั้งหลาย ทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์แล้วเข้าจำพรรษา ณ ที่ไหนหนอ ก็ทรงทราบว่า ณ ภพดาวดึงส์ พระองค์จึงเสด็จสู่ภพดาวดึงส์ ประทับนั่งบนบัณทุกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวสักกเทวราช แล้วทรงแสดงพระอภิธรรมปิฎก โปรดพระพุทธมารดาและเทพดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

เมื่อมหาชนไม่เห็นพระผู้มีพระภาค ก็ได้เข้าไปถามท่านพระอนรุทธะซึ่งเป็นเอตทัคคะทางจักขุทิพย์ว่า พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ที่ไหน ท่านพระอนรุทธะได้ตอบว่า พระผู้มีพระภาคทรงเข้าจำพรรษาในภพดาวดึงส์ เริ่มทรงแสดงพระอภิธรรมมหาชนก็ได้ถามว่า เมื่อไรพระผู้มีพระภาคจะเสด็จมา ท่านพระอนรุทธะก็ได้ให้มหาชนเหล่านั้นไปถามท่านพระมหาโมคคัลลานะ

ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แล้วกราบทูลว่า มหาชนประสงค์จะเฝ้าพระผู้มีพระภาค แล้วอยากทราบวันที่พระผู้มีพระภาคจะเสด็จมา ซึ่งพระผู้มีพระภาคก็ตรัสให้ท่านพระมหาโมคคัลลานะไปบอกมหาชนว่า ตั้งแต่นี้ล่วงไป ๓ เดือน มหาชนเหล่านั้นจะเห็นพระองค์ที่ประสูติเมืองสังกัสสะ

ในระหว่าง ๓ เดือนนั้น มหาชนตั้งค่ายพักอยู่ที่ประตุมืองสังกัสสะ และท่านพระสารีบุตรเถระได้แสดงพระอภิธรรมตามที่ได้รับฟังจากพระผู้มีพระภาคต่อพุทธบริษัท และท่านจุลลอนาถปิณฑิกเศรษฐีก็ได้ถวายข้าวยาและภัตแก่บริษัทประมาณ ๑๒ โยชน์ ตลอด ๓ เดือน

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์แล้ว ทรงแสดงอาการเพื่อเสด็จกลับมนุษยโลก ท้าวสักกเทวราชตรัสให้วิสสุกัมมเทพบุตรเนรมิตบันไดเพื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จลง ซึ่งวิสสุกัมมเทพบุตรก็ได้เนรมิตบันไดทองข้างหนึ่ง บันไดเงินข้างหนึ่ง แล้วเนรมิตบันไดแก้วมณีไว้ตรงกลาง พระผู้มีพระภาคประทับยืนบนบันไดแก้วมณี ทรงอธิษฐานว่า ขอมหาชนจงเห็นเรา ทรงอธิษฐานด้วยอำนาจของพระองค์ว่า ขอมหาชนจงเห็นอเวจีมหานรก และทรงทราบว่ามหาชนเกิดความสลดใจเพราะเห็นนรก จึงทรงแสดงเทวโลก

ลำดับนั้น เมื่อพระองค์เสด็จลง ท้าว महाพรหมกันฉัตร ท้าวสักกเทวราชทรง
รับบาตร ท้าวสุยามเทวราชพัดด้วยวาลวิชนีอันเป็นทิพย์ ป้อนจสิขคันธพเทพบุตร
บรรเลงพิณสีเหลืองดังผลมะตูม ให้เคลิบเคลิ้มด้วยมูจนาเสียงประสาน ๕๐ ถ้วน
ลงนำเสด็จ

ในเวลาที่มีพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับยืนบนแผ่นดิน มหาชนอธิษฐานว่า
ข้าพระองค์จักถวายบังคมก่อน ๆ พร้อมกับการเหยียบมหาปฐพีของพระผู้มีพระภาค
ทั้งมหาชน ทั้งพระอสีติมหาสาวก ไม่ทันได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าก่อน
พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระเท่านั้น ทันถวายบังคม

นี่เป็นเหตุการณ์ในครั้งนั้นที่แสดงให้เห็นถึงปัญญาของท่านพระสารีบุตรว่า
เป็นผู้ที่เลิศในทางปัญญา เป็นเหตุให้แม้การถวายบังคมพระผู้มีพระภาคทันทีที่
พระองค์เหยียบมหาปฐพี ท่านก็สามารถกระทำได้ก่อนมหาชนและพระอสีติมหาสาวก
อื่น ๆ

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงเริ่มปฤชณปัญจกปัญหา คือ ปัญหามีปฤชณเป็นที่
๕ ในระหว่างบริษัท ๑๒ โยชน ด้วยพระพุทธประสงค์ว่า มหาชนจงรู้อานุภาพปัญญา
ของพระเถระ คือ ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร

ในระหว่างที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระอภิธรรมบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ท่านพระสารีบุตรก็ได้แสดงพระอภิธรรมที่ได้รับฟังจากพระผู้มีพระภาคกับมหาชน
ซึ่งคอยการเสด็จกลับอยู่ที่เมืองสังกัสสะ เพราะฉะนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จลง
มาแล้ว ก็ได้ทรงเริ่ม ปฤชณปัญจกปัญหา คือ ปัญหามีปฤชณเป็นที่ ๕ เพื่อให้มหาชน
ได้เห็นอานุภาพปัญญาของท่านพระสารีบุตร

ข้อความต่อไปมีว่า

ครั้งแรกตรัสถามปฤชณด้วยพุทธประสงค์ว่า โลกียมหาชนจักกำหนดได้
ชนเหล่าใด ๆ กำหนดได้ ชนเหล่านั้น ๆ ก็ตอบได้

เป็นการแสดงลำดับของปัญญาชั้นต่าง ๆ ตั้งแต่ขั้นการฟัง ถ้าไม่เคยได้ฟัง
พระธรรมเลย แม้แต่นามธรรมกับรูปธรรม หรือเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็

ไม่สามารถรู้ได้ว่า หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่ปรากฏ ที่มีจริง ที่เกิดกับแต่ละท่าน และเมื่อได้ฟังก็ทำให้เริ่มเข้าใจธรรมที่มีจริง ๆ ในขั้นของการฟัง ในขั้นของการพิจารณา เพราะฉะนั้น การตอบปัญหาของแต่ละท่าน ก็ต้องแล้วแต่ที่ท่านเหล่านั้นได้พิจารณา และได้อบรมเจริญปัญญาในขั้นไหน

ครั้งที่ ๒ ตรัสถามปัญหาในโศดาปัตติมรรค ล่วงวิสัยปุณฺณ ปุณฺณทั้งหลาย ก็นิ่ง พระโศดาบันเท้านั้นตอบได้

ลำดับนั้นจึงตรัสถามปัญหาในสกทาคามิมรรค ล่วงวิสัยพระโศดาบัน พระโศดาบันก็นิ่ง พระสกทาคามิบุคคลเท้านั้นตอบได้

ตรัสถามปัญหาในอนาคามิมรรค ล่วงวิสัยแม้ของพระสกทาคามิบุคคลเหล่านั้น พระสกทาคามิบุคคลก็นิ่ง พระอนาคามิบุคคลเท้านั้นตอบได้

ตรัสถามปัญหาในอรหัตตมรรค ล่วงวิสัยของพระอนาคามิบุคคลแม้เหล่านั้น พระอนาคามีก็นิ่ง พระอรหันต์เท้านั้นตอบได้

ตั้งแต่เงื่อนไขปัญหาเบื้องต้นเท่านั้น ตรัสถามพระสาวกผู้รู้ยิ่ง พระสาวกเหล่านั้น ตั้งอยู่ในวิสัยแห่งปฏิสัมภิทาของตน ๆ ก็ตอบได้ ลำดับนั้นจึงตรัสถาม พระมหาโมคคัลลานเถระ พระสาวกนอกนั้นก็นิ่งเสีย พระเถระเท้านั้นตอบได้ ทรงล่วงวิสัยของพระเถระแม้่นั้น ตรัสถามปัญหาในวิสัยของพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะก็นิ่งเสีย พระสารีบุตรเถระเท้านั้นตอบได้ ทรงล่วงวิสัยแม้ของ พระเถระ ตรัสถามปัญหาในพุทธวิสัย พระธรรมเสนาบดีแม้ก็อยู่ก็ไม่สามารถจะเห็น มองดูไปรอบ ๆ คือ ทิศใหญ่ ๔ คือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศน้อยทั้ง ๔ ก็ไม่สามารถจะกำหนดฐานที่เกิดปัญหาได้

พระผู้มีพระภาคทรงทราบ ว่า พระเถระลำบากใจ ทรงดำริว่า สารีบุตรลำบาก ใจ จำเราจักแสดงแนวทางแก่เธอ จึงตรัสว่า เธอจงรอก่อนสารีบุตร แล้วตรัสบอกว่า ปัญหาอันเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า ด้วยพระพุทธดำรัสว่า ปัญหานี้มีใช้วิสัยของเธอ เป็นวิสัยของพระสัพพัญญูพุทธเจ้าผู้มีมัยศ แล้วตรัสว่า สารีบุตรเธอจงเห็นภุตกายนี้

ท่านพระเถระรู้ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสบอกการกำหนดกายอันประกอบด้วย มหาภูตรูป ๔ แล้วทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์รู้แล้ว ข้าแต่พระสุคตเจ้า ข้าพระองค์รู้แล้ว

เกิดการสนทนากันขึ้นในที่นี้ดังนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ชื่อว่าพระสารีบุตร มีปัญญา มากหนอ ตอบปัญหาที่คนทั้งปวงไม่รู้ และตั้งอยู่ในนัยที่พระพุทธเจ้าประทานแล้ว ตอบปัญหาในพุทธวิสัยได้ ดังนั้น ปัญญาคุณภาพของพระเถระจึงขจรไปทั่วมุนีฐานะ ทั้งปวง เท่าที่กิตติศัพท์ของพระพุทธเจ้าขจรไป

พระเถระได้ตำแหน่งเอตทัคคะ เพราะมีปัญญามาก โดยอรรถอุปบัติ (เหตุเกิดเรื่อง) ด้วยประการฉะนี้ก่อน

สงสัยอะไรไหม สิ่งซึ่งสงสัย ถ้าสติเกิดจะมีอยู่แน่ ๆ ทางตาที่กำลังเห็น จริ่งไหม นามธรรมเป็นอย่างไร รูปธรรมเป็นอย่างไร ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ นี่คือการสงสัยของผู้ที่เป็นปุถุชน ยังไม่ได้ดับความสงสัยหมด และถึงแม้จะเป็นพระอริยบุคคลแล้ว สิ่งที่จะต้องอบรมเจริญต่อไป เพื่อความเป็น พระสกทาคามีบุคคล พระอนาคามีบุคคล จนถึงความเป็นพระอรหันต์ ก็ยังมีอีกมาก เพราะฉะนั้น พระธรรมทั้งหมดที่ทรงแสดง แสดงให้เห็นถึงความต่างกันของปัญญา ตามลำดับขั้น ตั้งแต่ขั้นการฟัง จนกระทั่งการพิจารณาธรรม จนกระทั่งสติเกิด จนกระทั่งแจ้งลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง

ถ. ฟังการแสดงธรรมของอาจารย์ทางสถานีวิทยุทุกเช้าเย็น วันนี้มีโอกาส ได้มาถึงที่นี่ วัตถุประสงค์ที่มา คือ มาอบรมให้มีสติ แต่ระหว่างที่เดินทางมา เด็กเขา เล่นสาดน้ำ พอถูกสาดน้ำก็ขาดสติ เตือนเด็กด้วยเสียงกระแทกว่า ทำอย่างนี้ทำให้ คนอื่นเดือดร้อน และตั้งใจว่า ถ้าเด็กแก้งอีก ต้องให้ถึงเจ้าหน้าที่เลย การทำแบบนี้ กล่าวได้ว่า ดิฉันยังไม่มีสติ ใช่มั้ย เหตุที่มาก็เพื่อจะอบรมให้มีสติ แต่เจอเหตุการณ์ อย่างนี้ ก็มีพฤติกรรมอย่างนี้

สุ. สติมีหลายขั้น สติขั้นศีลก็มี สติขั้นสติปัฏฐานก็มี ขณะใดที่กุศลจิตเกิด ขณะนั้นต้องเป็นสติขั้นหนึ่งขั้นใด เพราะฉะนั้น ต้องพิจารณาสภาพของจิตในขณะนั้น

ว่าเป็นกุศลหรือเปล่า ต้องเป็นผู้ที่ตรงจริง ๆ ข้อสำคัญที่สุด คือ สามารถรู้ลักษณะที่ต่างกันของกุศลจิตและอกุศลจิตได้ ซึ่งเกิดสลับกันอย่างรวดเร็ว เพราะจะมีกุศลอยู่ตลอดไปไม่ได้ และจะมีอกุศลตลอดไปก็ไม่ได้

เพราะฉะนั้น สติปัฏฐานมีประโยชน์ที่จะทำให้รู้ลักษณะของสภาพของจิตในขณะนั้นได้ว่า เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล แต่ต้องเป็นผู้ที่พิจารณาบ่อย ๆ เอง ๆ มิฉะนั้นแล้ว กุศลจิตก็ดับไปเร็วมาก อกุศลจิตก็ดับไปเร็วมาก จะมาตามคิดว่า เมื่อเป็นกุศลหรือว่าเป็นอกุศล ก็ดับไปหมดแล้ว

ถ้าจะพิจารณาจริง ๆ ขณะนี้ ดีที่สุด สิ่งที่ผ่านมาแล้ว ก็หมดไปแล้ว ถึงแม้ว่าจะนึกถึง พยายามที่จะพิจารณาสักเท่าไร ก็ไม่มีลักษณะจริง ๆ ที่จะปรากฏให้ประจักษ์ชัดได้ว่า เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล ไม่เหมือนกับจิตในขณะนี้

๑๔๑๘

ที่ห้องประชุมตึกสภากาชาดศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๖๘

ได้สนทนากับท่านผู้ฟังท่านหนึ่ง ท่านกล่าวว่า ในขณะที่กำลังรับประทาน
อาหาร สติก็เกิด แต่พอสติเกิดแล้ว ก็ตื้อ ๆ อย่างไม่ทราบ รู้สึกหาย ๆ ไป เป็น
อาการตื้อ ๆ เพราะฉะนั้น ก็พยายามที่จะนำสติด้วยการทำให้เกิดความรู้สึกตัวขึ้น
จะได้พิจารณาลักษณะสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

โยนิโสมนสิการเกิดกับกุศลจิต ต้องเป็นผู้ที่ละเอียดที่จะรู้มีสมาธิปฏิบัติ
จริง ๆ ขณะที่กำลังพยายามนำให้สติเกิด ขณะนั้นมีสภาพธรรมที่ปรากฏ แต่ไม่รู้
จึงพยายามที่จะนำสติด้วยความเป็นตัวตน บางท่านอาจจะคิดว่า ถูกแล้ว เมื่อสติ
ไม่เกิด ก็พยายามนำให้สติเกิด

แต่ที่จริงสภาพธรรมมีอยู่แล้วตามเหตุตามปัจจัยทั้งสิ้น ลักษณะอาการที่ตื้อ ๆ
นั่นคือความไม่รู้ เป็นอวิชชา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ถ้าเป็นผู้ที่มั่นคงใน
สติปัฏฐาน จะไม่มีความต้องการที่จะนำให้สติเกิดขึ้น แต่สติจะระลึกทันทีในลักษณะ
อาการที่ตื้อ คือ ลักษณะของความไม่รู้ ซึ่งเป็นอวิชชา

ไม่ใช่ว่า ดีมาก เมื่อสติไม่เกิดก็พยายามทำอย่างอื่นนำให้สติเกิด แต่แสดง
ให้เห็นว่า ขณะนั้นมีสภาพธรรมซึ่งมีปัจจัยเกิดขึ้นตามปกติ ไม่ต้องนำ เป็นอนัตตา
เพราะว่าอาศัยปัจจัย ลักษณะของความไม่รู้ซึ่งเป็นลักษณะของอวิชชาจึงเกิดปรากฏ
แต่เมื่อไม่ระลึกลักษณะของสภาพธรรมซึ่งเป็นความไม่รู้ที่กำลังปรากฏในขณะนั้น
จึงมีความเป็นตัวตนพยายามที่จะทำอย่างอื่น คือ นำให้สติเกิด คือ ทำอย่างอื่นด้วย
ความต้องการที่จะให้สติระลึกสิ่งใหม่

นี่เป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาโดยละเอียดจริง ๆ จึงจะละข้อปฏิบัติที่ผิดด้วยตนเอง
แต่ก็ยังไม่สามารถรู้ว่า นี่ผิดแล้ว เพราะแทนที่จะระลึกทันทีในสิ่งที่มี กลับไปทำอย่าง
อื่นเพื่อนำ ซึ่งการกระทำอย่างนี้แสดงชัดเจนว่า ขณะนั้นสติไม่สามารถเป็นสติปัฏฐาน

ที่ระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติ ตามเหตุตามปัจจัย ตามความเป็นจริง

เพราะฉะนั้น ถ้าผู้นั้นยังนำไปเรื่อย ๆ ก็จะปิดบัง โดยที่ว่าปกติสภาพธรรมเกิดอยู่ตลอดเวลาตามเหตุตามปัจจัย ทำไมสติไม่ระลึกในสิ่งที่ปรากฏ แต่กลับมีความเป็นตัวตนที่ไปนำไปให้สติเกิด

แสดงให้เห็นว่า การพิจารณาเรื่องของมรรคมงคล ๘ เป็นเรื่องที่ละเอียดจริง ๆ แม้แต่ในเรื่องของความเพียร พระผู้มีพระภาคทรงโอวาทให้พุทธบริษัทเป็นผู้ไม่ประมาท นั่นคือเป็นผู้ที่มีความเพียร ไม่ใช่ทำให้เพียรนั่งทั้งคืนด้วยความเป็นตัวตน ด้วยความต้องการ แต่ขณะที่สติระลึกลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ มีวิริยเจตสิก ซึ่งเป็นสัมมาวายามะ เป็นสภาพที่เพียรศึกษาเพื่อรู้ลักษณะที่เป็นนามธรรมหรือรูปธรรม

เพราะฉะนั้น สภาพธรรมที่เป็นสติปัฏฐาน เป็นสภาพธรรมตามปกติจริง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกุศลธรรมหรืออกุศลธรรม แม้ธรรมที่ทรงแสดง คือ โมหมูลจิต เป็นสภาพที่มีจริง ขณะใดที่เกิดปรากฏ สติก็ต้องระลึกในสภาพที่ไม่ใช่ตัวตนของความสงสัย ความเคลือบแคลงในลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏในขณะนั้น

สิ่งซึ่งปัญญาจะต้องอบรมเจริญมีมาก เช่น ทางตา เกิดความเคลือบแคลงสงสัยขึ้นว่า เป็นนามธรรม หรือเป็นรูปธรรม แม้ขณะที่กำลังเคลือบแคลงสงสัย ก็เป็นอาการของวิจิกิจาเจตสิก ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เพราะฉะนั้น สติจะระลึกที่ลักษณะนั้นก็ได้ หรือจะระลึกลักษณะของสภาพเห็นซึ่งเป็นอาการรู้แทนที่จะระลึกถึงลักษณะที่เคลือบแคลงสงสัยก็ได้ หรือจะศึกษาลักษณะของสิ่งที่ป็นรูปธรรม ชินหูเหลือเกินกับคำว่า รูปธรรม เพียงชินหู แต่ต้องชินกับลักษณะของรูปธรรมด้วยว่า เป็นสิ่งซึ่งเพียงปรากฏทางตา ไม่ใช่สภาพรู้ จนกว่าจะละการยึดถือสิ่งที่ปรากฏทางตาว่าเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด จึงจะเข้าถึงความหมายที่เป็นอนัตตา คือ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียงสภาพธรรมแต่ละอย่างเท่านั้น

พอที่จะทราบได้แล้วใช่ไหมว่า โมหมูลจิตเกิดในขณะไหนบ้าง ที่เป็นโมหมูลจิต วิจิกิจาสัมปยุตต์ พิสูจน์ด้วยสติปัฏฐาน มีไหม ระลึกได้ไหม ไม่ระลึกก็ได้ เพราะว่าในขณะนี้ไม่ใช่มีแต่เห็น ได้ยินก็มี คิดนึกก็มี เพราะฉะนั้น ไม่เจาะจงที่จะต้องระลึกที่

ลักษณะของโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ แต่ระลึกตรงลักษณะซึ่งเป็นสภาพรู้ที่กำลังเห็นสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ก็ได้ โดยรู้ว่า ถ้าตายแล้วจะไม่มีใครเห็นเลย เพียงเท่านั้นก็จะรู้ว่า ที่เห็นในขณะนี้ยังไม่ตายนั้นเป็นนามธรรม เพราะว่าไม่ได้เกี่ยวกับรูปตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้าเลย

ถ. เมื่อตายแล้ว ไม่มีเห็น แต่ข้างหลังเรา ก็ไม่มีเห็น ใช่ไหม

ส. ไม่เหมือนกัน

ถ. ข้างหลังเราไม่มีเห็น กับตายแล้วไม่มีเห็น ไม่เหมือนกัน ใช่ไหม

ส. ไม่เหมือน

ถ. ถ้าหลับตา เหมือนกันไหม

ส. ไม่เหมือนอีกเหมือนกัน เพราะถ้าตายแล้วมีแต่รูปธรรมอย่างเดียว แต่เมื่อยังไม่ตาย แม้ข้างหลังไม่มีเห็น ข้างหน้าก็มีเห็น อย่างอื่นก็มี ได้ยินก็มี เพราะฉะนั้น นามธรรมมี

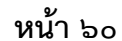
ที่จะแยกลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม พิจารณาโดยนัยใดนัยหนึ่งก็ได้ ที่จะให้สามารถน้อมไปเข้าใจลักษณะของนามธรรมได้จริง ๆ ว่า เพียงแต่ตายแล้ว โลกนี้ไม่ปรากฏ เห็นในขณะนี้ไม่มี เพราะฉะนั้น ก็ทำให้น้อมมาพิจารณาที่เห็นว่า เห็นในขณะนี้ มี จึงเป็นสภาพรู้ อากรู้ ซึ่งคนตายไม่มี

ถ. การไม่เห็นข้างหลัง กับการหลับตา ต่างกันอย่างไร

ส. ก็มีอย่างอื่น มีนามธรรมอื่น ไม่จำเป็นต้องไปคิดถึงข้างหลัง ขณะที่ได้ยินก็ไม่มีเห็น ขณะที่คิดก็ไม่มีเห็น

ถ. มีท่านผู้หนึ่งบอกว่า หลับตาไม่เห็น ไม่จริงหรอก เพราะว่าขณะหลับตาก็ยังมีเห็น การเห็นอย่างนั้น กับการไม่เห็นข้างหลังนี้ไม่เห็นแน่นอน ต่างกันไหม

ส. ต่างกัน เพราะว่าจักขุปสาทไม่ได้อยู่ข้างหลัง แต่ที่ข้างหน้า หลับตาแล้ว เวลาที่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดเคลื่อนไหวผ่านไป ก็ยังมองเห็นเป็นลักษณะที่ต่างกัน ถ้าไม่มีจักขุปสาทเลย จะมีสีแดง ๆ ฟ้ำ ๆ เหลือง ๆ ขณะที่หลับตาไหม

www.dhammadhome.com

ส่วนใหญ่ที่แสดงว่า รูปารมณ์อาศัยจักขุปสาท และอาศัยแสงสว่าง หมายความว่าในขณะที่ลืมตาและเห็นสีสันวันณะต่าง ๆ แต่ถึงแม้ว่าจะหลับตาก็เกิดดับ ในขณะที่หลับตากลางแดด จะเห็นได้ชัดเจนว่า ในขณะที่นั้นมีแสงสว่าง จะเรียกว่าสีหนึ่งสีใดก็ตามแต่จะปรากฏ ขณะนั้นก็ไม่มีตัวตน เมื่อไม่ใช่ตัวตนแล้ว สภาพเห็นมี สภาพเห็นนั้นก็เพียงนามธรรมชนิดหนึ่ง และสิ่งที่ปรากฏก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นสีสันต่าง ๆ หรือแม้หลับตาแล้ว จะเป็นเพียงเหมือนแสงสว่างที่เป็นเพียงบางสี ก็ยังคงเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏ เพราะอาศัยจักขุปสาทนั่นเอง

เพราะฉะนั้น ไม่มีการเว้นเลย ไม่ว่าในขณะที่ใดทั้งสิ้น ต้องละวิจิกิจจา ความสงสัย ความเคลือบแคลง ความไม่รู้ในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม

คนตายเห็นอย่างนั้นไหม ไม่เห็น เพราะคนตายไม่มีนามธรรม ไข้ไหม เพราะฉะนั้น ที่เห็นอย่างนั้นต้องเป็นนามธรรม คือ การเห็นสิ่งที่ปรากฏ โดยอาศัยจักขุปสาทเป็นทวาร

โมหมูลจิต มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยน้อยที่สุดในบรรดาจิตที่ประกอบด้วยเหตุ เพราะว่าการจำแนกจิต จำแนกออกได้เป็นจิตที่ประกอบด้วยเหตุ เป็นสเหตุกจิต และจิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ เป็นอเหตุกจิต

จิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ เป็นวิบากจิตและกิริยาจิต สำหรับอเหตุกจิต คือ จิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ ๖ นั้น มี ๑๔ ประเภท เป็นอเหตุกจิต ๑๔ ดวง มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยน้อยที่สุด คือ มีเพียง ๗ ดวง ถึง ๑๒ ดวง เท่านั้น

ในอเหตุกจิต ๑๔ ดวง ทวิปัญญวิญญาณ ๑๐ ดวง มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเพียง ๗ ดวงเท่านั้น แสดงให้เห็นว่า จิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยน้อยกว่าจิตที่ประกอบด้วยเหตุ และในบรรดาจิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ ๑๔ ดวง ก็ยังต่างกัน คือ ทวิปัญญวิญญาณ ๑๐ ดวง มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเพียง ๗ ดวง ซึ่งเป็นสัพพจิตต-สาธารณเจตสิก หมายความว่าเจตสิก ๗ ดวงนี้ต้องเกิดกับจิตทุกดวง

ขณะนี้ที่กำลังเห็น มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๗ ดวง ขณะที่ได้ยิน โสตวิญญาณ ก็มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๗ ดวง ขณะที่ได้กลิ่น ฆานวิญญาณ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย

๗ ดวง ขณะที่กำลังลิ้มรส มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๗ ดวง ขณะที่กำลังกระทบสิ่งที่อ่อนหรือแข็ง เย็นหรือร้อน ตึงหรือไหว เวทนาบางครั้งเป็นสุขเวทนา บางครั้งเป็นทุกขเวทนา ขณะนั้นก็มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเพียง ๗ ดวงเท่านั้น

และสำหรับทวิปัญญวิญญาณ ๑๐ ดวง จักขุวิญญาณรู้อารมณ์เดียว คือ เฉพาะสิ่งที่ปรากฏทางตา โสตวิญญานรู้เฉพาะเสียง ฆานวิญญานรู้เฉพาะกลิ่น ชิวหาวิญญานรู้เฉพาะรส กายวิญญานรู้เฉพาะสิ่งที่กระทบสัมผัส

เพราะฉะนั้น ทวิปัญญวิญญาณ ๑๐ ดวง จะรู้อารมณ์เฉพาะของตน ๆ เพียงอารมณ์เดียว คือ จักขุวิญญาณที่เห็น ไม่ใช่โสตวิญญานที่ได้ยินเสียง และจักขุวิญญาณไม่สามารถรู้เสียงได้เลย นี่คือการเกิดดับของจิตแต่ละประเภท ซึ่งเป็นไปแต่ละขณะอย่างรวดเร็ว

นี่คือ ๑๐ ดวง ในอเหตุกจิต ๑๘ ดวง ซึ่งมีสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง เกิดร่วมด้วย

สำหรับสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ได้แก่ ผัสสเจตสิก ๑ เวทนาเจตสิก ๑ สัญญาเจตสิก ๑ เจตนาเจตสิก ๑ เอกัคคตาเจตสิก ๑ ชีวิตินทริยเจตสิก ๑ มนสิการเจตสิก ๑

การรู้เรื่องของเจตสิก เพื่อให้รู้ความเป็นสังขารธรรม ซึ่งต้องเกิดขึ้นเพราะมีปัจจัยปรุงแต่งเท่านั้นเอง ให้เห็นสภาพที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

สำหรับอเหตุกจิตที่เหลืออีก ๘ ดวง ๓ ดวงเป็นมโนธาตุที่รู้อารมณ์ได้ทั้ง ๕ อารมณ์ คือ สามารถรู้สิ่งที่ปรากฏทางตา เสียงที่ปรากฏทางหู กลิ่นที่ปรากฏทางจมูก รสที่ปรากฏทางลิ้น โผฏฐัพพะที่ปรากฏทางกาย

จิต ๓ ดวง ที่สามารถรู้อารมณ์ได้ ๕ อารมณ์ คือ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ เป็นอเหตุกกิริยาจิต และสัมปฏิจฉันนจิต ๒ ได้แก่ สัมปฏิจฉันนกุศลวิบาก ๑ ดวง อกุศลวิบาก ๑ ดวง

ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ ดวง และสัมปฏิจฉันนจิต ๒ ดวง รวมเป็นมโนธาตุ ๓ ดวง มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๐ ดวง เพิ่มขึ้นจากทวิปัญญวิญญาณซึ่งมีเจตสิกเกิด

ร่วมด้วยเพียง ๗ ดวง สำหรับจิตที่รู้อารมณ์ได้ ๕ อารมณ์ ก็ต้องมีเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยมากขึ้น

ปัญจทวาราวัชชนจิต เป็นอเหตุกิริยาจิต ทำอวิชชนกิจ เกิดก่อนทวิปัญจวิญญาณ เพราะฉะนั้น สามารถรู้อารมณ์ไม่ว่าอารมณ์จะกระทบตา หรือหู หรือจมูก หรือลิ้น หรือกาย จิตดวงนี้จึงประกอบด้วยเจตสิก ๑๐ ดวง

และสัมปฏิจฉันนจิต ซึ่งเกิดต่อจากทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง ก็สามารถรับอารมณ์ทั้ง ๕ ได้

มโนธาตุ ๓ ดวงนี้ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๐ ดวง คือ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง และปกิณณกเจตสิกอีก ๓ ดวง

สำหรับเจตสิกที่สามารถเกิดกับจิตทุกประเภทได้ ชื่อว่า อัญญสมานาเจตสิก ทั้งหมดมี ๑๓ ดวง แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ เป็นสัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง ต้องเกิดกับจิตทุกประเภท และปกิณณกเจตสิก ๖ ดวง ซึ่งเกิดได้กับจิตบางประเภท เว้นไม่เกิดกับจิตบางประเภทตามควร

ปกิณณกเจตสิก ๖ ดวง คือ วิตกเจตสิก ๑ วิจารเจตสิก ๑ อธิโมกขเจตสิก ๑ วิริยเจตสิก ๑ ปิติเจตสิก ๑ และฉันทเจตสิก ๑

สำหรับเจตสิก ๑๐ ดวง ซึ่งเกิดกับปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ และสัมปฏิจฉันนจิต ๒ รวมเป็นมโนธาตุ ๓ นั้น ได้แก่ ปกิณณกเจตสิก ๓ ดวง คือ วิตกเจตสิก วิจารเจตสิก อธิโมกขเจตสิก เว้นวิริยเจตสิก ปิติเจตสิก และฉันทเจตสิก

สำหรับการที่จะเว้น อาจะกล่าวได้ว่า เว้นฉันทเจตสิกก่อน และก็เว้นปิติเจตสิก และก็เว้นวิริยเจตสิกก็ได้ เพราะว่าฉันทเจตสิกไม่เกิดกับอเหตุกจิตทุกดวง ปิติเจตสิกไม่เกิดกับจิตซึ่งไม่เกิดร่วมกับโสมนัสเวทนา และเฉพาะอเหตุกจิต ๒ ดวงเท่านั้น ซึ่งเกิดร่วมกับวิริยเจตสิก นี่แสดงให้เห็นถึงปัจจัยซึ่งปรุงแต่งทำให้จิตเกิดดับสลับต่อกันต่างกัน ตามเจตสิกซึ่งเกิดร่วมด้วย

อเหตุกจิตทั้งหมด มี ๑๘ ดวง

ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๗ ดวง

และมโนธาตุ ๓ ดวง คือ ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ สัมปฏิจฉันนจิต ๒
มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๐ ดวง

ยังเหลืออเหตุกจิตอีก ๕ ดวง คือ สันตীরณจิต ๓ ดวง มโนทวาราวัชชนจิต
๑ ดวง และหสิตุปปาทจิต ๑ ดวง

สำหรับสันตীরณจิต ๓ ดวง รู้อารมณ์ได้ถึง ๖ อารมณ์ นี่คือความต่างกัน ซึ่ง
ควรจะได้ทราบด้วย เพราะว่าการทำงานที่รู้อารมณ์เพิ่มขึ้น ก็ต้องอาศัยประกอบด้วยเจตสิก
เพิ่มขึ้นด้วย

สันตীরณจิต เป็นวิบากจิตทั้ง ๓ ดวง แต่ว่า ๒ ดวงเกิดร่วมกับอุเบกขาเวทนา
ได้แก่ อุเบกขาเวทนาสันตীরณกุศลวิบาก ๑ และอุเบกขาเวทนาสันตীরณอกุศลวิบาก ๑
มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๐ ดวง เหมือนมโนธาตุ ๓ ดวง คือ เว้นฉันทะ เว้นปีติ และ
เว้นวิริยะ

๑๔๑๙

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๖๘

เมื่อพูดถึงอเหตุกจิต และเจตสิก รู้ได้เลยว่า สัพพจิตตสาธารณณะต้องเกิดทั้ง ๗ ดวง ส่วนฉันทะไม่เกิดกับอเหตุกจิตทั้ง ๑๘ ดวง เพราะว่าไม่สามารถเลือกได้แล้วแต่อารมณ์ที่กระทบ ถ้าเป็นอารมณ์ที่กระทบจักขุปสาท ต้องมีการเห็นเกิดขึ้น และเป็นไปตามอารมณ์ เพราะฉะนั้น ไม่มีฉันทะที่จะเลือกอารมณ์ได้ตามพอใจ อเหตุกจิตทั้งหมดจึงไม่ประกอบด้วยฉันทเจตสิก

และอเหตุกจิตดวงใดไม่เกิดร่วมกับโสมนัสสเวทนา อเหตุกจิตดวงนั้นก็ไม่ได้เกิดร่วมกับปิติเจตสิก และถ้าไม่ใช่มนทวาราวชชนะและหสิตุปปาทะ ก็ไม่มีวิริยเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะฉะนั้น สันติริณะที่เป็นอุเบกขาเวทนา จึงมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๐ ดวง

ตามเหตุผล โสมนัสสันติริณะกุศลวิบาก ๑ ดวง จะมีเจตสิกเกิดเท่ากันกับอุเบกขาสันติริณะหรือเปล่า หรือเพิ่มขึ้น

คำตอบ คือ ไม่เท่า เพราะปิติเจตสิกเกิดร่วมด้วย จึงเป็นเหตุให้โสมนัสสันติริณกุศลวิบาก ๑ ดวง มีเจตสิกเกิดเพิ่มขึ้นเป็น ๑๑ ดวง

สำหรับอเหตุกดวงต่อไปที่เหลือ คือ มโนทวาราวชชนจิต หรือโวกุฐัพพนจิต เมื่อเกิดทางปัญจวาร มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๑ ดวง เพราะว่าอัญญสมานาเจตสิกมี ๑๓ ดวง เมื่อเว้นฉันทเจตสิกก็เหลือ ๑๒ ดวง และต้องเว้นปิติ เพราะว่ามโนทวาราวชชนจิตเกิดกับอุเบกขาเวทนา จึงมีเจตสิกเกิดร่วมด้วยเพียง ๑๑ ดวง เว้นฉันทเจตสิกและปิติเจตสิก

สำหรับอเหตุกจิตที่มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยมากกว่าอเหตุกจิตดวงอื่น คือ หสิตุปปาทจิต เพราะว่าปิตินั้นทำชวนกิจ เจตสิกจึงต้องเกิดมากกว่าที่เพียงเห็นเพียงได้ยิน หรือเพียงเป็นสัมปฏิจฉันทะ สันติริณะ โวกุฐัพพนะ เพราะฉะนั้น

หสิตุปปาทจิตจึงมีอัญญสมานาเจตสิกเกิดร่วมด้วยถึง ๑๒ ดวง เว้นฉันทเจตสิกเท่านั้น

ถ้าจะจำอย่างย่อ ๆ ก็คือ อเหตุกจิต ๑๘ ดวง เป็นเป็นจิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยตั้งแต่ ๗ ดวง ถึง ๑๒ ดวง และสำหรับอกุศลจิต โมหมูลจิต ๒ ดวง มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยน้อยกว่าโลภมูลจิตและโทสมูลจิต ที่ต้องน้อยกว่า เพราะว่าไม่มีโลภเจตสิกและบิรวารของโลภะเกิดร่วมด้วย ไม่มีโทสเจตสิกและบิรวารของโทสะเกิดร่วมด้วย เพราะฉะนั้น โมหมูลจิต ๒ ดวง เป็นสเหตุกจิต คือ จิตที่ประกอบด้วยเหตุ ที่มีเจตสิกเกิดร่วมด้วยน้อยกว่าสเหตุกจิตอื่น ๆ เพราะว่า มีเหตุประกอบเพียงเหตุเดียว

โมหมูลจิต ๒ ดวง ได้แก่ อุปกขาสดคัง วิจิกิจฉาสัมปยุตตัง ๑ ดวง มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๕ ดวง และอุปกขาสดคัง อุทัจจสัมปยุตตัง ๑ ดวง มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๕ ดวง

การศึกษาเรื่องเหตุผลของสภาพธรรม เป็นแต่เพียงเครื่องประกอบให้คลายการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นตัวตน ในขั้นของการฟัง เพื่อเกื้อกูลให้สติระลึกได้ในขณะที่แล้วแต่ว่าสภาพธรรมในขณะนั้นจะเป็นโลภะ หรือเป็นโทสะ หรือเป็นโมหะ เช่น ในขณะที่กำลังตื่น ๆ อย่างที่ท่านผู้ฟังท่านหนึ่งได้กล่าวถึงเมื่อคืน

ที่โมหมูลจิตต่างกันเป็น ๒ ดวง ทั้ง ๆ ที่เป็นอุปกขาสดคังคือเกิดร่วมกับอุปกขาเวทนาทั้ง ๒ ดวง ก็เพราะว่าดวงหนึ่งเป็นวิจิกิจฉาสัมปยุตตัง เกิดร่วมกับวิจิกิจฉาเจตสิก ส่วนอีกดวงหนึ่งไม่ได้เกิดร่วมกับวิจิกิจฉาเจตสิก จึงต่างกัน แม้ว่าจะมีจำนวนเจตสิกเท่ากัน

สำหรับโมหมูลจิตดวงที่ ๑ คือ อุปกขาสดคัง วิจิกิจฉาสัมปยุตตัง มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๕ ดวง ได้แก่ อัญญสมานาเจตสิก ๑๐ ดวง (เวณฉันทะ ปิตี และ อธิโมกขเจตสิก) อกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ดวง และวิจิกิจฉาเจตสิก ๑ ดวง รวมเป็น ๑๕ ดวง

สำหรับโมหมูลจิตดวงที่ ๒ คือ อุปกขาสดคัง อุทัจจสัมปยุตตัง มีอัญญสมานาเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๑ ดวง ซึ่งต่างกับกับโมหมูลจิตดวงที่ ๑ เพราะว่า

โมหมูลจิตดวงที่ ๑ มีอัญญสมานาเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๐ ดวง เว้นฉันทะ ปิตี และ
อธิโมกข์ แต่โมหมูลจิตดวงที่ ๒ มีอัญญสมานาเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๑ ดวง เว้น
เฉพาฉันทเจตสิกและปิตีเจตสิก แต่มีอธิโมกขเจตสิกเกิดร่วมด้วย และมี
อกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ดวงเกิดร่วมด้วย รวมเป็น ๑๕ ดวง

นี่คือความต่างกัน คือ ต่างกันที่โมหมูลจิตดวงที่ ๑ มีอัญญสมานาเจตสิกเกิด
ร่วมด้วย ๑๐ ดวง และมีวิจิกิจจาเกิดร่วมด้วย ส่วนโมหมูลจิตดวงที่ ๒ มี
อัญญสมานาเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๑ ดวง แต่ไม่มีวิจิกิจจาเจตสิกเกิดร่วมด้วย

ซึ่งควรพิจารณาถึงสภาพลักษณะของเจตสิกที่เกิดกับโมหมูลจิตดวงที่ ๑ คือ
อุปกฆาตหคตัง วิจิกิจจาสัมปยุตตัง ซึ่งมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๕ ดวง ได้แก่
สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ปกิณณกเจตสิก ๓ อกุศลสาธารณเจตสิก ๔ และ
วิจิกิจจาเจตสิก ๑ รวม ๑๕ ดวง

ในขณะที่โมหมูลจิตที่เป็นอุปกฆาตหคตัง วิจิกิจจาสัมปยุตตังเกิด ผัสสเจตสิก
ในขณะนั้นกระทบอารมณ์ เพราะถ้าเป็นผัสสเจตสิกก็ต้องกระทบอารมณ์ มีลักษณะ
กระทบ มีกิจกระทบ การกระทบอารมณ์ไม่ใช่ลักษณะของจิต แต่เป็นลักษณะของ
เจตสิก เพราะฉะนั้น เมื่อโมหมูลจิตวิจิกิจจาสัมปยุตตังมีผัสสเจตสิกเกิดร่วมด้วย
ในขณะนั้นผัสสะที่เกิดกับโมหมูลจิตวิจิกิจจาสัมปยุตตัง ก็กระทบอารมณ์และ
ประกอบด้วยความสงสัย

การกระทบอารมณ์ที่เป็นกุศลนั้นอย่างหนึ่ง การกระทบอารมณ์ที่เป็นอกุศลนั้น
ก็อย่างหนึ่ง กระทบอารมณ์และเกิดร่วมกับโลภมูลจิตก็อย่างหนึ่ง กระทบอารมณ์และ
เกิดร่วมกับโทสมูลจิตนั้นก็อย่างหนึ่ง

เพราะฉะนั้น เวลาที่ผัสสเจตสิกเกิด ทำกิจกระทบอารมณ์จริง แต่แล้วแต่ว่า
ผัสสเจตสิกนั้นเกิดกับจิตประเภทใด ถ้าเกิดกับโมหมูลจิตวิจิกิจจาสัมปยุตตัง แม้
ในขณะที่ผัสสเจตสิกเกิดกระทบอารมณ์ในขณะนั้นก็ประกอบด้วยความสงสัย

เป็นอย่างนั้นไหม เวลาที่ความสงสัยเกิดขึ้น แม้แต่ผัสสเจตสิกที่เกิดร่วมด้วย
ในขณะนั้น ก็กระทบอารมณ์และประกอบด้วยความสงสัย ไม่ใช่ด้วยความเข้าใจ
ชัดเจนในลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังกระทบนั้น แต่กระทบด้วยความสงสัย

เวทนาเจตสิกซึ่งเกิดกับโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ เป็นอุเบกขา คือ ความรู้สึกเฉย ๆ จะชอบก็ได้ เพราะหาไม่รู้ว่าในลักษณะของอารมณ์ที่กำลังปรากฏ จะไม่ชอบก็ได้ เพราะฉะนั้น เวทนาในขณะนั้นเป็นอุเบกขาเวทนา ไม่ชอบ ไม่ชัง และประกอบด้วยความสงสัย แม้แต่ความรู้สึกเฉย ๆ ที่เกิดร่วมด้วยในขณะนั้น ก็ประกอบด้วยความสงสัยในลักษณะของอารมณ์ที่ปรากฏ

สัญญาเจตสิกเกิดขึ้นจำอารมณ์ในขณะนั้น ก็จำอารมณ์ด้วยความสงสัย ไม่รู้ในสภาพธรรมนั้น พิจารณาได้ ขณะที่ความสงสัยเกิดขึ้น สัญญาจะจำด้วยความสงสัย ไม่ใช่ด้วยความชัดเจน ไม่ใช่ด้วยความรู้แจ่มแจ้ง

เจตนาเจตสิก คือ สภาพที่ตั้งใจ ตั้งใจ ขวนขวายกระทำกิจในขณะนั้น ก็ประกอบด้วยความสงสัย ทางโลกมีไหม เวลาทำอะไรด้วยความตั้งใจ ตั้งใจ แต่ก็ยังสงสัย ในทางโลก เช่น ในขณะที่ปรุงอาหาร ไม่ทราบว่าจะใส่เกลือดีไหม แต่ก็ใส่ มีความตั้งใจ มีความตั้งใจที่จะใส่ แต่ก็ใส่ด้วยความสงสัย ตั้งใจหรือขวนขวายที่จะทำด้วยความสงสัย

นี่เป็นเรื่องของทางโลกซึ่งเห็นได้ แต่ในขณะที่โมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ เกิดขึ้น แม้แต่ลักษณะของเจตนาซึ่งขวนขวาย ตั้งใจ ตั้งใจในอารมณ์ในขณะนั้น ก็ประกอบด้วยความสงสัย คือ ความเคลือบแคลง ความไม่รู้ในลักษณะของอารมณ์ที่ปรากฏ

เอกัคคตาเจตสิก เป็นสภาพธรรมที่ตั้งมั่นในอารมณ์นั้น ไม่ใช่ในอารมณ์อื่น ก็ประกอบด้วยความสงสัย คือ วิจิกิจฉาเจตสิกไม่ได้จากไปเลยในขณะนั้น แม้แต่การตั้งมั่นในอารมณ์นั้นซึ่งไม่ใช่ในอารมณ์อื่น ก็ประกอบด้วยความสงสัยในอารมณ์ที่ตั้งมั่นนั้น

ชีวิตินทรียเจตสิก เป็นเจตสิกที่รักษาสหชาตธรรม คือ จิตและเจตสิกอื่น ๆ ให้ดำรงอยู่ในฐิติขณะ ในขณะนั้นก็รักษาสหชาตธรรมซึ่งเกิดร่วมด้วยด้วยความสงสัย เพราะว่าเกิดร่วมกับวิจิกิจฉาเจตสิก

และมนสิการเจตสิก ซึ่งใส่ใจในอารมณ์ที่ปรากฏในขณะนั้น แม้กำลังใส่ใจอยู่ ก็เกิดประกอบด้วยความสงสัยในขณะนั้น

สำหรับปกิณณเจตสิกทั้งหมด ๖ ดวง คือ วิตกเจตสิก วิจาร์เจตสิก อธิโมกขเจตสิก วิริยเจตสิก ปิติเจตสิก จันทเจตสิกนั้น มี ๓ ดวงเท่านั้นที่เกิดกับโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ คือ วิตกเจตสิก ๑ วิจาร์เจตสิก ๑ และวิริยเจตสิก ๑ จันทะไม่เกิดกับโมหมูลจิต ปิติไม่เกิดกับโมหมูลจิต อธิโมกขเจตสิกไม่เกิดกับโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์

เพราะฉะนั้น ปกิณณเจตสิก ๓ ดวง ที่เกิดกับโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ วิตกเจตสิกที่จรดในอารมณ์ที่ปรากฏนั้น ก็ประกอบด้วยความสงสัย วิจาร์เจตสิกที่ตามอารมณ์ที่วิตกเจตสิกจรดในขณะนั้น ก็ประกอบด้วยความสงสัย แม้วิริยเจตสิกซึ่งเพียรในอารมณ์ที่ปรากฏนั้น คือ เพียรให้อยู่ในอารมณ์นั้น ไม่ใช่อารมณ์อื่น ก็ประกอบด้วยความสงสัย

นี่คือสภาพธรรมที่เกิดร่วมกันในโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ ที่เป็นอัญญสมานาเจตสิก ๑๐ ดวง

สำหรับอกุศลเจตสิกทั้งหมดมี ๑๔ ดวง ไม่ได้เกิดกับโมหมูลจิตทั้ง ๑๔ ดวง

อกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง คือ โมหเจตสิก ๑ อหิริกเจตสิก ๑ อโนตตปปเจตสิก ๑ อุทธัจจเจตสิก ๑ โลกเจตสิก ๑ ทิฏฐิเจตสิก ๑ มานเจตสิก ๑ โทสเจตสิก ๑ อีสสาเจตสิก ๑ มัจฉริยเจตสิก ๑ กุกกุจจเจตสิก ๑ ถีนเจตสิก ๑ มัทธเจตสิก ๑ และวิจิกิจฉาเจตสิก ๑ รวมเป็นอกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง แบ่งเป็นพวกๆ ได้ คือ

เป็นอกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ดวง ได้แก่ โมหเจตสิก ๑ อหิริกเจตสิก ๑ อโนตตปปเจตสิก ๑ อุทธัจจเจตสิก ๑ ซึ่งต้องเกิดกับอกุศลจิตทุกดวง ฉะนั้นโมหมูลจิตที่เป็นวิจิกิจฉาสัมปยุตต์ นอกจากอัญญสมานาเจตสิก ๑๐ ดวงแล้ว ก็มีอกุศลสาธารณเจตสิก ๔ ดวงเกิดร่วมด้วย และมีวิจิกิจฉาเจตสิกเกิดร่วมด้วยอีก ๑ ดวง รวมเป็นอกุศลเจตสิก ๕ ดวง รวมเจตสิกทั้งหมดที่เกิดร่วมกับโมหมูลจิตวิจิกิจฉาสัมปยุตต์จึงเป็น ๑๕ ดวง

สำหรับโมหมูลจิต มีอกุศลสาธารณเจตสิกเกิด ๔ ดวง แต่ไม่มีโลติกะ คือ ธรรมหมวดโลกะ ๓ ได้แก่ โลกเจตสิก ๑ ทิฏฐิเจตสิก ๑ มานะเจตสิก ๑ ไม่มีโทสตุกะ คือ ธรรมหมวดโทสะ ๔ ได้แก่ โทสเจตสิก ๑ อีสสาเจตสิก ๑ มัจฉริยเจตสิก

๑ กุกกุจเจตสิก ๑ และไม่มีหมวด ๒ ของถีนะ คือ ถีนเจตสิก ๑ และมิทธเจตสิก ๑ เกิดร่วมด้วย แต่มีวิจิกิจาเจตสิกเกิดร่วมด้วย

ขณะที่ที่มีความสงสัยเกิดขึ้น สังเกตลักษณะของเจตสิกต่าง ๆ ถ้าเป็นปัญญา สามารถจะพิจารณาได้ เพราะว่าสภาพธรรมปรากฏชนิดเดียว เนื่องจากผัสสะหมดแล้ว เพราะฉะนั้น ขณะที่สภาพธรรมใดปรากฏ สามารถน้อมระลึกถึงลักษณะที่ผัสสะทำให้ สภาพธรรมนั้นปรากฏ เพราะถ้าปราศจากผัสสะเจตสิก สภาพธรรมที่กำลังปรากฏใน ขณะนี้ปรากฏไม่ได้

ถ้ายังประจักษ์การที่สภาพธรรมแต่ละขณะปรากฏเพียงสั้น ๆ คือ เป็นลักษณะ ของปริตตารมณ์ จะยังสามารถรู้ได้ว่า ที่ธรรมนั้นปรากฏได้สั้นอย่างนั้นและหมดไป และสภาพธรรมอื่นก็ปรากฏสืบต่ออย่างสั้นและหมดไป ก็เพราะว่าผัสสะเจตสิก กระทำกิจกระทบอารมณ์นั้น

เมื่อวิจิกิจาเป็นสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย จึงควรทราบถึงเหตุ ที่ทำให้เกิดวิจิกิจา

อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต นิวรณปหานวรรคที่ ๒ ข้อ ๑๖ มีข้อความว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมอื่นสักอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุเกิดขึ้นแห่ง วิจิกิจาที่ยังไม่เกิดก็ดี เป็นเหตุเป็นไปเพื่อความยิ่งใหญ่ขึ้นแห่งวิจิกิจาที่เกิดแล้ว ก็ดี เหมือนดังอโยนิโสมนสิการคือความทำในใจโดยไม่แยบคายนี้เลย

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลไม่พิจารณาโดยแยบคาย วิจิกิจาที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้นด้วย วิจิกิจาที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญขึ้นด้วย

นี่คือโทษของอโยนิโสมนสิการ ซึ่งนอกจากจะทำให้กุศลเป็นไปในโลภะ และโทสะแล้ว ยังทำให้เกิดวิจิกิจาด้วย

อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต ปมาทาทิวรรคที่ ๙ พระผู้มีพระภาคทรงแสดง โทษของอโยนิโสมนสิการใน มีข้อความว่า

ข้อ ๙๑

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราอย่ามัวไม่เห็นเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์อย่างใหญ่ เหมือนการใส่ใจโดยไม่แยบคาย ดูกร ภิกษุทั้งหลาย การไม่ใส่ใจโดยไม่แยบคาย ย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์อย่างใหญ่

ข้อ ๙๒

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราอย่ามัวไม่เห็นเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่ เหมือนการใส่ใจโดยแยบคาย ดูกร ภิกษุทั้งหลาย การใส่ใจโดยแยบคาย ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่

การใส่ใจมี ๒ อย่าง คือ โดยแยบคายและโดยไม่แยบคาย เพราะฉะนั้น ขณะใดที่อกุศลจิตเกิด ไม่ว่าจะเป็นโลภมูลจิต โทสมูลจิต หรือโมหมูลจิต วิจิกิจฉาสัมปยุตต์ก็ตาม ให้ทราบว่า ขณะนั้นเป็นการใส่ใจโดยไม่แยบคาย

ข้อ ๙๓

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราอย่ามัวไม่เห็นเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์อย่างใหญ่ เหมือนความเป็นผู้ไม่รู้สีกตัว ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นผู้ไม่รู้สีกตัว ย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์อย่างใหญ่

นี่คือลักษณะของโมหะ ความไม่รู้สีกตัวทั้งหมด ไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ซึ่งต้องเกิดจากอโยนิโสมนสิการ เพราะว่าขณะใดก็ตามที่อกุศลจิตเกิด ขณะนั้นไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แต่เป็นเพราะอโยนิโสมนสิการนั่นเอง

เพราะฉะนั้น ถ้าใครอยากทราบว่าอโยนิโสมนสิการเป็นอย่างไร หรือว่าเกิดเมื่อไร ก็ารู้ลักษณะของอโยนิโสมนสิการได้ทันทีที่อกุศลจิตเกิด ไม่ว่าจะเป็นอกุศลจิตประเภทใดก็ตามที่เกิดขึ้น ขณะนั้นเป็นเพราะอโยนิโสมนสิการ เพราะว่าไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตนที่จะทำให้อกุศลจิตในขณะนั้นเกิด นอกจากการไม่พิจารณาโดยแยบคาย

ข้อ ๙๕

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราอย่ามัวเฝ้าเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์อย่างใหญ่ เหมือนความเป็นผู้มีมิตรชั่ว ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว ย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์อย่างใหญ่

การมีมิตรชั่วมิใช่เพราะอโยนิโสมนสิการอีกเหมือนกัน ทุกอย่างที่เป็นไปในทางเสื่อม ต้องเป็นเพราะอโยนิโสมนสิการทั้งสิ้น

๑๔๒๐

ที่ห้องประชุมตึกสภากาการศึกษามหาวิทยาลัย

วันอาทิตย์ที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๖๔

ข้อ ๙๗

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราอย่ามัวเฝ้าเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์อย่างใหญ่ เหมือนการประกอบกุศลธรรมเนื่อง ๆ การไม่ประกอบกุศลธรรม ดูกร ภิกษุทั้งหลาย การประกอบกุศลธรรมเนื่อง ๆ การไม่ประกอบกุศลธรรม ย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์อย่างใหญ่

ขณะที่ทำกุศล แม้แต่ในเรื่องของทาน ในเรื่องของศีล ในการฟังธรรม หรือในขณะที่สติเกิดระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ในขณะนั้นเป็นเพราะโยนิโสมนสิการ แต่ขณะที่เป็นอกุศลทุกประเภท คือ การประกอบกุศลธรรมเนื่อง ๆ ตั้งแต่เข้ามา โลภะ โทสะ โมหะทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เพราะอโยนิโสมนสิการ ถ้าเป็นผู้ที่ใส่ใจพิจารณาทุกอย่างโดยแยบคายจริง ๆ กุศลจิตต้องเกิดมากกว่า เพราะเป็นผู้ที่มีสติระลึกได้ จึงเจริญกุศลทุกประการ

สำหรับการเจริญกุศลธรรมที่ทำให้ละคลายวิจิจิจา ความสงสัยในสภาพธรรมที่จะทำให้รู้แจ้งอริยสัจธรรมเป็นพระอริยบุคคลได้นั้น ข้อความใน **มโนรทปฐกนิ อรรถกถา อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต อรรถกถาวิภังคปหานวรรคที่ ๒ อรรถกถาสูตที่ ๑๐** มีว่า

อีกอย่างหนึ่ง ธรรม ๖ ประการ เป็นไปเพื่อละวิจิจิจา คือ

ความเป็นผู้พหุสูต ๑

การสอบถาม ๑

ความเป็นผู้ชำนาญวินัย ๑

ความเป็นผู้มากด้วยน้อมใจเชื่อ ๑

ความมีกัลยาณมิตร ๑

การกล่าวถ้อยคำอันเป็นสัปปายะ ๑

ซึ่งมีคำอธิบายว่า

เมื่อภิกษุเรียน ๑ นิกาย ๒ นิกาย ๓ นิกาย ๔ นิกาย หรือ ๕ นิกาย ด้วยอำนาจบาลีหรือด้วยอำนาจอรรถ ย่อมละวิจิกิจาได้แม้ด้วยความเป็นพหูสูตร

ถ้าไม่ศึกษา มีใครสามารถหมดความสงสัยในสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ย่อมเป็นไปไม่ได้ที่จะคิดขึ้นมาเอง เพราะฉะนั้น ต้องอาศัยการเรียน ๑ นิกาย ๒ นิกาย ๓ นิกาย ๔ นิกาย หรือ ๕ นิกาย ซึ่งหมายความว่าถึงพระสุตตันตปิฎกนั่นเอง

เมื่อภิกษุมามากด้วยการสอบถามเกี่ยวกับพระรัตนตรัยก็ดี ผู้มีความเข้าใจของ ชำนาญในพระวินัยก็ดี ผู้มากไปด้วยอธิโมกข์ กล่าวคือ ศรัทธาปักใจเชื่อในฐานะ ๓ ก็ดี ผู้ซึ่งเสพกัลยาณมิตรเสมือนท่านพระวัคคิเถระผู้น้อมไปในศรัทธาก็ดี ย่อมละวิจิกิจาได้ ย่อมละได้แม้ด้วยการกล่าวถ้อยคำอันเป็นสัปปายะอิงคุณพระรัตนตรัย ในอิริยาบถยืนและนั่งเป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อละวิจิกิจา

จบ อรรถกถาสูตที่ ๑๐

ในนิเวรณปหานวรรคนี้ ท่านกล่าวไว้ทั้งวิภูฏะและวิภูฏะแล

จบ อรรถกถาสูตนิเวรณปหานวรรคที่ ๒

ไม่ว่าจะนั่ง หรือจะยืน ถ้ามีถ้อยคำที่เป็นสัปปายะ คือ พูดเรื่องธรรมและเรื่อง พระรัตนตรัย คือ พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ในขณะนั้นย่อมละคลาย ความสงสัยได้ เพราะไม่ว่าจะเป็นในขณะไหน จะนั่ง หรือจะยืน เมื่อได้ฟังถ้อยคำที่สามารถทำให้เกิดความเข้าใจในพระธรรมได้ย่อมเป็นประโยชน์ เพราะฉะนั้น ถ้อยคำที่เป็นสัปปายะ สะดวกสบายแก่การที่จะให้สติเกิด ปัญญาเจริญขึ้น ย่อมไม่จำกัดว่าจะอยู่ในอิริยาบถไหน

แต่ถึงแม้ว่าจะได้ศึกษาเรื่องของสภาพธรรมจากนิกายต่าง ๆ การที่จะดับความสงสัยในลักษณะของสภาพธรรมนั้น ก็ไม่ได้หมดเพียงด้วยการศึกษาความสงสัยในสภาพธรรมที่กำลังปรากฏนั้น ยังมีอยู่สำหรับผู้ที่เป็นปุถุชน คือ ผู้ที่ยังไม่รู้แจ้งอริยสัจธรรม

ธรรมสังคณีปกรณ์ มีข้อความที่อธิบายความหมายของวิจิกิจฉาว่า

ปุถุชนเคลือบแคลงสงสัยในพระศาสดา

เมื่อพูดถึงความเคลือบแคลงสงสัย ต้องเป็นปุถุชนเท่านั้น เพราะผู้ที่เป็นพระอริยบุคคลทั้งหมด หมดวิจิกิจฉา คือ ความเคลือบแคลงสงสัยในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในส่วนอดีต ในส่วนอนาคต ทั้งในส่วนอดีตและส่วนอนาคต ในปฏิจกสมุปปาตธรรมที่ว่า เพราะธรรมนี้เป็นปัจจัยธรรมนี้จึงเกิดขึ้น

การเคลือบแคลง กิริยาที่เคลือบแคลง ความเคลือบแคลง ความคิดเห็นไปต่าง ๆ นานา ความตัดสินใจไม่ได้ ความเห็นเป็นสองแง่ ความเห็นเป็นทางสองแพร่ง ความสงสัย ความไม่สามารถจะถือเอาโดยส่วนเดียวได้ ความคิดส่ายไป ความคิดพว้างไป ความไม่สามารถจะหยั่งลงถือเอาเป็นยุติได้ ความกระด้างแห่งจิต ความลังเลใจอันใด นี้เรียกว่า วิจิกิจฉา

ในขณะที่กำลังได้ฟัง แม้แต่ในเรื่องของ เพราะธรรมนี้เป็นปัจจัยธรรมนี้จึงเกิดขึ้น ถ้าเป็นผู้ที่ได้อบรมเจริญปัญญาามากพอที่สติจะระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ขณะนั้นก็สามารถแทงตลอดในสภาพที่กำลังเป็นปัจจัยในขณะนี้ได้

โดยมากท่านผู้ฟังจะคิดว่า ท่านเพิ่งเริ่มศึกษาปริยัติธรรม ยังมีความสงสัยในลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เนื่องจากยังไม่ได้ศึกษาเรื่องของปัจจัย ท่านอาจจะคิดอย่างนั้นได้ และอาจจะสงสัยว่า สติจะระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังเป็นปัจจัยในขณะนี้ได้อย่างไร

นี่คือผู้ที่เริ่มศึกษา และเกิดความสงสัย แต่ถ้าคิดถึงก่อนที่ท่านจะได้ฟังพระธรรม ยังไม่มีความรู้ในเรื่องของนามธรรมและรูปธรรม ในเรื่องของจิต เจตสิก รูป ในเรื่องการเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันของจิต เจตสิก รูปเลย กับการที่ได้ฟังบ้าง แม้

ในชาตินี้ ก็ยังเกิดความเข้าใจบ้าง แต่ถ้าเป็นในอดีตอนันตชาติของท่านที่เป็น พระสาวก เช่น ท่านพระอัครสาวก ท่านพระสารีบุตรเถระ ท่านได้ฟังมามากเหลือเกิน และสติปัญญานี้ก็ระลึกรู้มาก เพราะฉะนั้น ท่านที่ได้ยินท่านพระอัสชิลกล่าวว่า ธรรมทั้งหลายมีเหตุเป็นแดนเกิด ก็เหมือนขณะที่กำลังเห็นในขณะนี้ตามปกติ

คำว่า ธรรมทั้งหลาย คือ ขณะกำลังเห็นในขณะนี้ ขณะกำลังได้ยินในขณะนี้ แต่ปัญญาของผู้ที่อบรมมา ย่อมสามารถรู้ลักษณะที่ไม่ใช่ตัวตนของธรรมทั้งหลาย คือ ขณะที่ท่านกำลังฟังท่านพระอัสชิลกล่าว มีสภาพของจิตที่กำลังได้ยินเสียง ซึ่ง ในขณะนั้นจะมีปัจจัยเกิดขึ้นโดยที่ท่านสามารถจะประจักษ์อย่างไร ดูเป็นของธรรมดา มากสำหรับผู้ที่ยังไม่ได้อบรมเจริญสติปัญญานี้ที่จะสงสัย เพราะว่ายังไม่รู้ลักษณะของ นามธรรมและรูปธรรม

แต่ถ้ารู้ลักษณะของนามธรรมซึ่งเป็นสภาพรู้ ซึ่งกำลังได้ยินเสียง จะรู้ได้ใหม่ว่า เสียงที่ปรากฏนั้นเองเป็นปัจจัยให้จิตเกิดขึ้นได้ยินเสียง เพราะถ้าเสียงนั้นไม่มี จิตได้ยินจะเกิดได้ไหม นี่แสดงให้เห็นถึงการที่จิตซึ่งเป็นธาตุรู้ เป็นสภาพรู้ ไม่มีความสามารถที่จะเลือกอารมณ์ได้เลย เป็นอนัตตาจริง ๆ เป็นผู้ถูกรับ ไม่มีกำลัง แล้วแต่อารมณ์ที่จะปรากฏกระทบกับแต่ละทวาร ซึ่งท่านอุปมาว่า เหมือนกับคนชรา ที่จะลุกขึ้นก็ต้องอาศัยไม้เท้า

เพราะฉะนั้น การที่จิตจะรู้อารมณ์แต่ละอย่าง ก็เพราะว่าอารมณ์นั้นเป็นปัจจัย ให้จิตแต่ละทวารเกิดขึ้นรู้อารมณ์ที่กระทบทางทวารนั้น ๆ เช่น ในขณะที่กำลังได้ยิน ในขณะนี้ ท่านพระสารีบุตรก็ได้ยินท่านพระอัสชิลกล่าว เป็นปกติธรรมดาอย่างนี้ แต่ ท่านสามารถรู้ลักษณะของนามธรรมที่กำลังได้ยินในขณะนั้นว่า เพราะเสียงเกิดขึ้นเป็น ปัจจัยทำให้เกิดสภาพที่กำลังได้ยินเสียงในขณะนี้ ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

สภาพธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง เป็นการแสดงเรื่องของสภาพธรรม ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจตามปกติ แต่ถ้าในขณะที่กำลังฟัง อย่างนี้ สติของใครยังไม่เกิด ผู้นั้นก็ต้องอบรมเจริญสติ เพื่อที่สติจะค่อย ๆ เกิดระลึกรู้ ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้น

บ้าง ทางกายบ้าง ทางใจบ้าง แต่ละภพแต่ละชาติสะสมไป จนกว่าความรู้ในลักษณะของนามธรรมสามารถจะเกิดขึ้นที่ได้อินว่า ธรรมทั้งหลายมีเหตุเป็นแดนเกิด แม้แต่จิตที่กำลังได้อินในขณะนี้ ก็ต้องเพราะเสียงเกิดขึ้นกระทบเป็นปัจจัยทำให้จิตได้อินเกิดขึ้น

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ยังเป็นปุถุชน ก็ต้องมีความเคลือบแคลงสงสัยอยู่ จนกว่ากุศลทั้งหลายจะเจริญขึ้น จนสามารถถึงขั้นที่ปัญญาคมกล้าดับกิเลสได้ ซึ่งการที่กุศลทั้งหลายจะเจริญเพิ่มขึ้น ก็ต้องอาศัยการศึกษาเรื่องของอกุศลทุกประเภท เพื่อให้รู้สภาพธรรมที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

อกุศลทั้งหมดมี ๑๒ ประเภท จำแนกเป็นโลภมูลจิต ๘ ดวง โทสมูลจิต ๒ ดวง โมหมูลจิต ๒ ดวง

และในบรรดาอกุศลทั้ง ๑๒ ประเภทนั้น อกุศลที่รู้ยากเพราะว่ามีกำลังอ่อนมาก คือ อกุศลจิตดวงที่ ๑๒ ได้แก่ โมหมูลจิตอุทฺธัจจสัมปยุตต์ มีเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๑๕ ดวง คือ อัญญาสมานาเจตสิก ๑๑ ดวง เว้นปีติเจตสิกและฉันทเจตสิก เพราะว่าฉันทเจตสิกไม่เกิดกับโมหมูลจิต เลือกอารมณ์ไม่ได้ และโมหมูลจิตทั้ง ๒ ดวงเกิดร่วมกับอุเบกขาเวทนา จึงเว้นปีติเจตสิกด้วย และมีอกุศลสาธารณเจตสิกเกิดร่วมด้วย ๔ ดวง รวมเป็น ๑๕ ดวง ไม่มีอกุศลเจตสิกอื่น ๆ เกิดร่วมด้วยเลย เพราะฉะนั้น จึงเป็นสภาพจิตที่รู้ยาก เนื่องจากไม่มีลักษณะของโลภเจตสิก หรือ ทิฏฐิเจตสิก มานะเจตสิกเกิดร่วมด้วยให้รู้ได้ ไม่มีลักษณะของโทสเจตสิก อิสสาเจตสิก มัจฉริยเจตสิก กุกกุจเจตสิกเกิดร่วมด้วยที่จะทำให้รู้ได้ว่าเป็นอกุศล และไม่มีลักษณะของถีนมิทธเจตสิกเกิดร่วมด้วยที่จะรู้ได้ว่าเป็นอกุศล

ถ้าขณะที่กำลังง่วง รู้ได้ไหมว่า เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล

สภาพที่กำลังง่วงเหงา หดหู่ ท้อถอย ไม่เข้าใจ ไม่รู้เรื่อง เพราะกำลังง่วงในขณะนั้นจะเป็นกุศลไม่ได้ ถ้ามีลักษณะของถีนมิทธเจตสิกเกิด ยังพอที่จะรู้ได้ว่าขณะนั้นต้องไม่ใช่กุศล แต่โมหมูลจิตทั้ง ๒ ดวง ไม่มีถีนมิทธเจตสิกเกิดร่วมด้วย

ที่บางท่านสงสัยว่า เวลาที่สติเกิดและกำลังง่วง มีผู้ที่เจริญสติบอกว่า ขณะนั้น รู้ลักษณะของโมหะ คือ ความไม่รู้ ก็ไม่ผิด เพราะว่าโมหมูลเจตสิกเกิดกับอกุศลจิต ทุกประเภท ซึ่งในขณะนั้นทั้ง ๆ ที่กำลังง่วงก็จริง แต่ไม่ได้พิจารณารู้ลักษณะสภาพ อาการง่วง แต่รู้ลักษณะสภาพที่กำลังไม่รู้ทั้งนั้น ไม่ว่าขณะนั้นใครจะพูดว่าอะไร ใครจะถามว่าอะไร ก็เป็นลักษณะสภาพที่กำลังไม่รู้ในสิ่งที่กำลังปรากฏ

ถ้าผู้นั้นจะระลึกลักษณะซึ่งเป็นโมหะ และบอกว่าในขณะที่กำลังง่วงเป็นโมหะ ก็ไม่ผิด เพราะว่าในขณะนั้นมีโมหเจตสิกเกิดร่วมด้วย แม้ว่ามีถีนะและมิตถเจตสิกเกิด แต่สติไม่ได้ระลึกลักษณะของถีนะมิตถะ

เพราะฉะนั้น แล้วแต่จิตในขณะนั้น ซึ่งมีเจตสิกเป็นสัมปยุตธรรม เป็น สหชาตธรรมเกิดร่วมด้วย สติจะระลึกลักษณะของสัมปยุตธรรม คือ เจตสิกอะไรก็ได้ที่เกิดร่วมกับจิตในขณะนั้น หรือว่าจะระลึกลักษณะสภาพของจิตก็ได้

การที่จะเข้าใจลักษณะของอกุศลจิตดวงที่ ๑๒ คือ โมหมูลจิตอุทัจจสัมปยุตต์ จะต้องอาศัยการพิจารณาสภาพลักษณะของจิตประเภทต่าง ๆ ตามที่พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงไว้ ไม่ใช่ว่าท่านผู้หนึ่งผู้ใดจะเจริญสติปฏิฐาน ก็พยายามพากเพียรที่จะรู้ ลักษณะของโมหมูลจิตอุทัจจสัมปยุตต์ด้วยความตั้งใจอยากจะรู้ว่า จิตดวงนี้มี ลักษณะอย่างไร ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลย เพราะแล้วแต่สติจริง ๆ ว่า สติจะเกิดขึ้น ระลึกลักษณะสภาพของนามธรรม หรือจะระลึกลักษณะของรูปธรรมประเภทใด

ด้วยการศึกษาที่จะต้องพิจารณาเพื่อรู้ลักษณะของโมหมูลจิตอุทัจจสัมปยุตต์ ควรจะทราบตั้งแต่เริ่มว่า ปกติธรรมดาจิตที่เกิดดับสืบต่ออยู่เรื่อย ๆ เป็นจิตประเภทไหน เป็นภวังคจิต จริงไหม

ขณะที่อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดไม่ได้กระทบทวารหนึ่งทวารใดเลย ภวังคจิตต้อง ดำรงสภาพสืบต่อความเป็นบุคคลนี้ไว้ ในขณะที่ไม่มีอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใดกระทบ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

เพราะฉะนั้น เวลาที่อารมณ์กระทบทางตา เช่น ขณะที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ และ อารมณ์กระทบทางหู ขณะที่ได้ยินเสียง หรือขณะที่กลิ่นกระทบจมูก รสกระทบลิ้น กายกำลังกระทบสัมผัสสิ่งหนึ่งสิ่งใด สัมผัสเรื่องภวังคจิตที่เกิดสลับหรือเกิดค้น ไข่มุม

ซึ่งภวังคจิตจะต้องเกิดดับสืบทอดดำรงภพชาติเป็นปกติ ในขณะที่ไม่รู้ตัวอารมณ์หนึ่ง อารมณ์ใดทางทวารหนึ่งทวารใด เพราะฉะนั้น การที่จะรู้ลักษณะของภวังคจิต ย่อมสามารถจะประจักษ์แจ้งได้เมื่อได้อบรมเจริญปัญญา เพราะตามความเป็นจริงแล้ว ไม่ได้ต่างจากขณะนี้เลย

ขณะที่ระหว่างเห็นกับได้ยิน พิจารณาดู จะมีช่องว่างหรือช่วงคันระหว่างเห็น กับได้ยินไหม ถ้าไม่มี จะเกิดได้ยินไม่ได้ในขณะที่กำลังเห็น หรือจะเห็นไม่ได้ในขณะที่ กำลังได้ยินอยู่เดี๋ยวนี้ แต่ในขณะที่เห็นและมีได้ยิน แสดงว่าต้องมีช่องว่างหรือช่วงว่าง ที่คันแทรกระหว่างเห็นกับได้ยิน ในขณะนั้นคือภวังคจิต

ดูเสมือนว่าสภาพธรรมที่กำลังปรากฏนี้ ไม่อาจที่จะประจักษ์แจ้งได้เลย แต่เมื่อ เป็นสภาพธรรมที่มีจริง เป็นจริง เพราะว่าเห็นมีจริง ได้ยินมีจริง ภวังคจิตซึ่งแทรกคั่น มีจริง จึงเป็นสิ่งที่ประจักษ์แจ้งได้ เมื่อสภาพธรรมปรากฏทางมโนทวารกับปัญญาที่ได้ อบรมเจริญแล้ว

เพราะฉะนั้น การที่จะรู้ว่า จิตขณะไหนเป็นอกุศลจิตประเภทใด หรือว่าเป็น กุศลจิตประเภทใด นอกจากการศึกษาแล้ว ยังต้องพิจารณาสภาพธรรมตามความเป็นจริงด้วยว่า เป็นอย่างนั้นหรือเปล่า

การเกิดดับของจิตเป็นกระแสของภวังคจิตตั้งแต่ปฏิสนธิจิตดับไป กระแสของ ภวังค์จะเกิดดับสืบทอดมากมาย จนกว่าอารมณ์จะกระทบทวารหนึ่งทวารใดเป็นปัจจัย ให้วิถีจิตต่าง ๆ เกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือ ทางกาย หรือทางใจ เพราะฉะนั้น การศึกษาธรรมก็เพื่อให้ค่อยพิจารณาลักษณะของ สภาพที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ที่จะได้รู้ว่า ขณะที่กำลังเห็นและได้ยินในขณะนี้ มีภวังคจิตใหม่ ซึ่งไม่ใช่โดยขั้นของตำรา ขณะนี้เอง ก็ต้องมีภวังค์แทรกคั่นระหว่าง วาระหนึ่ง ๆ คือ คราวหนึ่งที่เห็น คราวหนึ่งที่ได้ยิน แล้วแต่ว่าจะเป็นวิถีจิตที่เกิดขึ้นรู้ อารมณ์ทางไหน

ถ้าสนใจในเรื่องของภวังคจิต และรู้จริง ๆ ว่า ภวังคจิตมีแน่ ๆ กำลังสลับอกุศล ระหว่างทางตาที่เห็นกับทางหูที่ได้ยิน จะทำให้น้อมพิจารณาได้ว่า สภาพธรรมที่เป็นรูป กดี ที่ปรากฏทางตา หรือสภาพธรรมที่เป็นเสียงที่ปรากฏทางหู กลิ่นที่ปรากฏทางจมูก

รสที่ปรากฏที่ลิ้น โผฏฐัพพะที่กำลังกระทบสัมผัส เป็นปริตตารมณ์ คือ อารมณ์ที่
สั้นมาก สั้นจริง ๆ เพราะว่ามีอายุอยู่เพียงชั่วจิตเกิดดับ ๑๗ ขณะเท่านั้น

ถ้ารู้อย่างนี้ จะเป็นปัจจัยให้สติระลึกลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ
โดยข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง คือ สติระลึกลักษณะของรูปบ้าง ที่กำลังปรากฏทางตา และ
เวลาที่เสียงปรากฏ ถ้าไม่มีตัวตนจริง ๆ จะไม่เลือกอารมณ์เลย แล้วแต่ว่าอารมณ์ใด
ปรากฏและสติระลึกที่อารมณ์ใด ก็จะน้อมพิจารณาในสภาพที่เป็นปริตตารมณ์ของ
ธรรมที่ปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

แต่ถ้าไม่เข้าใจอย่างนี้ อาจจะไปพากเพียรทำอย่างอื่น แทนที่จะรู้ว่า ขณะที่
เสียงเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ในขณะนี้ปรากฏ สภาพที่กำลังได้ยินนั้นก็เกิดขึ้นและหมดไป
โดยที่ว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน และไม่เลือกด้วยว่าจะต้องเป็นเสียงใด
ไม่ใช่เป็นเสียงซึ่งกำลังตั้งใจฟัง เพราะว่ายังมีเสียงอื่นแทรก เพราะฉะนั้น ภาวังคจิตก็
เกิดแทรกคั่นอยู่ทุกวาระของวิถิจิตแต่ละทวาร

